

AHMET FERİT TEK

YENAL ÜNAL

BİLGEOĞUZ®

AHMET FERİT TEK

Yazar:
Yenal Ünal

Yayın Yönetmeni:
Oğuzhan Cengiz

Editör:
Mustafa Erdem Kafkaslıoğlu

Kapak Tasarımı
Hüseyin Özkan

Mizanpaj
Adem Şenel

Baskı / Cilt
Lord Matbaacılık ve Kağıtçılık
0212 674 93 54

İstanbul - 2009

Kitabın Uluslararası Seri Numarası
(ISBN): 978-605-4200-59-7

TC Kültür Bakanlığı Sertifika Numarası: 12460

- © Bu kitabın yayın hakkı, yazarıyla yapılan sözleşme gereği Bilgeoğuz Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz. Yayınevinin yazılı izni olmadan radyo ve televizyona uyarılamaz. Oyun, CD ya da manyetik bant haline getirilemez, fotokopi ya da herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz.

B İ L G E O Ğ U Z

İrtibat: Alemdar Mahallesi Molla Fenari Sokak 41/A

Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: 0212 527 33 65 - 66 Faks: 0212 527 33 64

e-mail: bilgi@bilgeoguz.com.tr

AHMET FERİT TEK

YENAL ÜNAL

BİLGEOĞUZ®

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
KISALTMALAR	12
I. GİRİŞ.....	13
II. AHMET FERİT TEK'İN HAYATI VE MESLEKÎ FAALİYETLERİ.....	21
Yetiştığı Çevre, Ailesi, Çocukluk Yılları ve Tahsili	21
Trablusgarp ve Fransa'daki Faaliyetleri	25
II. Meşrutiyet'in İlanı ve Yurda Dönüşü	31
Ankara'ya Gelişi ve Siyasi Faaliyetleri	36
Meslekî Faaliyetleri.....	55
İçinde Bulunduğu ve Kurucusu Olduğu Fırkalar	55
İttihat ve Terakki Fırkası.....	55
Millî Meşrutiyet Fırkası	56
Millî Türk Fırkası.....	58
III. ESERLERİ, MATBUAT FAALİYETLERİ, HAZIRLADIĞI KANUNLAR VE FİKİRLERİ	61
Eserleri.....	62
Makaleleri	62
Kuvvet ve Siyaset Muharebesi.....	62
Kanunuesasi-i Vilayet.....	63
Türk Ocağı.....	64
1972 Başında Umumi Dünya Siyaseti ve Türkiye.....	65
Kitapları.....	67
Turan.....	67

Tarih-i Siyasi	72
Tarih-i Medeniyet	74
Matbuat Faaliyetleri.....	76
Şura-ı Ümmet Gazetesi	76
Türk Gazetesi.....	78
İfham Gazetesi	82
Hazırladığı Kanunlar	87
İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu	88
İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu.....	102
Köy Kanunu	118
Fikirleri.....	142
IV. SONUÇ	147
BİBLİYOGRAFYA	151
EKLER	161
EK-1 Millî Meşrutiyet Fırkasının Siyasi Programı	163
EK-2 Millî Türk Fırkasının Siyasi Programı.....	176
EK-3 Emekli Sandığı Arşivi ile Başbakanlık Cumhuriyet ArşiviBelgelerinden Örnekler	179
İNDEKS	185

... *Anmayı unuttuğumuz tüm büyüklere*

ÖNSÖZ

Günümüzde yapılan tarih incelemelerinde, yakın mazinin Gönemli siyasal olaylarının ortaya konabilmesi için, bu hadiselerde rol oynamış insanların, biyografilerinin araştırılması büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedenle son zamanlarda bu alanda yapılan araştırmaların sayısı Türkiye’de ve dünyada bir hayli artmıştır. Bu eserin ortaya çıkmasında, tarihin oldukça hızlı gelişen bu alanında çalışma isteğimiz çok önemli bir etken oldu.

Bu vesile ile şimdiye kadar hayatı ile fikirleri hakkında etraflı ve sistemli bir araştırma yapılmamış olan Ahmet Ferit Tek’in, hayatını incelemeyi ve araştırma konusu yapmayı düşündük. Tetkikimize öncelikle bu büyük devlet adamı hakkında çeşitli kitaplarda bulunan bilgileri toplayarak başladık. Bu amaçla başta üniversite kütüphaneleri olmak üzere İzmir Millî Kütüphanesi’nde bulunan bütün kitap kataloglarını ve arşiv malzemelerini taradık. Ankara’da, Millî Kütüphane, Mikrofilm ve Kitaplık bölümlerinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi’nde, Emekli Sandığı ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde, Ahmet Ferit Tek ve hayatıyla ilgili kitap, makale, gazete ve belgelerin hemen hemen tamamını bir araya getirdik. Ahmet Ferit Tek’in kendi eserleri ile hayatı, dönemi ve fikirle-

ri hakkında topladığımız yaklaşık 120 kaynak eser ile çok sayıda makale, gazete ve arşiv belgelerini itina ile birkaç defa inceledik.

Bu aşamadan sonra belirli bir plan çerçevesinde, yaptığımız araştırmaları bir bütüne dönüştürmeye çalıştık. Çalışmamızın I. bölümünde Ahmet Ferit Tek'in hayatı ve mesleki faaliyetlerini inceledik. II. bölümde eserleri, matbuat faaliyetleri, hazırladığı kanunları ve fikirleri hakkında bilgi verdik. Çalışmamızın sonuna faydalı olması için gerekli dokümanları ve arşiv belgelerini ekledik.

Yaptığımız bu çalışma sonunda Ahmet Ferit Tek'in 20. yüzyıl, Türkiye tarihinde ne kadar önemli bir şahsiyet olduğu sonucuna vardık. Bu değerli fikir ve devlet adamı hakkında yapmış olduğumuz incelememizin, büyük bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz. Büyük bir vatansever olan Ahmet Ferit Tek, 94 yıllık ömrünün büyük bölümünü devlet hizmetine adanarak gerek Osmanlı Devleti'nin son dönemleri gerek Cumhuriyetin ilk yıllarında yaptığı faaliyetleri ile herkes tarafından örnek alınabilecek ender şahsiyetlerden biridir. Bu çalışmamızla bu büyük insanın hayatını, genel olarak ortaya çıkardığımız kanaatindeyiz.

Bu araştırma konusunun saptanmasında katkı ve tavsiyelerde bulunan Hoca'm Prof. Dr. Tuncer BAYKARA'ya, her zaman fikirlerinde istifade etme olanağı bulduğum Hoca'm Prof. Dr. İsmail AKA'ya, verdiği tavsiyeler için, biyografi alanında yaptığı büyük çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Ali BİRİNCİ'ye; çalışmamızın yazım aşamasında bize çeşitli vesilelerle yardımcı olan arkadaşlarım Ertuğrul POLAT'a ve Elif GÜRSOY'a; incelememi baştan sona okuyarak tashih çalışmalarını yapma nezaketinde bulunan çok kıymetli dostlarım Şemsettin KAVAS ve Türkan ÖNAL'a; çalışmamızın yayımlanması aşamasında yapmış olduğu çok önemli katkılardan dolayı Mustafa ÇALIŞKAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bütün araştırmalarımızda olduğu gibi bu çalışmamızda da bizi teşvik eden, destek ve tavsiyelerini esirgemeyen, çalışmamızı baştan sona okuyarak eksiklerimizi ve hatalarımızı tespit ederek incelememizin şekillenmesine büyük katkı sağlayan Hoca'm Prof. Dr. Ahmet ZGİRAY'a ayrıca saygılarımı ve şükranlarımı sunuyorum.

Yenal ÜNAL
Yenimahalle/ANKARA

KISALTMALAR

BCA.	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BKKK.	: Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu
bk.	: Bakınız.
c.	: Cilt
bs.	: Basım
çev.	: Çeviren
doğ.	: Doğumu
ed.	: Editör
Nu.	: Numara
öl.	: Ölümü
S.	: Sayfa
s.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

I. GİRİŞ

Ortaya koyduğu siyasi ve matbuat faaliyetleri ile 20. yüzyıl Türk tarihinde çok önemli bir yer edinen Ahmet Ferit Tek, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinin en seçkin simalarından biriydi.¹ Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıl başlarındaki, çöküş döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen siyasi olayların içinde fiilî olarak yer alan Ahmet Ferit Tek, II. Abdülhamit, Jön Türk, İkinci Meşrutiyet, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele, Cumhuriyet Dönemlerini ve olaylarını bizzat yaşamış ve bu devirlerde çok çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.

Ahmet Ferit Tek'in dünyaya geldiği ve gençlik yıllarını yaşadığı 1880'li ve 1890'lı yıllar Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve özellikle siyasi sancılar çektiği yıllardı.

Bilindiği üzere büyük Osmanlı Devleti, kuruluşunu müteakip üç yüzyıl boyunca büyük bir inkişaf göstermiş ve üç kıtaya yayılarak bir cihan devleti hüviyetini kazanmış, ancak bu büyük gelişme 17. yüzyıl sonlarında durmuştur. Devlet 16. yüzyıldan itibaren Avrupa kıtasında husule gelen coğrafi keşif hareketlerine, iktisadî ve bilimsel gelişmelere uzak kalmıştı, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca sürekli gerileme devresi yaşamıştır. 16. yüzyıl-

1 Akder (1971), 116.

da Avrupa'da başlayan Rönesanstan aşağı yukarı iki yüzyıl sonra 18. yüzyılın ikinci yarısında ham madde kaynaklarına dayalı olarak ve münferit mucitlerin etkileriyle aslında büyük bir bilgi birikiminin sonucu olan, Birinci Sanayi Devrimi ortaya çıkmıştır. Öncelikle İngiltere'nin bol kömürü, İskoçya ve Galler'den sağlanan demir cevheri, James Watt'ın geliştirdiği çift tesirli buhar makinesi, Besgemet'in yeni çelik üretim sistemi, John Kayl ve Crompton'un dokuma tezgâhları gibi önemli teknolojik yenilikler Birinci Sanayi Devrimini açmıştır. Diğer Batı ülkeleri de 1840'lardan itibaren hızla endüstrileşmeye başlamışlardır. Batılı ülkelerin dünya üzerindeki hâkimiyetleri bu bilim, teknoloji ve endüstriyel güçleri ile gerçekleşmiştir.²

Bilim, iktisat, ticaret, askerlik ve özellikle 19. yüzyıl başlarından itibaren sanayi gibi pek çok alanda Batı'nın oldukça gerisine düşen Osmanlı Devleti III. Selim (1761–1808) döneminden başlamak üzere büyük bir reform sürecine girmiştir. Padişah, Nizam-ı Cedit hareketiyle, Devlet'in bütün kurumlarını Avrupa ölçüsüne getirerek Batı'yı her alanda yakalamaya çalışmıştır.³

Onun bu çalışmaları, halefi II. Mahmut (1785–1839) tarafından genişletilerek devam ettirilmiş ve çok köklü reform hareketlerine girişilmiştir. Fakat bu reformlar 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında İmparatorluğu çöküşten kurtaramamıştır. Bütün reformlar Devlet'in sürekli bir gerileme dönemi içinde oluşunu önleyememiştir. Devleti vahim durumdan kurtarabilmek amacıyla yapılan bu yenileşme çabaları, II. Mahmut'un vefatını müteakip de sürdürülmüştür.⁴

2 Yenilmez (1993), 17.

3 Berkes (2004), 91–101; Ülken (2005), 35–37; Baykara (1999), 17–18; Aybars (1984), 22; Eroğlu (1981), 33; Balcıoğlu (2004), 7; Akşin (2005), 77.

4 Berkes (2004), 169–207; Ülken (2005), 38; Baykara (1999), 18–23; Aybars (1984), 23–24; Eroğlu (1981), 33–34; Balcıoğlu (2004), 7–8; Akşin (2005), 93–122.

I. Abdülmecit döneminde, Mustafa Reşit Paşa tarafından, 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı,⁵ Osmanlı ülkesinde aynı zamanda yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu döneme Tanzimat Devri bir başka ifade ile “Batı Himayesinde Osmanlı Devleti Dönemi” denilir.⁶

Bu dönemin kendine has bir rengi olmasına rağmen, daha önceki reformlar gibi uzun vadede Devleti çöküşten kurtaramamıştır. Tanzimat Fermanı ile dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin herkese eşit hak ve özgürlükler adı altında birtakım haklar verilerek Avrupa devletlerinin destekleri sağlanmak amaçlanmışsa da Avrupalı devletler eski dönemlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'ndeki bu yeni gelişmeyi de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemişlerdir.⁷

Bu dönemde meydana gelen Kırım Savaşı'ndan, Osmanlı Devleti galip çıktığı hâlde masa başında galibiyetten istediği gibi yararlanamamıştır. Ayrıca tarihinde ilk kez olmak üzere Fransa ve İngiltere'den borç almış, antlaşma metnine Islahat Fermanı (1856) sokulmuş, bu Fermanla Hıristiyan tebaanın hak ve özgürlükleri güçlendirilerek teyit edilmiş, bu hak ve özgürlüklere daha sonraki tarihlerde yenileri eklenerek çok büyük bedeller ödenmiştir.

Bu arada, 1789 Fransız İhtilali ile önce Avrupa kıtasına ve sonra tüm dünyaya yayılan milliyetçilik akımı bütün devletlerini olduğu gibi içinde birçok etnik unsuru bulunduran Osmanlı Devleti'ni de derinden etkilemiştir ki 1856 tarihli Paris Antlaşması'na eklenen “Islahat Fermanı” bunu teyit etmektedir.⁸

Bundan başka, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin çeşitli coğrafyalarında sürekli isyanlar çıkmış ve

5 Mustafa Reşid Paşa, “Tanzimat Fermanı”nı “Terbiye-i nas; icra-ı nizamât” olarak tanımlamaktadır.

6 Baykara (1999), 24.

7 Berkes (2004), 213-248; Ülken (2005), 38-40.

8 Ülken (2005), 41.

bu isyanları bahane eden İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan gibi ülkeler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmışlardır. Bunlardan birinde 1876 yılında İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya Balkanlar'da çokça artmış tedhiş hareketlerinin ortadan kalkması için Osmanlı Devleti'ni bu coğrafyada ıslahat yapmaya zorlamak istiyorlardı. Bunun için 12 Aralık 1876'da kendi aralarında bir ön toplantı yapıp Osmanlı Devleti temsilcileriyle yapılacak ortak toplantıda ele alınacak konuları kararlaştırdılar. 19 Aralık 1876'da Sadrazam olan Mithat Paşa (1822–1884), Kanunuesasî (Anayasa) ile ilgili hazırlıklarını ilerletmişti. Balkanlardaki durum ve yapılacak ıslahatın konuşulacağı ortak toplantı günü olan 23 Aralık'ta Kanunuesasî ilan edildi. Türk delegesi haricîye nazırı Saffet Paşa “Osmanlı ülkesinde kişilerin Kanunuesasî teminatı altında olduğunu, bu sebeple artık toplantıya lüzum kalmadığını” söyleyerek toplantıyı terk etmişti. Oysa Avrupa devletleri için mesele Kanunuesasî değil, oradaki Hıristiyan halka yeni ayrıcalıklar verilmesiydi; kısaca eşitlik değil, aksine üstünlük isteniyordu. Avrupa devletleri birkaç defa daha isteklerini kabul ettirebilmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlarsa da sonuç alamamışlar ve Avrupa devletlerinin isteklerini zorla kabul ettirmek isteyen Rusya 1877 (R. 1293) yılında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Savaşta mağlup olan Osmanlı Devleti önce Ayastefanos ve sonra Berlin Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmalarla ekonomik, askeri ve sosyal açılardan Devlet, çok büyük zararlara uğramış ve yeni açılmış olan meclis süresiz olarak tatil edilmiştir.⁹

İleryen yıllarda gerilemenin hatta çöküşün önü alınamamış 1881'de Tunus, 1882'de Mısır, 1885'te Doğu Rumeli elden çıkmış ve 1881'de Düyun-u Umumiye idaresi kurulmuştur. Bu teşkilatla, devletin artık borçlarının faizini dahi ödemekten yoksun ol-

9 Baykara (1999), 27–28.

duğu gerçeği somut olarak ortaya konmuş oluyordu. Bütün bu gelişmeler, sonun Osmanlı Devleti'nin, 20. yüzyıl başlarında parçalanmasına, bir başlangıcını oluşturmuştur.

Siyasi sahada bu gibi vahim siyasi gelişmeler yaşanırken Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet'le beraber gelen fikir ve düşünce akımları giderek feyz aldıkları bu iki büyük siyasi gelişmeye tesir etmeye başlamışlardır. Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet Devri, özellikle daha sonraki olaylara öncelik etmesi ve yeni fikirleri olgunlaştırması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Tanzimat'ın ilanı ile Osmanlı Devleti'ne, Batı kültürü, sadece askerî ve siyasi alanda değil edebî, sosyal ve kültürel alanda da girmiştir.¹⁰

Bu dönemde Avrupa kültürüyle sıcak temas kuran Osmanlı aydınları 19. yüzyıldaki kötü gidişin nedenlerini araştırıp siyasetle giderek daha fazla ilgilenmişler ve devlet adamları gibi çöküşün önüne nasıl geçileceğini araştırmışlardır. Takvim-i Vekayi (1831), Ceride-i Havadis (1840), Tercüman-ı Ahval (1861), Tasvir-i Efkâr (1861), Basiret, İbret başta olmak üzere birçok gazete yayımlayarak ilk defa basın-yayın faaliyetlerine girişmişler; edebî alanda roman, hikâye gibi türlerde eserler vermeye başlamışlardır.¹¹

Açıkça görüldüğü üzere Batı kültürü, hızla Osmanlı aydınlarını tesiri altına almıştır. Böylece Türk edebiyatçıları hayal güçlerini kamçılacak, düşüncelerini besleyecek yepyeni ve bambaşka bir kültürle karşı karşıya kaldılar. Önlerine açılan bu yeni dünyayı anlamaları pek mümkün değildi, zira geçmişlerinde böyle bir hazırlık yoktu. Dolayısıyla, Türkçe olarak ifade etmeye başladıkları fikirler, kullandıkları kelimeler bile hazmedilmemişti. Fakat önemli olan “Vatan”, “Meşrutiyet”, “Meclis” gibi kelimeler kullanmaya başlamış olmalarıydı. Böylelikle 1860'lar-

10 Akçura (2001), 9.

11 Berkes (2004), 260–261; Ülken (2005), 41.

da Paris ve Londra caddelerinde gezinmeye başlayan ilk Genç Osmanlılar, zamanla Avrupa şehirlerinde kanıksanmış bir görünüme düştüler.

İlk Genç Osmanlı gazetesi Hürriyet, 1864'te Londra'da Rıfat Bey'in yönetimi altında yayımlanmaya başlandı ve hemen çevresinde bir Genç Osmanlı kolonisi oluştu. Bu koloniye Türk edebiyatının, yeni akımında başı çekenlerden Namık Kemal (1840–1888) ve Ziya Paşa'nın (1825–1880) yanı sıra, Mısır Hidivi İsmail'in kardeşi Mustafa Fazıl Paşa, Nuri Bey, Reşat Bey ve Ali Suavi (1838–1878) de dâhildiler. Başlangıçta edebî bir atılımdan ibaret olan Genç Osmanlı hareketi, zamanla politik bir nitelik kazandı. Batı Avrupa kurum ve geleneklerinin etkisi altında, Padişahların istibdadına son verilmesi ve Osmanlı Devleti'nin “Meşrutî Hükûmetle” idare edilmesi gibi istekler öne sürmeye başladılar. Batı Avrupa kurumları biçimsel olarak Osmanlı Devleti'ne aktarılsa güçlü, modern bir devletin kendiliğinden doğacağı inancı çok yaygındı. Onları izleyecek Jön Türk kuşakları gibi ıslahatı kendi başına bir amaç olmaktan çok, can çekişen Devleti güçlendirecek bir araç olarak görmekteydiler. Ödünç alacakları Batı kurumları ile Batı'nın gittikçe artan saldırılarına karşı koyacak gücü kazanmak umunduydular. Yine daha sonraki kuşaklar gibi, devlet içindeki zimmilerle iş birliği yapmaya hazırdılar. Ancak onlara, eşit haklara sahip ortaklar gözüyle bakmıyorlar ve bu açıdan da 1908 İhtilali'ni hazırlayanlarla aynı tutumu paylaşıyorlardı. Amaçları devleti güçlendirmektir bu da Türklerin üstünlüğünü sürdürmek isteğini içeriyordu.

Sultan Abdülaziz (1830–1876) döneminde, Genç Osmanlıların politik faaliyetleri hemen hepsi ayrıcalıklı haklara sahip yabancı postaneler aracılığıyla devlet sınırları içine soktukları gazeteleri yayımlamaktan ibaretti. Namık Kemal ve Şinasi Efendi, fikirlerini, kendi edebî yazılarında yansıtıyorlardı. Fakat dar bir okuyucu çevresine sahiptiler. Yine de çalışmaları, taraftarlarını çok etkilemekteydi.

Namık Kemal'in ilk defa 1873 yılında oynanan "Vatan Yahut Silistre" adlı melodramı, 1876 tarihinde Padişah olan II. Abdülhamit (1842–1918) döneminde de büyük ilgi gördü. Eser, II. Abdülhamit tarafından yasaklanmasına rağmen askerî okul öğrencileri arasında olağanüstü bir ün kazandı.¹² Namık Kemal yalnız siyaset adamı değil aynı zamanda bir edebiyatçıydı. Çağdaş Türk edebiyatının doğuşunda büyük katkıları vardır.¹³

Yine yukarıda zikredilen Şinasi (1826–1871), Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi büyük kişilerin yanı sıra, gerek Türkiye sınırları içerisinde gerekse ülke dışında Ahmet Vefik Paşa (1823–1891), Şemsettin Sami (1850–1904), Mizancı Murat, Ahmet Mithat (1844–1912), İsmail Gaspıralı, Mirza Fetih Ali Ahunzade (1811–1878), M. Satı (Satı El-Husri-d. 1884), Emrullah Efendi, Hoca Tahsin (1812–1880) gibi düşünür ve yazarlar da kültürel anlamda büyük çalışmalara imza atarak halkı aydınlatmaya çalıştılar ki 1865'te resmî olarak faaliyet gösteren ve Genç Osmanlılar olarak adlandırılan bu aydınları, yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren Jön Türkler kendilerine örnek aldılar.

Hayatını, siyasi ve matbuat faaliyetlerini, fikirlerini araştırdığımız büyük devlet adamı ve yazar Ahmet Ferit Tek, bu siyasi ve sosyal ortamda dünyaya geldi. Onun hayatını araştırırken başlangıç noktası olarak bu dönemi ele alacağız.

12 Ramsaur (1972), 20–21; Mardin (2002), 17-19; Tunaya (1960), 64-65; Çavdar (1991), 15; Akşin (1981), 14-15; Akçura (2001), 9-14.

13 Aral (1994), 16.

II. AHMET FERİT TEK'İN HAYATI VE MESLEKİ FAALİYETLERİ

Yetiştığı Çevre, Ailesi, Çocukluk Yılları ve Tahsili

Ahmet Ferit Tek'in dünyaya geldiği dönem, Osmanlı Devleti adına oldukça önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı bir devreydi. 17. yüzyıldan sonra gerileyen devlet, 19. yüzyılın ikinci yarısında dağılma dönemine girmişti. Devletin bütün coğrafyalarında tedhiş hareketleri baş göstermişti. Özellikle Balkanlar'da bu tedhiş hareketleri en son noktasına ulaşmıştı. Sırp, Bulgar, Boşnak, Karadağlı çeteler sürekli isyan ve kargaşa ortamı yaratıyorlar ve her geçen gün biraz daha bağımsızlıklarını elde etme aşamasına yaklaşıyorlardı. Devlet, siyasi ve ekonomik anlamda olduğu gibi askerî alanda da çok zayıfladığı için bu çetelerle mücadele etmekte zorluk çekiyordu. Değindiğimiz üzere Rusya, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler bu tedhiş olaylarından yararlanarak, Hıristiyan tebaayı hem daha çok kışkırtıyorlar hem de Osmanlı Devleti'nden parçalamak için çaba sarf ediyorlardı.

1875 ve 1876 yıllarında Balkanlar'daki vahim durum had safhaya ulaşmıştı. Özellikle Sırp, Karadağlılar ve Bulgarlar Türk garnizonlarına saldırıyorlar ve bölge istikrarını ciddi ölçüde tehlikeye sokuyorlardı. Olayların önü alınamayınca Avrupa

devletleri, duruma müdahale etmek istediler. Bu arada yönetiminden memnun olunmayan Sultan Abdülaziz, tahttan indirilerek yerine V. Murat (1840–1904) tahta geçirildi. Akli dengesi bozuk olduğu anlaşılınca tahttan indirilerek bu defa tahta aydınların da desteğini almış olan II. Abdülhamit getirildi. Onun saltanatının ilk yılında, 23 Aralık 1876'da Kanunuesasî (Anayasa) ilan edilmiştir. Bu Anayasa ile ilk kez Osmanlı Devleti'nin genel yapısı, organları, bunlar arasındaki ilişkiler, vatandaşların temel hak ve özgürlükleri bir kanun metni içerisinde düzenlenmiştir. 1831 tarihli Belçika ve 1851 tarihli Prusya Anayasalarından yararlanılarak hazırlanan bu Anayasa'da Padişah, kendi rızası ile bıraktığı bazı yetkileri dışında, tüm yetkileri elinde tutmaktaydı. 119 madde ve 13 bölümden oluşan Anayasa'da, Padişah'ın kutsal ve büyük yetkilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Anayasa'ya göre yürütmenin başı Padişaktır. Sadrazam ve bakanları o, seçer. Bakanlar, Padişah'a karşı müşterek olarak değil, tek tek sorumludurlar. Kanunların görüşülebilmesi için iki Meclis oluşturulmuştur. İkisine birden Meclis-i Umumi denilir ve bu parlamentonun ilk kademesi Heyet-i Mebusan adını alır. Diğer taraftan, üyelerini doğrudan doğruya Padişah'ın ömür boyu kaydıyla atadığı bir üst denetim organı olarak çalışan Meclis-i Ayan teşkil edilmişti. 20 Mart 1877'de 69 Müslüman, 46 gayrimüslimden oluşan 115 üyeli Meclis-i Mebusan ile 26 Meclis-i Ayan üyesinden oluşan ilk Meclis-i Umumi, Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştır. Kanunuesasî, ulusal bir ihtilal sonucu ilan edilmemiş olmakla beraber tüm halkın siyasi haklar yönünden eşitliği, devlet yönetimine katılması ve denetlemesi, parlamenter bir sisteme dayandırılmak isteniyordu.¹⁴

Ne var ki Osmanlı aydınlarının büyük gayretleriyle tesis edilen Anayasalı Sistem çok uzun ömürlü olamamıştır. Balkanlar'da gelişen olayların önüne geçilmesi için Avrupa'nın önde gelen devletleri, Osmanlı Devleti'ne birtakım ıslahat tekliflerinde bu-

14 Gözübüyük ve Kili (1982), 27–42.

lunmuşlardı. Kanunuesası'nın ilanı ile Osmanlı Devleti bu teklifleri reddetmişti. Rusya, Avrupa devletlerinin öncülüğüne soyunarak bu teklifleri, zorla kabul ettirmek amacıyla 1877 yılında, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Hem Kafkas hem Balkan cephelerinde süratle ilerleyen Ruslar ancak İstanbul önlerinde barış teklifiyle durdurulabildi. Önce 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması ve 13 Haziran 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalandı. Bu savaşı ve sonuçlarını bahane gösteren Padişah, 14 Şubat 1878'de Meclis'i süresiz olarak tatil etti. Bu tarihten itibaren ordu içindeki hürriyetçi subayları ve sivil aydınları çeşitli yollarla kontrol altına alan II. Abdülhamit kendine özgü bir yönetim kurmuştur. Bu büyük siyasi gelişmelerden sonra da Osmanlı Devleti için, ülke içinde ve dışında siyasi ve sosyal buhranların ardı arkası kesilmedi. Ahmet Ferit bu çok sıkıntılı yıllarda dünyaya geldi.

7 Mart 1878 tarihinde, Bursa'da, İnanç Sokağındaki 14 numaralı evde doğan Ahmet Ferit¹⁵², İstanbullu bir aileye mensuptu. Babası maliye muhasebecilerinden Mustafa Reşit Bey, büyük babası Kadı Asım Efendi, dedesi yeniçeri efendilerinden Sadık Efendi idi. Annesi Uludağ'ın güneyinde bulunan Adırnas köyünden Şehit İbrahim Ağa'nın kızı Hanife Hanım idi. Hanife Hanım, Kadı Asım Efendi'nin evine evlatlık olarak gelip, orada Leyla adını almış ve evin oğlu ile evlenmişti. Reşit Bey ile Leyla Hanımın iki evladı oldu: Ahmet Ferit ve İbrahim Refet (merhum Dr. Refet Tek). Reşit Bey muhtelif Osmanlı vilayetlerinde muhasebecilik ile görevli iken çocuklarını, kışın İstanbul'da ve yazın Bursa'da "Kadınnineleri" (baba-anne) Merkez Efendizade Ümmü Gülsün Hanım büyüttü.¹⁶³ Küçük yaşında İstanbul'a gelen Ahmet Ferit, tahsil-i iptidaiyesini Darü'l-Feyz mektebi ile Gülhane Rüştüyesi'nde tamamladı.¹⁷⁴

15 Nevsal-i Milli (1914), 185; Akder (1971), 116; Birinci (2001), 196.

16 Esin (1971), 137-138.

17 Nevsal-i Milli (1914), 185; Akder (1971), 116.

İlk ve rüştiye tahsilini İstanbul'da yaptıktan sonra asker olmak hevesiyle girdiği Kuleli Askerî İdadisinden sonra 28 Nisan 1894'te Harbiye Mektebine devam etti. 17 Ağustos 1896'da piyade asteğmen rütbesiyle mezuniyetini takiben Erkan-ı Harbiye Mektebine kabul edildi.¹⁸⁵ Genç zabıt, bir sene Erkan-ı Harbiye sınıfında çalıştı.¹⁹ Bu esnada İstanbul'da bulunan, sırasıyla Mülkiye, Harbiye, Tıbbiye ve Hukuk talebeleri tarafından 1889 baharında Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuş ve yurt dışına kaçan Jön Türklerin faaliyetleri hız kazanmıştı. Talebeler arasında meşrutiyet taraftarı cereyanlar başlamıştı. 1897 kışında siyasi faaliyette buldukları suçlamasıyla tevkif edilen 78 Harbiye, Tıbbiye ve Mühendishane talebesi, topçu, piyade, bahriye zabiti ve tabip arasında Ahmet Ferit de bulunuyordu.²⁰ O, politika ile iştiğal töhmetiyle Taşkışla Harp Divanına sevk olunmuş ve bu divanın hükmüne dayanılarak zabıtlıktan atılıp müebbedin ikamet cezasıyla Trablusgarp'a sürgün edilmiştir.²¹

Ashında talebeler arasında gelişen bu siyasi cereyanlarla Ahmet Ferit'in bir ilgisi yoktu. Meşrutiyetçi öğrencilere karşı 1897 ve 1898 yıllarında takibat başlatılınca arkadaşı Yusuf Akçura'yı (1876–1935) korumak isteği sonucunda Ahmet Ferit de tutuklandı. Arkadaşları ile beraber olmadığını söylemek onlara sadakatsizlik gibi görüneceğinden kendini savunmadı.²²⁹ Taşkışla'da 102 günlük bir mahkûmiyetten sonra bunlardan Ahmet Ferit'in de bulunduğu 77'si, "Şeref" isimli vapurla, 8 Eylül 1897'de İstanbul'dan Trablusgarp'a sürüldüler ve 15 Eylül'de sürgün yerine vasil oldular.²³

18 Birinci (2001), 196; Emekli Sandığı, Sicil no: M0061565, Vatan Hizmet Tertibi no: 000339.

19 Nevsal-i Milli (1914), 185.

20 Birinci (2001), 196.

21 Nevsal-i Milli (1914), 185.

22 Esin (1982), XXXI, 28.

23 Birinci (2001), 196.

Trablusgarp ve Fransa'daki Faaliyetleri

Siyasetle işğal töhmetiyle yargılanıp Trablusgarp'a sürülen Ahmet Ferit, Yusuf Akçura ve diğer sürgünler, burada bir yıl zindanda kaldılar. Fakat sonradan 1898 Ağustosunda arkadaşlarıyla birlikte affedildi ve rütbesi iade edilerek Trablusgarp Fırkası Erkan-ı Harbiyesine 9 Temmuz 1898'de memur oldu.²⁴ Ferit Bey, Erkan-ı Harbiye'de iki yıl hizmet etmiş ve bu zamanda bilhassa otuzuncu piyade livasının muallimliği vazifesini ifa etmiş ve vazife-i askerîyesi ile beraber siyasetle ilgilendi. Recep Paşa seryaveri merhum Şevket Bey'in başkanlığında bulunan İttihat ve Terakki yedinci şube azalığında bulundu.²⁵ O dönemde Trablusgarp ekseri Meşrutiyet taraftarı kimselerin sürgün edildikleri, çoklukla buldukları bir vilayet idi. Fırka kumandanı, Recep Paşa ve onun seryaveri Mahzar Paşazade Şevket Bey de Meşrutiyetçilerden idiler. Şevket Bey Trablusgarp'ta, İttihat ve Terakki Fırkasının yedinci şubesini kurmuş bulunuyordu. Bu muhitte, Ahmet Ferit ve Kuleli yıllarından beri en yakın arkadaşı olan Yusuf Akçura, yardım gördüler. Şevket Bey, Ahmet Ferit'i henüz çocuk olan kızı Müfide (1892–1971) ile nişanladı. Ahmet Ferit ve Yusuf Akçura gibi iki istidatlı gencin Avrupa'da tahsil görmesi istendi. İki arkadaş, 1900 yılında Trablusgarp kıyılarından bir kayığa binerek Tunus'a ve oradan da Paris'e kaçtılar.

Ahmet Ferit, Fransa'da bir taraftan siyasi faaliyetlere devam ederken diğer taraftan Paris Siyasi İlimler Mektebine (Ecole Libre des Sciences Politiques) devam ederek 29 Haziran 1903'te okulu yedinci ve "Mansion Honorable" ile bitirerek diploma aldı.²⁶ Hocaları arasında ünlü tarihçi Albert Sorel ile İngiltere hakkındaki kitaplarıyla tanınan Emile Boutmy ve Ch. Dubois de bulu-

24 Nevsal-i Milli (1914), 185; Birinci (2001), 196; Çankaya (1968–1969), II, s. 929; "Ahmet Ferit Tek", (1998), VIII, 294.

25 Nevsal-i Milli (1914), 185.

26 Esin (1971), 138; Nevsal-i Milli (1914), 185; Birinci (2001), 196; Çankaya (1968–1969), 929.

nuyordu. Ferit Bey, Ecole Libre des Sciences Politiques Mektebi hocalarından, Avrupa ve Rusya'nın siyasi metotlarını, yüzyıllardan beri takip ettikleri gayeleri, Türkiye'ye karşı tutumlarını yakından öğrendi. Osmanlı Devleti'nin maruz olduğu hücumların, onu parçalamak ve mirasına konmak için bir vesileden ibaret bulunduğunu da anladı.²⁷¹

Bu arada Osmanlı Devleti'nde pek çok yeni siyasi gelişme yaşanıyordu. Padişah II. Abdülhamit Kanunuesası'yi ilan edeceğine söz vermişti. Tahta çıktıktan sonra sözünü tutmuşsa da araya giren 93 (1877-1878) Harbi'ni bahane ederek Meclis'i süresiz olarak tatil etmiş ve Anayasal sistemin mimarı Mithat Paşa'yı da Taife sürgüne göndermişti. Fakat bu gelişmeleri yakından takip eden siyasi gruplar duruma müdahale etmek istediler. 1865'te kurulan Genç Osmanlı Cemiyeti'nin yerini 1880'lerden başlamak üzere, özellikle 1890'lı yıllarda başka cemiyetler almaya başladı. Abdülhamit'in hükümdarlığı boyunca devlet içinde ve dışında çeşitli protesto grupları oluşturan liberaller Avrupa'da Genç Türkler adı altında birleştiler.²⁸

Genç Türkler de Genç Osmanlılar gibi Osmanlı Devleti'nin kötü gidişinin nedenlerini araştırıp birçok siyasi faaliyete girişmişlerdi. Onlar Devlet'in Meşrutî yönetimle idare edilmesi hâlinde, bulunduğu vahim durumdan kurtulabileceğine inanıyorlardı ve bu nedenle başlangıçta umut bağladıkları Padişah'la, giderek sürtüşmeye başladılar. II. Abdülhamit, ülkeyi kendi kurduğu sistemle, hiç kimseye bağlı olmadan yönetmek istiyordu. Genç Türkler (Jön Türkler) ise Anayasal sistemle yönetime ortak olmak istiyordu. Bütün bu gelişmeler Genç Türkler ile Padişah'ı karşı karşıya getirdi ve resmen devlet içinde barınamayan Jön Türkler, Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösterdiler. Jön Türklerin ülke içinde faaliyet gösterebilen gizli bir kolu vardı ki bu grup ilerde devlet yönetimini ele ge-

27 Esin (1971), 138.

28 Shaw ve E. K. Shaw (1982), II, 310.

çirecek ve 20. yüzyıl başlarında onun mukadderatını tayin edecekti.

1889'da, İstanbul'daki Askerî Tıp Okulundan (Mekteb-i Tıbbiye-i Askerîye) bir grup öğrenci Abdülhamit'in tahttan indirilmesi amacını güden inkılapçı bir örgüt kurdular. Bu grubun ilk çekirdeği dört kişiden oluşmaktaydı.²⁹ Bunlar İbrahim Temo (Ohrili) (1865–1939), Abdullah Cevdet (Diyarbakırlı) (1869–1932), Mehmet Reşit (Kafkasyalı), Hüsayinzade Ali (Bakülü) (1864–1942), İshak Sükuti (Arapkirli) (1868–1902)'dir. Örgütün ilk adı “Cemiyet-i Osmaniye İttihat ve Terakki” iken kısa bir müddet sonra “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak değiştirildi.³⁰ Cemiyet, öğrenci çevrelerinde hızla üye kazandı ve İtalyan Carbonari örgütü örnek alınarak dört kişilik küçük, özerk hücreler hâlinde örgütlendi. Bu dört kişiden her biri de gene dörder kişilik yeni bir hücre kurmakla yükümlüydü. Örgüt, Askerî Tıbbiyenin çevresini çabucak aştı; Harbiye, Baytariye, Mülkiye, Bahriye, Topçu ve Mühendishane gibi o günün bütün yükseköğretim kurumlarına sızdı.³¹ Kısa sürede çok büyük bir taraftar kitlesi oluşturdu ve zamanla önce Selanik ve çevresinde sonra İstanbul'da yayıldı. Bunu gören Padişah, onları takibata uğrattı ve bunlardan bazıları da faaliyetlerine Avrupa'da devam ettirdiler.

Avrupa'da siyasi faaliyetlere devam eden birbirinden farklı Jön Türk grupları vardı. Bunlar genel anlamda Şura-ı Ümmet grubu, Prens Sabahattin (1877–1948) grubu, Abdullah Cevdet ve İttihat Dergisi grubu, Murat Bey ve Mizan gazetesi grubu, Ahmet Rıza Bey (1858–1930) ve Meşveret gazetesi grubuydu.³² Bu gruplardan, Prens Sabahattin Bey, Paris'e geldikten sonra bütün çabasını bir “Jön Türk Kongresi” akdine hasretmiş ve bu konuda bin bir çareye başvurmuştur. Kongrenin akdi çeşitli memle-

29 Yerasimos (1980), 567.

30 Karal (1996), IV, 514.

31 Yerasimos (1980), 567–568.

32 Çavdar, (1991), 18.

ketlerde bulunan bütün hürriyetperverlerin bir araya toplanmasına bağlıydı.³³

Prens Sabahattin ve Lütfullah Bey'in bir bildiriyle yapılan çağrı üzerine, I. Jön Türk Kongresi, 4 Şubat 1902 tarihinde toplandı. Kongre ayan üyelerinden, Türk muhibbi ve hürriyet dostu Mösyö Lafeuvre Contalis'in özel ikametgâhında toplanmıştı.³⁴ Kongreye iştirak eden ve Meşrutiyet hareketlerine karışmış başlıca şahsiyetler şunlardı: Prens Sabahattin, Ahmet Rıza, İsmail Kemal, İsmail Hakkı Paşa, Hoca Kadri, Halil Ganem, Mahir Sait, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit, Ali Haydar, Hüseyin Siret, İbrahim Temo, Doktor Nazım, Doktor Refik Nevzat ayrıca Ermeni ve Rumların ileri gelenleri.³⁵ Ahmet Ferit Bey, Paris'te tahsili esnasında bu kongreye davet edilmişti. Bu durum onun Genç Türkler açısından ne kadar değerli biri olduğunu göstermektedir. Mezkûr kongrede, Osmanlı unsurlarını oluşturan hemen hemen bütün milletler temsil edilmişti. 60–70 kişiye varan bu kongreler “Jön Türk” âleminin ve Padişah II. Abdülhamit muhaliflerinin en tanınmış simaları arasından seçilmişti.³⁶ Kongre Prens Sabahattin Bey'in güzel bir konuşmasıyla açıldı. Müzakere esnasında şu iki nokta üzerinde duruldu:

—Yalnız propaganda ve neşriyat ile inkılap yapılmaz. Buna mebni askerî kuvvetlerin de ihtilal harekâtına iştiraklerini temine çalışmalı.

—Ecnebi hükûmetlerin müdahalesini davet suretiyle memlekette ıslahat icrasına tevessül edilmeli.

Birinci noktayı İsmail Kemal Bey ortaya atmıştı. İddiasına göre kendisi mühim bir askerî kuvveti temsilen kongreye iştirak etmişti. Bu meselenin umumi celsede müzakeresi makul olamayacağından, eğer heyet-i umumiye tasvip ederse intihapla gelmiş

33 Kuran (2000), 189.

34 Akşin (1987), 43; Kuran (2000), 189.

35 Karal (1996), IV, 531.

36 Kuran (2000), 189.

bir komiteye bu hususta izahat verebileceğini söylüyordu. İkinci teklif Ermenilerden gelmişti. Onlar, II. Abdülhamit'in vaat ettiği ıslahatın şimdiye kadar yapılmadığını, bundan böyle de yapılmayacağını, memlekette hakiki inkılabın ecnebi müdahalesiyle kabil olabileceğini iddia ediyorlardı. Hatta Berlin Muahedesi'nin 61. maddesinin ve 11 Mayıs 1895 tarihli muhtıranın tatbikini istiyorlardı.

Bu vadide söz uzadığından kongre azaları arasında anlaşma sağlanamadı. Bu arada Prens Sabahattin Bey'in müdahalesi, meseleyi, tarafların, memnuniyetini mucip bir duruma sokmuştur. Prens Sabahattin Bey, ecnebi müdahalesinin memlekete daima zarar verdiğini ve bu defa da zarar vermesi melhuz bulunduğunu ve böyle bir talepte bulunmanın akliselim kârı olmadığını söyledikten sonra, ancak ecnebi müdahalesine de ihtiyaç bulunduğunu ve bunu memleket lehine çevirmek lazım geldiğini anlatmış ve düşüncesini şu suretle hülasa etmiştir:

“Biz memleketimizde bir ihtilal yapmak maksadıyla toplanmış bulunuyoruz. Lakin dâhilde ihtilal çıkarmağa muvaffak olduğu takdirde bu hareketin hüsn-i suretle neticeleneceği muhakkak değildir. Kargaşalık esnasında herhangi ecnebi bir hükûmetin iç işlerimize müdahale etmesi kendi menfaati namına, muhtemeldir. İşte biz bu müdahaleyi önlemek için menfaati menfaatimize uygun bir hükûmetle daha evvelden anlaşmış olmalıyız. Yani dâhilde bir hareket vücuda getirdiğimiz vakit bundan istifade etmek emeline düşecek hükûmetlerin müdahalesini bertaraf edecek hür ve demokrat hükûmetlerle şimdiden uyuşmalıyız ve bundan sonra ihtilal hareketine geçmeliyiz.”

Müzakere salonu bir müddet bu münakaşalarla çalkalandıktan sonra şu yolda yeni bir nokta-ı nazar hasıl olmuştu: “Müdahaleci Olmayan” ve o zamanın diliyle “Âdem-i Müdahale” Prens Sabahattin Bey'in izah ettiği şekilde müdahaleye taraftar

olanlar ekseriyeti teşkil ediyordu. Bu hizbi İsmail Kemal Bey temsil ediyordu.³⁷ Diğer taraftan bu görüşe şiddetle itiraz eden başka bir görüş hasıl olmuştu. Bu grubun başını Ahmet Ferit Bey çekiyordu. Ahmet Ferit Bey, genç yaşı ile mütevazı mevkisine rağmen, Prens Sabahattin'in ileri sürdüğü teklife itiraz etti. Ahmet Ferit Bey'in itirazı şu anlamda idi: *"Ecnebilere müdahalesi işgal ve felaket getirir. Ancak ecnebilere menfaat temin eder. Bu sebepten, ecnebi müdahalesini istemek vatana ihanettir."*

Ahmet Ferit'in bu sözleri üzerine, Meşveret gazetesi naşiri ve müstakbel Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey ve Boşnak Hoca Kadri Efendi de onu desteklediler. Türklerin bu tutumu üzerine, Ermeniler iş birliğinden vazgeçtiklerini ifade ettiler ve kongre dağıldı.³⁸ Böylece Ahmet Ferit, Ahmet Rıza Bey'in de dâhil olduğu bir ekalliyet teşkiline sebep olmuş ve sonra o ekalliyet ile beraber "Şura-ı Ümmet"i tesis ederek mezkûr gazeteye muharrirlik etmeye başlamıştı.³⁹

Fransa'daki faaliyetlerini müteakip, sürgün ve firari olması hasebiyle Türkiye'ye dönemeyen Ahmet Ferit Bey, 1903 ile 1908 arasında Kazan'da Yusuf Akçura'yı ziyaret etti. Daha sonra, Türk asıllı birkaç ailenin servetlerini idare eden daire müdürü sıfatı ile Mısır'a yerleşti. Kahire'de intişar eden Türk gazetesinde Osmanlı siyaseti hakkında bir münakaşa açıldı. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi ile başlayan münakaşada tasavvur edilen üç siyaset tarzı Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük idi. Akçura, Türkçülüğü terviç ediyordu. Ali Kemal din ve millet farkı gözetmeden Osmanlılığı istiyordu. Ahmet Ferit ise icaba uyularak realist siyasetleri öne sürmekteydi. Daha sonraki ifadesi ile "Kayı Han Türklerinin... Muazzam ve muhteşem eseri" Türk Devleti'nin korunması Ahmet Ferit'in önde gelen kaygısıydı.

37 Kuran (1956), 321–322.

38 Esin (1971), 138–139.

39 Nevsal-i Milli (1914), 185.

Ahmet Ferit'in, Mısır'daki faaliyetleri sırasında, Şevket Bey'in 1905'te Trablusgarp'ta vefatından iki yıl sonra, kızı Müfide Hanım, annesi ve kardeşleriyle birlikte Malta'ya giderek Ferit Bey'e mülaki oldu. Müfide Hanım ve Ferit Bey 1907 yılında İskenderiye'de evlendiler.⁴⁰

II. Meşrutiyet'in İlanı ve Yurda Dönüşü

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilanı üzerine tam on bir sene önce ayrıldığı İstanbul'a geri dönen Ahmet Ferit, önce Şura-ı Ümmet'te başmakaleler yazdı. Sonra da Ahmet Rıza Bey'in teklifine uyarak 1909'da Meclis-i Mebusan başkâtipliğine kabul edilmiştir.⁴¹ Ancak II. Meşrutiyet devrinde aldığı ilk resmi vazife, Mekteb-i Mülkiye 18. asır siyasi tarih muallimliğidir. 1908 yılında başladığı bu göreve Mahmut Şevket Paşa'nın katli bahane edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmasına (1913) kadar devam etti.⁴² Kütahya Mebusu Saffet Paşa'nın istifası üzerine mebus seçilerek 18 Kasım 1909'dan itibaren meclis çalışmalarına da katıldı.⁴³

Ahmet Ferit'in o günlerde en çok uğraştığı meseleler maliye ve hariciye konularına aitti. İlk hazırladığı proje, Ziraat Bankası'nın sermayesini arttırarak muamelelerinin genişletilmesini hedefleyen teklifti. Fakat proje reddedildi. Ferit Bey umumi siyaset ve bütçe müzakerelerinde devamlı bir faaliyet sarf etti. Umumi siyasette taşkınlıktan kaçınılmak; bütçe işlemlerinde dengeyi korumak ihtiyacını savundu. Aşarın tedrici süratle arazi vergisine çevrilmesini, gümrüklerde % 4 zamdan vazgeçilerek tarife usulünün tatbik olunmasını istedi. Dış siyasette evvelce devlet politikasını temellendiren esaslara dikkati çek-

40 Esin (1971), 139.

41 Birinci (2001), 197; Emekli Sandığı, Sicil no: M0061565, Vatan Hizmet Tertibi no: 000339.

42 Çankaya (1968-1969), II, 929; Birinci (2001), 197.

43 Birinci (2001), 197; Emekli Sandığı, Sicil no: M0061565, Vatan Hizmet Tertibi no: 000339.

ti. İngiliz ve Rus İmparatorunun Reval'deki mülakatında beliren tehlikelere karşı uyanık davranılması gerektiğini savundu.⁴⁴

Bu arada Ferit Bey'in düşünceleri gittikçe Osmanlıcılıktan uzaklaşmakta ve milliyetçi bir inkişaf takip etmekteydi. Münekkit zekâsı ile İttihat ve Terakki Fırkasının tecrübesizlikten doğan hatalarını da görüyor, cesaret ve samimiyet ile onu açıkça tenkit ediyordu. 1910'da Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesinin Maliye Nazırı Cavit Bey'in bir kararı ile Fırat üzerinde seyrüsefer hakkının İngiliz Lynch Şirketi'ne verilmesine mecliste itiraz etti. Ferit Bey'in ithamı üzerine Hüseyin Hilmi Paşa istifa etmek isteyince İttihat ve Terakki Fırkası, Ferit Bey'in sözlerini geri almasını teklif etti. Ferit Bey'in reddetmesi üzerine, kendisi fırkadan tardedildi. Buna rağmen Ferit Bey'e kıymet veren Talat Paşa (1874–1921), onu Dâhiliye Encümenine tayin ettirdi. Böylece Ferit Bey, "İdare-i Umumiye-i Vilayet" ve "İdare-i Hususiye-i Vilayet" kanunlarını kaleme aldı. Meclis'te İttihat ve Terakki'yi açıkça tenkit etmesi üzerine 1909'da fırkadan çıkarılan Ahmet Ferit Bey, 1912 seçimlerinde ise meclis dışında bırakılan muhalifler arasındaydı. Fakat politikadan uzaklaşmayan Ahmet Ferit Bey, Yusuf Akçura, Müderris Zühdü Bey, Mehmet Ali ve Cami Beyle birlikte 5 Temmuz 1912 tarihinde "Millî Meşrutiyet Fırkası"nı kurdu. Partinin yayın organı olarak 22 Eylül 1912 tarihinde "İfham" gazetesini yayına çıkarmaya ve "İfham Kütüphanesi" adı altında bir dizi kitap basmaya başladı. İfham gazetesi yazarları arasında Mustafa Suphi (1883–1921), Ethem Nejat ve Sadrettin Celal de bulunuyordu. Ferit Bey'in kurduğu bu Parti'nin genel siyaset temeli açıkça milliyetçilik umdesini ifade ediyor ve Osmanlı Devleti'ni, ancak milliyetçilik umdesi ile birbirine bağlı, fakat bir derecede muhtar üç kısımdan ibaret bir camia olarak tarif ediyordu. Türkler, Parti programında şu şekilde ifade edilmekteydi:

"Türkler, yüzyıllardır Devlet'in hudutlarında çarpıştı, kendi illerini ihmal etmek zorunda kaldılar; Türk illerinin kalbi

44 Akder (1971), 118.

Anadolu bakımsızdır. Türklerin de millî kaderlerini düşünmesi saati çalmıştır".⁴⁵

Bu arada aynı yıl, 12 Mart'ta Türk Ocakları kuruldu. Teşebbüs, Tıbbiye Mektebi talebelerinden geldi. Tıbbiyelilerin murahhası Dr. Sabit Bey'di. Şair Mehmet Emin (1869–1944), Dr. Akil Muhtar, Ağaoğlu Ahmet (1869–1939), Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura ve Ahmet Ferit'ten oluşan yedi kişilik bir İdare Heyeti kurulup Ferit Bey Reis seçildi. Bu örgüt, bu tarihten başlamak üzere çeşitli dönemlerde, çok önemli görevler üstlendi.

O, bu siyasi faaliyetlere devam ederken bilindiği üzere 1911 yılında Trablusgarp ve 1912 yılında Balkan Savaşı çıktı. Ferit Bey, Balkan Harbi'nde İhtiyat Erkan-ı Harbiye yüzbaşılığıyla Çatalca'da Karargâh-ı Umumi Erkan-ı Harbiye Birinci Şubesinde bir müddet bulundu ve 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'nı müteakip yine gazetesinin başına geçti.⁴⁶ Gazetesinde son gelişmeler hakkında İttihat ve Terakki'yi çok ağır ölçülerde tenkit etti. O esnada İttihat ve Terakki Hükûmeti, Maliye Nazırı Cavit Bey serbest-i ticaret (liberalizm) Ahmet Ferit Bey ise bilakis himaye (karma ekonomi) taraftarı idi. Millî faydayı, sanayinin teessüsünde görüyordu. Bilhassa un, pamuk ve şekeri Osmanlı memleketlerinin kendilerinin üretmesini istiyordu. Bu fikirlerin propagandası için "Üç Beyazlar" tabirini bulmuştu. Gazetesinde bu fikri yayıyordu. İttihat ve Terakki ise bu hareketi kendi siyasetine taarruz telakki etti.⁴⁷

İttihat ve Terakki siyasetini tenkit ettiği için Ahmet Ferit, Talat Paşa'nın dostluğunu muhafaza etmekle beraber Cemal Paşa'nın (1872–1922) husumetini çekmişti. Bunun işareti, kısa bir süre için Bursa'ya sürgüne gönderilmesi oldu. Mahmut Şevket Paşa'nın katli hakkında "İfham"da çıkan bir haber vesilesi ile de

45 Esin (1971), 139.

46 Nevsal-i Milli (1914), 187.

47 Çankaya (1968–1969), II, 929.

gazetesi 13 Haziran 1913'te kapatıldı.⁴⁸ 24 Haziran 1913'te önce Sinop'a ve 1915'te Bilecik'e gönderildi. Sürgün yıllarında en yakın arkadaşı ünlü hikâye yazarı ve edip Refik Halit Karay (1888–1965) idi.⁴⁹ Sinop ve Bilecik'te geçen sürgün yıllarında I. Dünya Harbi çıktı. Eski bir Erkan-ı Harb Zabiti olan Ahmet Ferit'in orduya iltihak isteği reddedildi.

Ahmet Ferit'in "Tekin" takma adı altında yazdığı "Turan" adlı eserini işte bu menfa yıllarında kaleme almıştır ki kitap 1330 (1914–1915)'da, İstanbul'da basıldı. Ahmet Ferit, Turan mefkûresini siyasi bakımdan tahlil ile Avrasya'nın muhtelif yerlerindeki Türk kollarının ayrı devletler kurabilecekleri ümidini ifade etmekteydi. Bu arada I. Dünya Harbi'nin, Türkiye aleyhine dönmesi üzerine, 1917 yılında bir hükûmet değişikliği tasarlayan Talat Paşa, Ahmet Ferit'i Bilecik'ten çağırıp bir siyasi parti kurmasını teklif etti. Böyle bir teşebbüste Türkiye için fayda görmediğini düşünen Ahmet Ferit, Bilecik'ten ne zaman ayrıldığı belli olmamakla beraber, o zaman istiklalini yeni elde eden Ukrayna'nın merkezi Kiev'e 15 Temmuz 1918'de başkonsolos olarak tayin edildi. Bolşeviklerin, Ukrayna'yı işgali üzerine bu vazifeden ayrılarak 1919 yılında İstanbul'a döndü.⁵⁰

Ahmet Ferit Bey, Kiev'den döndüğünde 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. Ülke içinde meydana gelen büyük siyasi olaylardan II. Meşrutiyet'in İlanı, 31 Mart Vakası, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı'nın akıbetinde Osmanlı Devleti, parçalanma döneminin son safhasını yaşıyordu.

Ferit Bey, 1902 yılında yapılan Jön Türk Kongresi'nde ileri sürdüğü görüşlerinde haklı çıkmıştı. Yabancı müdahalesi ile devlet parçalanmış ve Türk insanı bin bir çeşit acıya boğulmuş-

48 Esin (1982), XXXI, 29.

49 Karay (1992), 43-149; Birinci (2001), 197.

50 Esin (1982), XXXI, 29; Çoker, III, 495; Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi.

tu. Bu koşullar altında bile olsa Ahmet Ferit Bey, yine vazife alarak vatanına hizmet etmekten geri durmadı. Ülkenin düşman işgali altında bulunmasını bir türlü sindiremiyordu. Nitekim 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih Mitingi'nin toplanmasını sağladı.

İstanbul'da, milliyetçi gruba katılan Ahmet Ferit, onların temsilcisi olarak Damat Ferit Paşa'nın (1853–1923) II. Kabinesinde, 21 Mayıs 1919–20 Temmuz 1919 tarihleri arasında nafia nazırı olarak bulundu ve bir müddet maliye nezaretine (Mayıs-Temmuz 1919) vekâlet etti.⁵¹ Damat Ferit Paşa kabinesinin siyasetine intibak edememişti. Türkiye'yi işgal eden devletlerin mümessillerine karşı güdülen tutum ağrına gidiyordu. Sevr Antlaşması'nın müzakerelerine hazırlanılması keyfiyeti Ahmet Ferit Bey'in istifasına sebebiyet verdi.⁵²

Son gelişmeler karşısında boş durmak istemeyen Ahmet Ferit, 9 Aralık 1919'da Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet, (1870–1927) Zühtü İnhan, Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Mehmet Emin Erişirgil'le birlikte Millî Türk Fırkasını kurdu. Parti, mütarekenin işgalci ve kozmopolitik iklimi içinde Türkçülüğü sürdürmek amacındaydı.⁵³ Bu partinin yayın organı olarak 23 Temmuz 1919 tarihinden itibaren İfham gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır.

Birinci yayın devresinde bu faaliyete Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Sadrettin Celal katılmıştı. O yüzden gazeteyi komünistlikle suçlamaya kalkışanlar çıkmıştı. Fakat Ferit Bey'in değişmez şiarı, milliyetçiliği, fikir hürriyeti kadar yüksek hamiyetine toz kondurulamamıştı.

51 Bıyıklıoğlu (1981), 66; Türkgeldi (1951), 213; Birinci (2001), 197; Esin (1971), 140; Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi; Karay (1992), 167-169.

52 Esin (1971), 140.

53 Tunaya (1986), II, 531.

Kendisinin fikir ve mefkûre tesanütünde milliyet şuuruna ne derece sahip olduğunu takdir edenler ikinci yayın devresinde de etrafında toplanmakta gecikmediler. Başta aziz eşi Müfide Ferit Tek olmak üzere Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi (1885–1966), Ömer Seyfettin (1884–1920), Hüseyin Ragıp (1890–1955), Haşim Nihat, onun davasını hararetle desteklediler. Bu davanın temeli o zamanki manda propagandasına mukavemet azmiydi.

Ahmet Ferit Bey, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak yer yer belirmiş Millî Mücadele teşebbüslerini teşkilatlandırmaya koyulan, Erzurum ve Sivas Kongresi ile millet iradesini bir merkezde toplamaya çabalayan Atatürk'ü, hiçbir şeyden çekinmeksizin destekledi. Onun Kuva-i Milliye adına yayımladığı beyannameyi 9 Ekim 1919'da gazetesine aldığı gibi, 19 Ekim 1919 tarihli bildirisini, 20 Ekim 1919'da basarak halkı uyardı. Ayrıca katıldığı Millî Türk Fırkası'nın beyannamesini 22 Ekim günü ilan etti. İstanbul adaylarını, aralarında kendisinin de bulunduğu Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Adnan Adıvar (1882–1955), Mustafa Zühtü ve İsmail Hakkı'dan mürekkep bir heyet hâlinde tanıttı.

18 Ağustos 1919 tarihinde yayımlamaya koyulduğu haftalık edebî ilavede Ömer Seyfettin, Mehmet Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi, Orhan Seyfi Orhon, Ruşen Eşref, Halit Fahri Ozansoy, Şukufe Nihal Başar, Feyzullah Sacit, Ahmet Refik Altınay, Ali Ekrem Bolayır, İbrahim Alaattin Gövsa, Fazıl Ahmet Aykaç, Falih Rıfki Atay (1894–1971) imzaları da onun faaliyetlerine taze güç kattı.⁵⁴

Ankara'ya Gelişi ve Siyasi Faaliyetleri

Bu arada, 12 Ocak 1920'de toplanacak Meclis-i Mebusan için Kütahya Mebusluğuna tekrar adaylığını koyan Ahmet Ferit, İttihat ve Terakki eski mensuplarının desteklediği Kara

54 Akder (1971), 119–120.

Kemal Bey'e karşı seçimi kaybetti. Kendine has açık gönlü ile kendi yenilgisini ve İttihatçı galebesini "Fikrin Zaferi" adlı makale ile İfham gazetesinde tebtil edince İttihatçılar bu sefer onu desteklediler ve 15 Ocak 1920'de İstanbul Mebusu seçildi.⁵⁵ Ferit Bey, İstanbul Mebusu iken 16 Mart 1920 tarihinde işgalci kuvvetler Osmanlı Meclisi'ni basmış ve mebusların bazılarını tevkif ederek Malta'ya sürmüştü. Tesadüfen o gün mecliste bulunmayan Ferit Bey de aranmakta idi. İfham gazetesinde ateşin üslubu ile milliyetçi tutumu yayan ve Kuva-i Millîye'nin beyannamelerini çekinmeden neşreden Ferit Bey "Aznavar Mahkemesi" tarafından mahkûm edildi. Ferit Bey ilk önce dost ve akraba evlerinde, sonra kendi evinin çatı arasında saklandı. Kalamış'taki bu ev Osmanlı polisi tarafından basıldı. Fakat Müfide Hanım'ın sitemkâr sözlerine muhatap olan polisler Ferit Bey'i bulamadılar.

O arada Kuva-i Millîye ile Fransızlar arasında bir anlaşma yapıldı. Bazı Fransız esirlerine karşılık, diğer iki vatanperver ile Ferit Bey, Boğaziçi'nde bir dost yalısından alınarak bir Fransız muhribine getirildiler ve Mudanya'ya götürüldüler.⁵⁶

Ahmet Ferit Tek, çok daha sonradan başından geçen bu önemli olayı şu şekilde mütalaa etmiştir:

"Ankara Hükûmeti teessüs ettiği zaman, ben İttihat ve Terakki İstanbul Mebusu olarak İstanbul'daydım. İşgal Hükûmeti, İstanbul'da bulunan bütün mebusları, tevkif edip Malta'ya sürüyordu. Bu yüzden ben de gizli ve saklıydım. Bu arada Ankara'dan haber geldi. Sizi biz İstanbul'dan, Ankara'ya naklettireceğiz diye. Ankara Hükûmeti, o zaman birkaç Fransız zabitanı yakalamış. Onları iade ediyorlarmış. Fransızlara şart koşmuşlar. İstanbul'da üç kişimiz var, bunları alıp gelir misiniz diye. Fransızlar bunu kabul etmişler ve mukavele olmuş.

55 Birinci (2001), 197.

56 Esin (1971), 140.

O üç kişinin arasında ben de vardım. O zaman Fransızlar bize müracaat ettiler. Sizi alıp götürüleceğiz diye biz de kabul ettik. Çengelköyü'nde bir dostumuzun yahsında bekledik. Fransızlar bir sandal gönderdiler, beni oradan aldılar. Götürdüler küçük bir Fransız gemisine. Kabataş'ın önünde duruyordu, onunla bizi Mudanya'ya götürdüler. Mudanya'ya gittiğimiz zaman, tabii Anadolu Hükümeti'nin himayesine, muhafazasına geçtik. Binaenaleyh Hükümet beni oradan aldırdı, Ankara'ya götürdü. Arabayla gittik. Atatürk, daha evvel bize mektup göndererek çağırmıştı. Onun Nutkunda vardır. İki üç kişiyi İstanbul'dan çağırıyordu. Onun içinde ben de vardım. Fakat burada esaret altında olduğumuz için tabii o zaman gidememişim Ankara'ya. Bu defa gittik ve mülaki oldum. Mebus olduğum için, İstanbul Mebusu olarak iştirak ettim Meclis'e. Bu suretle vaki oldu Ankara'ya gidişim.”⁵⁷

Yine bu konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa 15. Kolordu Kumandanlığına şu telgrafi çekmişti:

“İstanbul'dan Anadolu'ya Kaçan Mebus ve Gazeteciler”⁵⁸

(26.III.1920)

15. K. Kumandanlığına gönderilen şifre

Ankara: 26.3.1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Bugün Gebze'nin Kuşçu mevkisinden hareket eden Trabzon Mebusu Hüsrev Bey'den alınan şifre ile malumat hulasasına nazaran İstanbul'dan birçok münevveran ve zabitan Anadolu'ya hareket ediyor. Ahmet Emin, Yunus Nadi, Celal Nuri, Ahmet Ferit, Rıza ve Nuri Beylerin firarları..... edilmiştir. Velihaht hazretlerinin de Anadolu'ya geçmek istediği anlaşılmıştır.

57 Seçkin (1970), 29–30.

58 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1964), IV, 273.

İstanbul'dan, Gebze'ye kadar menzil yolu..... Daha şark aksamında köylü vesaitinden istifade için mühimce bir paraya ihtiyaç vardır. Parasızlık bu bapta müşkülât ihdas ediyor. Bu malumat sureti mahremanede arz edilmiştir.

*Heyet-i Temsiliye Namuna
M. Kemal”*

Ferit Bey, 30 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'ya gelerek bu meşakkatli yolculuğun sonunda Büyük Millet Meclisinde İstanbul Mebusu olarak yerini aldı.⁵⁹ Sahip olduğu derin siyaset bilgisi ve kültürü ile kısa zamanda burada da kendini kabul ettirdi. 18 Temmuz 1920 tarihinde Maliye Vekilliği uhdesine verildi.⁶⁰

Bilindiği üzere bu yıllar sömürgeci devletlere karşı Millî Mücadelenin verildiği yıllardı. Anadolu coğrafyası, Fransız, İngiliz, Yunan ve İtalyan askerleri tarafından işgal altına alınmıştı. Ülkede çok büyük sıkıntılar yaşanıyordu. Ancak eşsiz devlet adamı Mustafa Kemal Paşa'nın büyük cesaretiyle bu devletlere karşı amansız bir mücadele örneği verilmekteydi. Anadolu'yu düşmandan temizlemek ve yeni bir devlet kurmak amacıyla girişilen Millî Mücadele boyunca, Türk insanı çok büyük sıkıntılara göğüs geriyordu.

Ahmet Ferit Bey bu ortamda Maliye Vekâleti gibi o dönem için hemen hemen en önemli vekâletlerden birini idare edecekti. Ankara Hükûmeti'nde başladığı bu görevinden istifa edeceği 16 Mayıs 1921 tarihine kadar çok verimli çalıştı. İç ve dış kaynaklardan elde ettiği tüm gelire devletın mali durumunu yeteri konomie getirmek için çabaladı.

Ferit Bey, ağır mali işlerle uğraşırken diğer taraftan meclis içi ve meclis dışındaki kişilerle mali sorunlar nedeniyle hararetli tartışmalara da girmek zorunda kalmıştı. Bu tartışmaların bi-

59 Aydoğan (2004), II, 908.

60 Esin (1971), 140; Oran (2003), I, 97-98.

rinde Ferit Bey, Çerkez Ethem'le (1885–1948) muhatap olmak zorunda kaldı. Bilindiği gibi Çerkez Ethem, düzenli orduya geçilmeden önce Türkiye'nin sahip olduğu Kuva-i Millîye birlikleri içerisinde en büyük askerî gruba sahip olan kişiydi. 1920 yılında çıkan pek çok isyanı bastırmış, ancak Büyük Millet Meclisi'nin emri altına girmek istememesinden dolayı düşman tarafına geçerek Ulusal birliklerle çarpışmıştı. Ferit Bey, Çerkez Ethem'le aralarında geçenleri şöyle anlatmaktadır:

“Çerkez Ethem, devlet gelirlerine el koyuyordu. Mesela bir yerde tütün bulsa hemen alıyor ve paraya çeviriyordu. Ben ondan evvel davranıp tütünleri kaldırtmaya başladım. Bir gün bana bir telgraf çekti: (Sen orada bülbül gibi öterken biz canımızı ortaya koymuş, çarpışıyoruz. Ankara'ya gelince bunun hesabını sorarım) diyordu. Hakikaten bir süre sonra Ethem Ankara'ya gelmişti. Bir akşam Vekâletten fayton ile evime gidiyordum. Şimdiki Ulus meydanında Ethem'in adamları arabayı durdurdular, beni indirmek istediler. Ben direndim. Maliye Vekilîyim, devlet adamıyım nasıl indirirsiniz, diyordum. Onlar da Ethem'in istasyonda beni istediğini, böyle emir aldıklarını söylüyorlardı. Neyseki o sırada bir iki polis görüldü, birkaç kişi peyda oldu. Onların müdahalesiyle kurtuldum.”⁶¹

Bu gibi sert tartışmalarla karşılaşan Ahmet Ferit Bey'in, Maliye Vekilliği döneminde yaptığı en önemli icraat Kuva-i Millîye Hükûmeti'nin ilk bütçesini tanzim etmesi olmuştur.⁶²

Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk bütçe müzakereleri Ocak 1920'de Meclis açıldıktan 8,5 ay sonra başladı. Hâlâ maliyede para yoktu. Subay ve memurların bir aylık maaş tutarı olan 1,5 milyon lira bulunup verilemediği gibi ordunun zaruri ihtiyaç-

61 Selek (2000), I, 140.

62 Esin (1982), XXXI, 29.

ları için verilmesi icap eden 1.400.000 lira bile temin edilemiyordu. Bütçe müzakereleri başlarken sadece ordunun aylık masrafı (maaş, iâşe, ibate ve esliha masrafları) 4 yıllık masrafı 48 milyon lira tutuyor ve 46 milyon liradan ibaret devlet gelirlerini geçiyordu. Bütçe müzakereleri başlayınca Maliye Vekili Ferit Bey, bütçeyi sunuş konuşmasında,

“Arkadaşlar, Türkiye’nin gelirleri 46, giderleri 60 milyon lira olup 14 milyon açığı var. Düşmanımız Yunanistan’ın ise 115 milyon geliri, 42 milyon gideri vardır. Yunanistan sadece ordu masrafları için 55 milyon ayırmıştır. Bizim ordumuzun yıllık masrafı 48 milyon olmakla beraber, 30 milyon ayırabilsek çok ayırdık diyebiliriz. Bu para ise bütçemizde yoktur. Fevkalade zamanlara has tedbirlere tevessül etmezsek lazım olan parayı da bulacağımızı sanmıyorum” diyerek ekonomik durumu bütün çıplaklığıyla izah etmiştir.

Bunun üzerine, vergi kanunları değiştirilerek, mevcut vergiler arttırıldığı gibi yeniden bazı vergiler tarh edildi. Sınırlar belli olmadığı hâlde, gümrük vergisi konuldu, şimdilik dış borçları ve Düyun-u Umumiye faizlerini vermemek, bunları bütçeye gelir kaydetmek esası kabul edildi. Dışarıdan yardım (Rusya’dan) ve teberru (Hindistan’dan) şeklinde gelen paraların, gelir kaydedilmesi yolu tutuldu. İcabında halktan toplanacak olan “Ayni ve Nakdi” yardımların da bütçeye gelir kaydedilmesi esası kabul edildi.

Buna rağmen Maliye Vekâleti hiçbir zaman para sıkıntısı çekmekten kurtulamadı. Bilhassa Büyük Taarruz’un hazırlıkları devresinde maliyedeki para sıkıntısı had safhaya yükselmiş bulunuyordu. Sık sık tahsilat isteniyor, maliye kasasına gelen paralar, hemen harcanıyordu.⁶³

63 Ünal (1972), 961-962.

Maliye vekilliği gibi o dönem için çok önemli bir görevi üstlenen Ahmet Ferit Bey, Mayıs ayındaki bütçe görüşmelerinde çıkan anlaşmazlık sonucunda ise diğer vekillerle birlikte 16 Mayıs 1921 tarihinde istifa etti. Bu tarihten itibaren bir süre herhangi bir görev almadı.

Bu arada Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılması müteakip Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Fransızlar arasında sulh müzakerelerini yürütmek üzere Franklin Bouillon, Ankara'ya gelmişti. Ekim 1921'de bir gizli celsede, Türk murahhasları, varılan anlaşma hakkında meclise bilgi verdiler. Fransız matbuatını yakından takip eden Ferit Bey, Fransız Başvekili Briand'ın beyanatından Fransızların, Türk murahhasların sandığından daha fazla Türkiye lehinde şartlara razı olacaklarını bilmekte idi ve Briand'ın beyanatını meclise okudu. Türk murahhasları çekilmek isteyince Mustafa Kemal Paşa müzakereleri şahsen idare edeceğini beyan etti. Böylece Türkiye'nin cenup hududunun bazı illeri ülke dâhilinde kalmış oldu.⁶⁴

Ferit Bey, Maliye vekilliğinden sonra Millî Mücadele devam ederken yine çok önemli bir vazife üstlenerek İcra Vekilleri Heyeti'nin 26 Ekim 1921 tarihli kararıyla Paris temsilciliğine atandı ve milletvekilliğini koruyarak izinli sayıldı.⁶⁵

Ferit Bey başkâtip olarak Hüseyin Rağıp Baydur'u da yanına alıp Ankara'dan yola çıktı. İstanbul'u İngilizler tutmuştu, bu nedenle, Ankara-Mersin-Beyrut-Marsilya yoluyla Paris'e gitti. Toroslar'ı ve Çukurova'yı geçerken Ermeni çetelerine karşı konması için yanına bir manga asker verilmişti. Manganın başında Numan Çavuş vardı. Ferit Bey pek beğendiği bu çavuşu da yanında götürdü. Uzun ve meşakkatli bir yolculuğun sonunda Paris'e vasıl oldu. Burada İstanbul Hükûmeti'nin temsilcileriyle karşılaştı.

64 Esin (1971), 140–141.

65 Çoker, III, 495; Şimşir (1981), I, 10; BCABKKK, 30.18.1.1/3.34.2

İstanbul Hükûmeti, Paris'te çok daha önceden bir murahhaslık ihdas etmişti. Murahhaslığın başında meslekten diplomat olan Mehmet Nabi Bey vardı. Nabi Bey, Atina, Sofya, Roma'da elçilik ve 1916 yılında kısa bir süre haricîye nazırlığı yapmıştı. Ferit Bey, Paris'e varışının ertesi günü, başkâtip Hüseyin Ragıp Bey'i, İstanbul temsilcisi Nabi Bey'e gönderdi ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte sefaret binasında oturmak istediklerini bildirdi. Nabi Bey bu gelişmeyi İstanbul'a telgraf ile bildirdi. Ancak İstanbul Hükûmeti bunu kesinlikle reddetti. Babıalî'nin bu kesin tavrı karşısında, Türkiye'nin Fransa'da iki başlı temsili dönemi başladı. Ferit Bey, Nabi Bey'in oturduğu sefaret binasına yerleşemeyince o binanın hemen yakınında bir bina kiraladı. Kiraladığı bina Victor Hugo Caddesi üzerindeydi. Osmanlı temsilciliği de Victor Hugo caddesine çıkan Villejuste sokağındaydı. İki temsilcilik arasında 200 metre kadar bir uzaklık vardı. Ahmet Ferit Bey'in, Osmanlı murahhaslığına çok yakın bir yerde ikâmet etmek istemesini iki nedeni vardı. Birinci neden, Osmanlı temsilciliğinin kolaylıkla gözlenebilmesiydi. Nabi Bey'in başkâtibi Mehmet Ali Bey, gizlice Ankara hesabına çalışıyordu ve Ferit Bey'e sürekli haber ulaştırıyordu. İstanbul'dan Nabi Bey'e ne gibi telgraflar gelmişti, bunlara ne gibi cevaplar verilmişti? Nabi Bey, Paris'te kimlerle görüşüyor, neler konuşuyordu? Ferit Bey bunları çabucak öğreniyordu. İki binanın yakınlığı bu haber akışını kolaylaştırıyordu. İkinci neden de şuydu: Nabi Bey'in oturduğu bina, Devlet-i Aliyye'nin sefaret binasıydı ve her şeye rağmen, tam bir büyükelçilik gibi donanımlıydı. Ferit Bey'in kiraladığı bina ise donanımsızdı. Hemen her türlü araç gereçten yoksundu. Ferit Bey ihtiyaç duyduğunda, Nabi Bey'in başkâtibi Mehmet Ali Bey vasıtasıyla her türlü araç gereci Osmanlı sefaretinden getirtiliyordu. İki binanın pek yakın olması bu işleri de kolaylaştırıyordu. Paris'te Türkiye'nin iki başlı temsili, 1922 yılı boyunca sür-

dü. Her iki Türk temsilciliği birbirinden ayrı olarak görevlerini sürdürdüler.⁶⁶

Ahmet Ferit Bey'in, Fransa'da çalışmaya başlaması Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa'ya büyük yararlar sağladı. Ferit Bey, o dönem için âdeta Mustafa Kemal Paşa'nın dünyaya açılan penceresiydi. Ülke içinde Sakarya Meydan Muharebesi kazanılmış fakat düşman yurttan tamamen atılmamıştı. Batı Anadolu hâlen Yunan işgali altındaydı. Askerî ve ekonomik sıkıntılar had safhadaydı.

Ferit Bey, bu sıkıntılı dönemde çok önemli iki vazife üstlenmişti: O, Mustafa Kemal Paşa'nın, bütün mesajlarını Batılı devletlere iletiyor bu devletlerde meydana gelen siyasi gelişmeleri takip edip düzenli olarak Ankara'ya telgraf ile bildiriyordu. Ahmet Ferit Bey'in üstlendiği ikinci pek mühim görev ise şuydu: Bilindiği üzere Millî Mücadele yıllarında, Türkiye dışındaki Türk ve Müslümanlar ellerinden geldiği ölçüde toplayabildikleri paraları kullanılması için Türkiye'ye gönderiyorlardı. Fakat bu paraları direkt Ankara'ya göndermeleri mümkün olmuyor, bu nedenle paralar önce Paris'e aktarılıyordu. Burada Osmanlı Bankasında toplanan paralar daha sonra Ankara'daki Osmanlı Bankası şubesine aktarılıyordu. Çeşitli yerlerden gelen bu paraların toplanması ve Ankara'ya ulaştırılması vazifesini de Ahmet Ferit Bey deruhte etmiştir ki bu paralar, Büyük Taarruz'a hazırlanan Türk ordusu için çok önemli bir kaynak vazifesi gördü.

Ferit Bey'in bu ikinci vazifesi askerî zaferin sonuna kadar devam etmiştir ki bilindiği üzere Sakarya Savaşı'ndan sonra uzun süre Büyük Taarruz'a hazırlanan Türk ordusu, 26 Ağustos 1922'de harekete geçmiş ve büyük kahramanlık örnekleri göstererek 9 Eylül tarihinde İzmir'e ulaşmıştır. Oldukça kısa sürede elde edilen bu büyük zafer tüm mazlum milletlerin büyük sevinç yaşamasına vesile oldu. Büyük Zafer'in kazanıl-

66 Şimşir (1996), 137-140.

ması, Atatürk'le yazışmaları birdenbire hızlandırdı. Muzaffer Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya dünyanın dört bucağından telgraf yağmaya başladı. Ezilen Asya ve Afrika sanki birden elektriklenmişti. Coşku içinde Türk'ün Büyük Zaferi'ni alkışlamaktaydılar. Türk askerinin kesin zaferi için Allah'a dua ediyorlardı. Atatürk, "Bağımsızlık Lideri", "Adalet Şampiyonu", "İslam Kurtarıcısı", "Doğu'nun Kahramanı" olarak yüceltildi. Fas'tan, Tunus'tan, Cezayir'den, Mısır'dan, Filistin'den, Hindistan'ın her köşesinden, Seylan Adası'ndan, Afganistan'dan, bütün Orta Asya Türklerinden, Sibiryadan, Mançuryadan, Japonyadan, Güney Afrika'dan telgraflar, mektuplar geldi Atatürk'e. Büyük Zafer, Asya ve Afrika'nın kurtuluş umutlarını alevlendirmişti. Kitleleri sarsıp uyandırmıştı. Gerçekten tarihte çığır açan bir zafer olmuş, Mustafa Kemal Atatürk sömürgecilğe ve emperyalizme karşı ilk savaşı öncüsü olmuştur.⁶⁷

5 Eylülde, Hindistan Merkez Hilafet Komitesi Başkanı Chotani imzasıyla Türkiye'nin Paris Mümessili Ferit Bey'e şu telgraf çekiliyordu:

"Yunan ordularına karşı kazandıkları parlak ve şanlı zaferden dolayı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle muzaffer ordusuna Hindistan Hilafet Komitesinin, bütün Hindistan'ın özellikle Müslümanların en içten tebriklerini iletmenizi dilerim."

Eylülün sekizine rastlayan Cuma günü bütün Hindistan'da bir ibadet günü sayılacak ve Ankara Hükümeti'nin tam zafer kazanması ve tüm insan haklarını ayaklar altına alarak savunmasız Türk halkına korkunç zulümler yapmış olan Yunanlıları toptan kovması için dua ettiler. Bu tarihten itibaren yukarıdaki gibi telgraflar birbirini kovaladı. Bunlar yalnız Hindistan'ın belli yörelerinden veya Bombay, Delhi, Karaçi gibi kentlerden çekilmemişlerdi. Birbirinden çok uzak bölgelerden ve kentler-

67 Şimşir (1981), I, 11-12.

den yollanmıştı.⁶⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin 30 Ağustos Zaferi'nden sonra Paris Mümessili Ferit Bey de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya 3 Eylül 1922 tarihinde şu telgrafi çekti:

“Türkiye'nin büyük çocuğu!

Azmin vatani esaretten kurtardı. Sürur ve heyecandan gözleri yaşla dolan naçiz bir Türk'ün minnet ve şükranını kabul et. Nusreti ilahiye senin ve fedakâr ordumuzun üzerinden eksik olmasın.”⁶⁹

Bu arada muzaffer Türk orduları İzmir'e girmiş, fakat Çanakkale henüz ecnebi işgalinden kurtarılamamıştı. Bu sırada Fransız başvekili Poincare ile İngiltere başbakanı Lloyd George arasındaki siyasi rekabet ve ihtilafı bilen Ferit Bey bundan Türkiye lehine fayda ummaktaydı. Bu şekilde talimat almadan açıkça söylemediği hâlde, Ankara'dan böyle bir talimat almış gibi görünerek müttefikler Çanakkale'den çekilmediği takdirde, ilerleyen Türk ordusu ile çatışma olabileceği hissini Fransız haricîyesinde uyardırdı. Bu diplomatik teşebbüsün muvaffakiyetini 18 Eylül 1922 tarihli telgrafi ile Ankara'ya şöyle bildiriyordu:

“Laroche ile görüştüm. İstanbul fevkalade komiseri, alelace çekiliyor görünmemek üzere, Çanakkale'yi tahliye etmek ve bizim kıtaatımız karşısında katiyen Fransız kıtaatı bulundurmamak emrini almıştır.”

Fransızlar çekilince yalnız başlarına Çanakkale'de yeniden bir muharebeye başlamak istemeyen İngilizler de çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Türklere karşı bu muvaffakiyetsizlik neticesinde, 19 Ekim 1922'de Lloyd George başbakanlıktan istifa etti.⁷⁰

Büyük Zafer'in kazanılmasını müteakip düşman devletlerle 4-11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşması im-

68 Şimşir (1999), 209-211.

69 Şimşir (1981), I, 236.

70 Esin (1971), 141.

zalandı. Anadolu'daki Türk varlığının askerî bir zaferle kendini kanıtlaması üzerine, Cihan Harbi'nin galipleri yeni bir barış antlaşmasının gerekliliğine inanmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin meselelerinin 1922'deki durumun ışığı altında çözülmesi gerekiyordu. Bunun için İstanbul ve Ankara Barış görüşmelerine çağrılmış ise de TBMM, 1 Kasım'da İstanbul Hükûmeti'ni kaldırdığı için Lozan'a sadece Ankara'nın temsilcileri gitti. Lozan'da barış görüşmelerine 13 Kasım'da başlanacaktı. Türk tarafı barışı arzuluyordu ve bunun için de bir kısım askerî birliklerini terhis edip iyi niyetini göstermişti. TBMM Hükûmeti, Lozan Konferansı için 26 Ekim'de haricîye vekili olan İsmet Paşa'yı (1884–1973) baş murahhas seçti. Öteki iki delege Dr. Rıza Nur (1879–1942) ile Hasan Saka Bey (1885–1960) idi. Ayrıca çeşitli sahalarda kalabalık bir uzman heyeti de çalışmalarda yardımcı olacaktı. Konferans daha geç bir tarihte, 20 Kasım'da çalışmalarına başladı. Lozan'da 600 yıllık Osmanlı Devleti'nin mirası söz konusu olduğundan taraflar arasındaki münakaşalar hayli sert geçiyordu. Özellikle mali ve iktisadi konularda müzakereler çetin bir hâl almıştı. Düyun-u Umumiye ve kapitülasyonlar hususunda Türk tarafı taviz vermek istemiyordu. Fakat Hasan Saka Bey ve görüşleri alınmak için Lozan'a davet edilen Cavit Bey, millî çıkarlarla hiç de bağdaşmayacak teklifleri kabul etmek istiyorlardı. Bu gelişmeler üzerine İsmet Paşa, Ahmet Ferit Bey'i, Paris'ten getirterek, ona sermaye taksimi üzerine bir proje yaptırmak istedi.⁷¹

Ferit Bey Ocak 1923'te Lozan'a geldi ve derhâl İsmet Paşa ile görüştü. Ferit Bey, Poincare ile görüştüktan sonra buraya gelmişti. Söyleyeceği şeyler çok önemliydi. İsmet Paşa'yla görüştükten sonra gazetecilere şöyle bir demeç verdi:

71 Nur ve Grew (2003), 201; Nur (1991), 155.

“Durum, eğer yararlanmayı bilirsek gayet iyidir. En çok dikkat edilecek şey, İstanbul’un durumudur. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk defa hâkimiyetinin teessüs ettiği bir yerde fırsatlara, bahanelere sebep teşkil edecek en ufak bir olaya meydan vermemeliyiz. Barış konferansına gelince, öyle sanıyorum ki en esaslı isteklerimizi almakta güçlük çekmeyeceğiz. Halli müşkül zannedilen kapitülasyonlar bile halledilecektir. Artık kapitülasyonların eskisi gibi kalmasını kimse teklif edemez. Boğazlar meselesinde aramızda hiçbir anlaşmazlık yoktur. Biz de Boğazların hakiki serbestisine taraftarız.”

Ferit Bey bunlardan başka Düyun-u Umumiye meselesinin de önemli görüşmelere konu olacağını zannetmediğini, çünkü Fransızlara olan borcun hükûmete değil, hisse sahipleri şahıslara ait olduğunu söyledi.⁷² Bu arada Ferit Bey, İsmet Paşa’nın istediği projeyi verilen esaslar dairesinde yapmış fakat müzakeresi sırasında Fransız delegeleri ile kavga etmiş, bu nedenle geri dönmek zorunda kalmıştı.⁷³ Fransızların ifadesine göre Ahmet Ferit Bey, aşırı milliyetçi tutumu ile bir elçiden beklenen arabuluculuk vasfını Lozan’da ihlal ediyordu.⁷⁴ Ferit Bey’in, Lozan’da Fransızlarla tartışması çok geçmeden o dönem Hükûmet Reisi Rauf Bey (1881–1964) ile İsmet Paşa arasında bir kavgaya dönüştü. Ankara’daki Fransız temsilcisi Albay Mougin, Rauf Bey’e gelmiş ve Ferit Bey hakkında şikâyetle bulunmuştu. Bunu üzerine Rauf Bey, Ferit Bey’in Paris’teki görevine son vermeye karar verdi. Lozan Konferansı’nın kesildiği 4 Şubat 1923 günü, Rauf Bey Ferit Bey’in görevden alınmasını istedi. Paris’ten alındıktan sonra onun başka bir elçiliğe atanmasına da kesinlikle karşıydı. Başka bir göreve atanmak istenirse Rauf Bey buna Meclis’te de karşı çıkacaktı, karşı çıkmayı bir görev sayacaktı. Rauf Bey ve

72 Karacan (1993), 58-59.

73 Nur (1991), 155.

74 Esin (1971), 141.

Ferit Bey arasında eskiye dayanan bir husumet bulunmaktaydı. Nitekim 6 Şubat 1923 günü hükûmetin bir kararıyla Ferit Bey'in Paris Mümessilliği görevine son verildi.⁷⁵

Ancak Rauf Bey'in çabaları yetersiz kaldı, çünkü büyük bir devlet adamı olduğunu Meclis'e ve Mustafa Kemal Paşa'ya kanıtlayan Ahmet Ferit Bey 30 Ekim 1923'te kurulan İsmet Paşa'nın ilk Cumhuriyet Kabinesi'nde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Kütahya Mebusu olarak ilk dahiliye vekili olma şerefini kazandı. 6 Mart 1924'teki İkinci Kabine'de de bu göreve devam etti.⁷⁶ Cumhuriyet Döneminin ilk dahiliye vekili olan Ahmet Ferit Bey, Osmanlı Devrinde kaleme aldığı "İdare-i Hususiye-i Vilayet" ve "İdare-i Umumiye-i Vilayet" kanunlarından faydalanarak Cumhuriyet tarihinin ilk "Köy Kanunu"nu oluşturdu. O zaman Anadolu'da yaygın olan eşkiyaya karşı mücadeleye girerek asayiş temin etti.⁷⁷

Ahmet Ferit Bey'in, dahiliye vekilliği sırasında gerçekleştirdiği diğer önemli icraatı ise 150'likler listesini hazırlamış olmasıdır. Başından beri Millî Mücadele'ye muhalif olan, onun başarısızlığa uğraması için elinden geleni yapan kimselerle hesaplaşma zamanı gelmişti. Vatan hainliğine kadar uzanan olaylar zincirinde, bu olaylara karışanlar cezalandırılacaktı. Ancak Lozan Barışı'na göre en fazla 150 kişi cezalandırılıp yurt dışına çıkarılabilecekti. Bu 150 kişilik listeyi hazırlama görevi Ahmet Ferit Bey'e aitti. Buna göre hazırlanan taslak Meclis kürsüsünde okunuyor, hararetle tartışmalar yapılıyor ve üzerinde mutabık olunan kesin isimler listeye geçiriliyordu. Ancak Dâhiliye Vekili Ferit Bey, 21 Mayıs 1924 tarihinde yani 150'likler listesini sonuçlandıramadan vekillikten istifa etmek zorunda kaldı. İlginç olan istifanın gerekçesi, Ahmet Ferit Bey'in, 1919 yılında, Damat Ferit Paşa kabinesinde nafia nazırı iken 8 Temmuz 1919 tarihinde

75 Şimşir (1996), 159-160.

76 Çoker, III, 577.

77 Esin (1971), 141.

Damat Ferit Hükûmeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindeki Miralay Refet Bey'e (1881–1963) çektiği telgrafta Mustafa Kemal'i şiddetle eleştirmesiydi. Bu telgrafta Ahmet Ferit Bey şöyle demektedir:

“...Paşa meselesine gelince bu mesele de had ve müzmin bir şekil aldı. Paşa'nın camilerde halka aleni telkinlerde bulunmasından dolayı İngilizler geri çağrılmasını istediler. Camilerde telkinlerde bulunmak, siz de takdir edersiniz ki zaten isabetsiz bir harekettir. Bu sebeple kendini geri çağırdık. Gelmiyor fena ediyor. Çünkü İngilizler her şeyi bıraktılar, bu noktada ısrar ediyorlar. Maksat memlekete hizmet etmek ise orduda çok şükür kendisinden başka kumandan yok değil. Mademki dönüş lüzumu bir dış mesele hâlini aldı, başkasını vekil bırakıp dönmeliydi. Bilhassa İngilizler de dönüşte kendisine bir şey yapmayacaklarını resmen vadettiler.”

20 Nisan 1924'te İstanbul gazetelerinden Vatan'da “Günün Meselesi Ferit Bey” olarak Ahmet Emin Yalman imzalı yazı Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey'i çok zor durumda bıraktı. Ferit Bey telgrafın aslında bir parola olduğunu iddia ederek Refet Paşa'yı da kendisine tanık göstermek istedi.⁷⁸ Ancak her zaman aksini iddia ettiği hâlde Ankara Hükûmeti'ni zor duruma düşürmekten zevk alan Refet Bele de bu yazıyı onayladı. Böylece Ferit Bey istifa etmek zorunda kaldı. Ne var ki bu, muhalefet için felaketli bir zafer olmuştu çünkü yeni Dâhiliye Vekili Recep Peker (1889–1950), Mustafa Kemal'in en otoriter destekleyicilerinden biriydi.⁷⁹

Dâhiliye vekâletinden istifa eden Ahmet Ferit Bey, 1925 yılından sonra tamamen haricîyenin hizmetine girdi. 6 Mayıs 1925 tarihinde Londra'ya büyükelçi olarak atandı. Ahmet Ferit Bey, Paris Mümessilliği döneminde olduğu gibi Londra'da da

78 Soysal (1988), 94–95.

79 Mango (2000), 394.

Türkiye'yi en iyi şekilde temsil etti. Türk Hükûmeti'nin, İngiliz Wickers-Armstrong şirketinden eski bir alacağı vardı. Bu mesele-
nin hâlli, Maliye Vekâletinin vereceği direktif dairesinde halle-
dilmek üzere Londra Büyükelçisi Ferit Bey'e salâhiyet itası hak-
kında Maliye Vekâletinin 17.10.1929 tarihli içtîmasında tasvîp
ve kabul edildi.⁸⁰ Ferit Bey de âdetâ batmış gibi görülen bu pa-
rayı kurtardı. Şirket Türkiye'ye 150 bin İngiliz lirası kadar bir
para ödemeyi kabul etti. Bunun üzerine Maliye Vekili Şaraçoğlu
Şükrü (1887–1953) 11 Aralık 1929 günü Ahmet Ferit Bey'e şu
telgrafı çekti:

*“Telgrafınızı aldım ve Heyeti Vekileye ilettim. Nakden
taşfiyesi takarrür eden 150 bin sterlinin alınarak Maliye
Vekâletine gönderilmesi şıkkı Heyeti Vekilece tercih edil-
miştir. Mezkûr meblağın hazineye irsali. Telgrafınız
Heyeti Vekilede okundu. Muvaffakiyet-i devletleri için
resmen teşekkür etmek kararı alındı. Şahsen ben de teb-
rik ederim efendim.”⁸¹*

Ahmet Ferit Bey bu başarısından dolayı Heyeti Vekiliye
tarafından 10.000 lira ile ödüllendirildi.⁸² Ferit Bey, Londra
Büyükelçisi iken ayrıca 23 Mayıs 1932 tarihinde Londra'da top-
lanacak olan beynelmîlel şehirler ve mahallî idareler kongresi-
ne Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti namına mümessil olarak iş-
tirak etti.⁸³ Bu arada 1925 yılında başladığı Londra büyükelçiliği
vazifesini 1932 yılında tamamlayarak 26 Mayıs 1932'de Varşova
büyükelçiliğine atandı.⁸⁴ Bu görevine de aralıksız yedi yıl devam
etti. 17.07.1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla merkeze
çekildi.⁸⁵

80 BCABKKK, 030.18.01.02.6.51.7

81 Şimşir (1996), 161.

82 BCABKKK, 030.18.01.02.7.63.2

83 BCABKKK, 030.18.01.02.25.8.8

84 BCABKKK, 030.18.01.02.29.42.12

85 BCABKKK, 030.18.01.02.87.70.5

Bu arada Ahmet Ferit Bey, 1934 yılında çıkan soyadı kanunu gereğince “Tek” soyadını aldı. Bu yoğun, uzun diplomat ve memuriyet hayatının son safhasını ise Tokyo Büyükelçiliği vazifesi ile tamamladı. Ferit Tek, 5 Aralık 1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Tokyo Büyükelçiliğine atandı.⁸⁶ Bu arada İkinci Dünya Savaşı patlamış, uluslararası ulaşım çok zorlaşmıştı. Tokyo’ya varınca 5 Aralık 1939 günü Ankara’ya şu kapalı telgrafı çekti:

“Bin müşkülatla üç ayda muvasalat kabil oldu. Teahhurum, beyannamede arz olunduğu üzere harbin vesait-i nakliye-yi tevkif ve intizamını tagyir etmesinde tevellüt eylemiştir. Navlun dahi tezyit olunmuştur. Harcırah yetişmedi. Muzayakadayım. Telgrafla dört bin dolarlık daha gönderilmesi hürmetle mercudur.”⁸⁷

Ferit Bey, burada üç yıl görev yapacaktı, ancak 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra Reiscumhur olan İsmet İnönü’nün, onun iktidar ve ihtisasından istifade etmek istemesi hasebiyle görevi bir yıl uzatıldı.⁸⁸ Nitekim çok uzun bir memuriyet hayatının sonunda 13 Kasım 1943 tarihinde emekliye ayrıldı.⁸⁹

1943 yılından 1970’e kadar bu şekilde bir emeklilik devresi geçirdi. 1970 yılında TBMM ellinci yılını kutlarken İlk Meclis’ten kimlerin hayatta kaldığı araştırılmış ve 14 kişinin hayatta olduğu tespit edilmişti. Bu 14 eski mebusun kıdemlisi ve en yaşlısı Ahmet Ferit Tek idi. O tarihte kendisi 94 yaşındaydı ve İstanbul’da yaşamaktaydı. 23 Nisan’ın ellinci yıldönümü dolayısıyla kendisinden bir mesaj alındı. Ferit Bey, bu mesajında şöyle demekteydi:

86 BCABKKK, 030.18.01.02.88.76.11

87 Şimşir (1996), 161–162.

88 Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi; BCABKKK, 030.18.01.02.97.127.3

89 Çoker, III, 495.

“Aziz vatandaşlarım!

Bugün, müthiş bir yıkılıştan, mesut bir yükselişe gidişimizin muvaffakiyet devrini kutluyoruz. Millî hayatımız için ne korkunç, ne karanlık günler idi o günler! Birinci harbin ertesi günleri! Asırlarca Asya, Afrika ve Avrupa’da fermanferma büyük Osmanlı Devleti, en büyük Türk Devleti uzun müddet zaaf, atalet ve harabe içinde yaşadıkdan, devlet değil adeta bir müstemleke hayatı sürdürdükten sonra gümbür gümbür çöküyor, parçalanıyordu! Galip düşman memleketimizi paylaşma kavgasına girmişti. Bütün saltanatımız esnasında kendilerine kardeş muamelesi yaptığımız muhtelif unsurlar bizi arkamızdan vurmak için silahlanmış düşman bayraklarını kaldırmışlardı. Bir kıyamet günü yaşıyorduk. Ne oluyorduk, ne olacaktık? Bütün Türkler hayret ve dehşet içinde idik, o kadar ki, o esnada bazı kalbi veya aklı zayıf kimseler ecnebi himayesine girmeyi bile düşünebildiler. İşte o aradadır ki bir mucize belirdi, bir ziya, bir nur parladı. Bir genç zabıtimiz Mustafa Kemal meydana çıktı. Ne oluyorsunuz dedi, korkmayın hiç ümidinizi kesmeyin bu millet elan berhayat ve zindedir. Canlıdır. Hürriyetini ve istiklalini kurtaracaktır. Korkmayın hiç korkmayın! Bu halaskârı tazim ile analım! Mustafa Kemal yalnız asker değil idarecilerin siyasilerin en büyüğü, en akılsız ve en uzak göreni idi. O, bilirdi ki dünyada yalnız ileri medeniyetli milletlere hakk-ı hayat vardır. O, bilirdi ki millet çalışıp tekâmüle ermek için uzun ve devamlı huzur ve sükûna muhtaçtır. Medeniyet bir sulh mahsulüdür. O, öğrenmişti ki bir milletin devam ve bekası için etrafında, dünya muhitinde sulh ve salah hüküm sürmelidir. Yurtta sulh, cihanda sulh! Yine o, bilir ve damarlarındaki asil Türk kanı ile hissedirdi ki tenazu-u beka âleminde, bir milletin idame-i hayat etmesi, millî vahdetine sahip, hürriyet ve istiklali-

ne malik olmakla kaimdir. Hâkimiyet bilakayduşart milletindir. Hür bir devlette, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletin ve onun intihap edeceği meclis ve hükümetindir. Her yaşayanın tabii olarak karşılaşacağı bazı arızalara rağmen, ilk 23 Nisan'dan beri, bu hakiki siyaset düsturlarının temin ettiği hürriyet, istiklal ve inkişaf içinde yaşıyoruz. Terakki, tekâmül, medeniyet yolunda çalışmamız, hızla ve parlak muvaffakiyet ile devam ediyor. Henüz, muasır medeniyete erişmemiz uzak olmakla beraber, bütün arzu ve şevkimiz ile onun yolunda yürüyoruz. Çok şükür, köylerimiz uyanmış, kasabalarımız imar görmüş, çocuklarımız mekteplere yerleşmiştir. Dört tarafta üniversiteler, âli mektepler açılmış, bentler kurulmuş, fabrika bacaları yükselmiştir. Yazık çok yazık ki Atatürk bunları göremedi. Fakat ne çare! Vatanperver Gazi'nin candan arzusu, gaye-i hayatı bir medeni, kuvvetli Türkiye'nin kurulması ve huzur, saadet içinde, hür ve müstakil yaşaması değil mi idi? İşte bugün o gayeye varılmış, Türkiye, bir faaliyet nuru içinde bu yolda kurulmuş ve yükselmiştir. İlelebet payidar olsun...!⁹⁰

Ahmet Ferit Tek, Fransızca ve İngilizce bilmekteydi. İstiklal Madalyası ile Lehistan Devleti Beyaz Kartal Nişanı Büyük Kordonu sahibiydi.⁹¹ 1907 yılında İskenderiye'de Müfide Ferit ile evlenmişti. Bu evlilikten ünlü sanat tarihçisi Emel Esin dünyaya geldi. Yusuf Akçura, Mülkiyeli Mustafa Zühdü İnhan ve A. Vahit Moran ile bacanak idi.⁹² 1971 yılında 94 yaşına basan Ahmet Ferit'i, hayat sahnesinde insanlarda müşahede ettiği ıstıraplar, fakirlik, hastalık ve ölüm gibi yaygın hâller bedbin etmişti. 24 Mart 1971'de altmış üç yıllık hayat arkadaşı Müfide Ferit Tek'in

90 Şimşir (1996), 162-163; Seçkin (1970), 32-34; Gülekli ve Onaran (1973); Türk Kültürü Dergisi (1970), 441-442.

91 Ali Çankaya, a.g.e, s. 929.

92 Ali Birinci, a.g.e, s. 198.

vefatı acısından sonra yaşamak da istemedi. 25 Kasım 1971’de, eriyip sönen bir mum gibi vefatından sonra evrakı arasında kızı Emel Esin tarafından bir kâğıt parçasında şu dörtlük yazılı bulunmuştur:⁹³

*“Ya Rab, ne eksilirdi derya-ı izzetinden
Peymane-i vücuda zehrab olmasaydı.
Azade-ser olurdum asib-i derd ü gamdan
Ya dehre gelmeseydim ya aklım olmasaydı.”*⁹⁴

Mesleki Faaliyetleri

İçinde Bulunduğu ve Kurucusu Olduğu Fırkalar

Ahmet Ferit Bey, siyasi hayatı boyunca toplam üç firkada siyaset yapmıştır. Bu fırkalardan birinin üyesi iken diğer ikisinin bizzat kurucusu olmuştur. Bu üç firkada da sahip olduğu dünya görüşünü sonuna kadar savunmuştur. Bu fırkalar, İttihat ve Terakki Fırkası, Millî Meşrutiyet Fırkası ve Millî Türk Fırkası’dır.

İttihat ve Terakki Fırkası

Fırka, ilk olarak 3 Haziran 1889 tarihinde “İttihat-ı Osmanî” adıyla İstanbul’da, Demirkapı’da Askerî Tıbbiye Mektebinde bir cemiyet olarak kuruldu. Aynı yıl Paris’teki Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza Bey’le ilişki kuruldu ve Cemiyet “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” adını aldı. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’deki kurucuların tümü de Osmanlı’nın çöküşünü ve II. Abdülhamit istibdadını durdurmak isteyen gençlerdi: Ohrili İbrahim Temo, Diyarbakırlı Abdullah Cevdet, Arapkirli İshak Sükuti, Kafkasyalı Mehmet Reşit, Bakülü Hüseyinzade Ali.⁹⁵

93 Emel Esin, a.g.m, s. 142.

94 “Yarab ne eksilirdi kudret denizinden
Vücut kadehi zehirle dolmasaydı.
Dert ve gam belalarından kurtulurdum
Ya dünyaya gelmeseydim ya aklım olmasaydı.”

95 Tunaya (1988), 19; Akşin (1998), 17.

Daha sonradan Osmanlı Devleti'nin en büyük fırkası hâline gelmiş olan bu siyasi teşekkül, uzun vadede memleketin mukadderatını tayin etti. Cemiyet, Genç Osmanlı hareketinin bir devamı niteliğindedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Devlet'in, hemen hemen her alanda çok büyük bir kriz içine girmesi nedeniyle Tıbbiye öğrencileri arasında başlayan bu cemiyet kurma fikri Baytariye, Mülkiye, Bahriye, Topçu ve Mühendishane öğrencileri arasında da süratle yayıldı. Devlet sınırları içinde resmî faaliyet gösterememeleri nedeniyle Fransa ve Mısır başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde faaliyet gösterdiler. Nitekim 20. yüzyıl başlarında Padişah'ı 1876 Anayasası'nı geri getirmek zorunda bırakan, cemiyetten büyük bir fırka hâline gelen bu siyasi teşekkül, Jön Türkler hareketinde oynadığı rol nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatında hâkim bir grup olarak ön plana çıktı.⁹⁶ 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Vakası, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı 20. yüzyılın başlarında İttihat ve Terakki Fırkasının, gelişmesine sebebiyet verdiği büyük siyasi gelişmelerdi. Örgüt Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak isterken Devlet'in daha hızlı bir şekilde parçalanmasına neden olmuştur.

Ahmet Ferit Bey, bu cemiyetle ilk defa Fransa'da 4 Şubat 1902'de toplanan I. Jön Türk Kongresi vesilesi ile tanışmış ancak Fırkaya girişinden itibaren pek çok konuda bu Fırkayla karşı karşıya gelmiştir. Nitekim Fırat Nehri üzerinde seyrüsefer hakkının İngiliz Lynch Şirketine verilmesine Meclis'te itiraz etmesi üzerine 1909 yılında fırkadan tardedilmiştir.

Millî Meşrutiyet Fırkası

Millî Meşrutiyet Fırkası, 5 Temmuz 1912 tarihinde, İstanbul'da kuruldu. Kurucuları Ahmet Ferit Bey, Yusuf Akçura, Müderris Zühtü İnhan, Mehmet Ali ve Cami Beydir. Fırka iki fe-

96 Ahmad (1984), 11.

sih sonrası Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti'nin Meclis'siz döneminde ve Balkan krizine gebe günlerde kuruldu. İttihatçı-İtilafçı cepheleşmesinin yoğunlaşmaya başladığı bir dönemde siyasal yaşama atılan Fırka'nın ideoloji bakımından önemi Meşrutiyet döneminde kurulan açıkça Türkçülük iddiasını seslendiren ilk milliyetçi Fırka olmasıdır.

Millî Meşrutiyet Fırkası, İttihatçıların muhalefete geçtikleri bir sırada Meclis'siz ve seçimsiz bir siyasal yaşam içinde doğdu ve yaşadı. Fırka parlamentonun açılış tarihi olan 1914 yılına kadar yaşayamadığı için meclislerde görünemedi. Seçimlere de katılamadı.

Basın alanında kendi yayın organı olan İfham gazetesi ile sesini duyurdu. Fırka'nın "İfham Kütüphanesi" adı altında bastırdığı bir dizi kitap, devrin dikkate değer neşriyatı arasındadır. Bazı gazeteler örneğin Tercüman-ı Hakikat, fırkanın kuruluşunu ve milliyetçi bir fırka oluşunu sevinçle karşılarken bazı gazeteler de böyle bir fırkanın kuruluşunu yersiz bulmuşlardır. Diğer fırkalardan farklı olarak Millî Meşrutiyet Fırkası bir bakıma iki ateş arasında İttihatçı ve İtilafçı cephelerle olan ilişkilerini saptamak zorunda kalmıştır.

Fırka, kurulduğu tarihte İttihatçılar hem muhalefete geçmekte ve hem de çok belirgin olmamakla beraber ideoloji bakımından Türkçü-İslamcı bir çizgiye kaymaktaydı. Bu açıdan fırka ideoloji olarak İttihatçıların rakibi idi. İdeolojik rekabetin yanı sıra, fırka üyeleri Kanunuesasînin tadilatında fırkadan kopmuş eski İttihatçılardı. İttihatçılar fırkanın kuruluşunu "Osmanlıcılık" sistemi için yararlı bulmazken fırka da İttihatçıların milliyetçilik anlayışını sakim bulduğunu açıklamıştır. Onlara göre bu politika Arnavutların geleneklerini yok etmeye çalışmakta, Suriye'de isyanlara neden olmaktadır. İttihat ve Terakkî'nin Türkçü kanadı da fırkayı eleştirmekte ve milliyetçiliğini zayıf bulmaktadır. Bu grubun beğendiği tek husus "açık ve yürekli Tanzimat aleyhtarlığı"dır. Bununla beraber

“Ziya Gökalpçı” “Türk Yurdu” dergisi Fırka’yı Türkçü cepheden saymıştır.

İtilafçılar, Osmanlı ve kozmopolit bir ideolojiye dayandıkları için, Millî Meşrutiyet Fırkası ile hiç anlaşamamışlardı. Lütfü Fikri Bey, Fırka’nın kuruluşunu “fahiş bir hata ve tehlikeli bir oyun” olarak nitelendirirken Mustafa Sabri Efendi de milliyetçi bir fırkanın kurulmasının, zarardan başka bir sonuç yaratmayacağını belirtmiştir. Zaten Fırka da beyannamesinde İtilafçıların dayandığı Osmanlıcılık ve ademimerkeziyetçilik ilkesine cephe almıştır.

Kısa ömürlü bir fırka olan Millî Meşrutiyet Fırkası, bir aydın fırkası olarak Osmanlı bürokrasisi ve orta sınıfı dışına çıkamamış bir ünlüler fırkası olmaktan öteye gidememiştir. Çok karmaşık bir dönemde ortaya çıkan Fırka’nın belirtilen iç ve dış ortam içerisinde büyümesine olanak yoktu. Üstelik milliyetçilik ideolojisine dayanan ve Osmanlı milleti kurulamayacağı iddiasında olan böyle bir fırkanın varlığına da henüz alışılmış değildi. Türk Ocağı ile ilişki kuran Fırka, “İstihlak-ı Millî Cemiyeti”nin kuruluşuna katılmış ancak bir Fırka olarak etkinlik ve gelişim gösterememiştir. 300–400 üyesi olduğu belirtilen Fırka’nın İstanbul örgütü hakkında fazlaca bir bilgimiz yoktur. Bunun yanı sıra Anadolu’da birkaç yerde şube açma girişimleri de sonuçsuz kaldı. Kurucuları dışındaki diğer üyelerine ancak bazı cemiyetlerin azaları arasında rastlandığı söylenebilir.

Bu Fırka, Fırka reisi olan Ahmet Ferit Bey’in, Balkan Harbi’ne ihtiyat erkân-ı harb yüzbaşılığıyla cepheye gönderilmesi ve İfham gazetesinin kapatılması nedeniyle Türk siyaset sahnesinden çekilmiştir.⁹⁷

Millî Türk Fırkası

Millî Türk Fırkası, 9 Aralık 1919 tarihinde, İstanbul’da kuruldu. Kurucuları Ahmet Ferit Bey, Mehmet Emin Yurdakul,

97 Nevsal-i Millî (1914), 187; Tunaya (1988), 351–353; Birinci (1990), 181–189.

Ahmet Hikmet Bey, Zühtü İnhan Bey, Yusuf Akçura Bey, İsmail Hakkı Baltacıoğlu Bey, Mehmet Emin Erişirgil Beydir.

Fırka bir bakıma Millî Meşrutiyet Fırkası'nı ve Türkçülük akımını, mütarekenin işgalci ve kozmopolit iklimi içinde sürdürmek amacındaydı. 1919 seçiminden bir süre önce kurulmuştu. Ne var ki bir kısım gazeteler ve çevrelerce "ölu doğmuş" ve yasal bakımdan kurulmadığı ileri sürülmüştür. Bununla beraber Fırka seçim öncesi çalışmalarına ve seçimlere katılmış, adından söz ettirmiştir. Millî Kongre'deki fırkalarla anlaşmamıştır. Bağımsız bir listeyle girdiğı seçimlerde, adaylarından birisi, Abdülhak Adnan Adıvar seçilebilmiştir. Yeni kurulmuş fakat milliyetçi ideolojide bir Fırka'nın, mütareke İstanbul'unda mebus çıkarabilmesi, kozmopolit bir çoğulculuğa sahip olan "Payitaht"ın eğilimini saptaması bakımından anlamlı bir olaydır. Fırka, İstanbul dışında, hiçbir yerde şube açamamıştır. Yayın organı İfham gazetesidir.

Fırka, Millî Kongre'ye, Ahmet Hikmet ve Hamdullah Suphi Bey'i delege olarak gönderdi. Anadolu hareketine, sert bir dil kullanılması kararına uymadığı için, öteki kuruluşlarla arası açılmıştır. Seçim sonuçlarını alkışladığı için de, Hürriyet ve İtilaf Fırkası çevrelerince ağır bir şekilde eleştirildi. Bu suçlamalar özellikle Mahir Sait Bey tarafından yapıldı. Fırka, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Müdafaa-ı Hukuk akımını ve direnme merkezinin Anadolu'da kurulmasını kesinlikle benimsedi.

Meclis-i Mebusan'ın basılmasından ve feshedilmesinden sonra, fırka İstanbul'da çalışamaz duruma geldi. Zaten Müdafaa-ı Hukuk ajanlarının etkisi altına girmişti. Kurucu ve yöneticilerinden bir kısmı (Ahmet Ferit Dr. Adnan Adıvar, Hamdullah Suphi) Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmışlardır.⁹⁸

98 Tunaya (1986), 531-533.

III. ESERLERİ, MATBUAT FAALİYETLERİ, HAZIRLADIĞI KANUNLAR VE FİKİRLERİ

Ahmet Ferit Tek, önceki bölümlerde tafsilatlı olarak tetkik etmeye çalıştığımız üzere öğrencilik yıllarından başlayarak üzere uzun yıllar siyasetle uğraşmıştır. Bu arada çeşitli zamanlarda neşriyat işleriyle de ilgilenmiştir. Şura-ı Ümmet, Türk ve İfham gazetelerinde çeşitli tarihlerde yazıları yayımlanan Ahmet Ferit Tek'in, Mekteb-i Mülkiye'de muallimliği esnasında okuttuğu takrirleri "Tarih-i Siyasi" (Mekteb-i Mülkiye 1. sınıf için, (1911/1327), 276 s. Taş baskı), "Tarih-i Medeniyet" (Mekteb-i Mülkiye 3. sınıf için, 856 s. Taş baskı) adı altında basılmıştır. Her ikisi de sahalarında yazılmış ilk kitaplar arasındadır ve ders teksiri olduklarından çok az sayıda basılmışlardır.⁹⁹ Sinop'ta sürgün olarak bulunduğu sırada yazıp İstanbul'da neşrettirdiği "Turan" (1914/1330) isimli bir de kitabı vardır.

Bunların dışında 1912 tarihinde "Kuvvet ve Siyaset Muharebesi" ile "Kanunuesasîyi Vilayet" isimli iki mühim makalesi, Türk Ocakları yayın organı olan Türk Yurdu dergisinde yayımlanmıştır. "Türk Ocağı" adlı makalesi 1914 tarihli Nevsal-i Millî'de yayımlanmıştır. Türk Edebiyatı dergisininin 1973 Ekim sayısında ise "1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye"

99 Birinci (2001), 198.

isimli yarım kalmış bir makalesi kızı Emel Esin tarafından neşredilmiştir.

Eserleri-Makaleleri

Kuvvet ve Siyaset Muharebesi¹⁰⁰

Ahmet Ferit Bey bu makalesinde, 1911–1912 yıllarında devam eden Türk-İtalyan Savaşı'nı (Trablusgarp Savaşı); Türk-İtalyan, Türk-Rus, Türk-Avrupa, Rus-İtalyan siyasi ilişkileri çerçevesinde değerlendirmiştir. Yazara göre bu muharebede “...Osmanlılar kuvvetlerine, fedakârlıklarına dayanmışlar; fakat mahrum-u siyaset... İtalyanlar, bilakis mahkûm-u acz u zaaf lakin parlak ve müessir siyasetleri var... Harp her iki taraf açısından da tıkanma noktasındadır. Türkler en kötü zamanlarında bile savaş sahnesinde büyük başarılar kazanmıştır ancak İtalya tarihi boyunca daima mağlup, daima münhezim ve daima iane-i ecanip ile teşekkül etmiş bir cemiyettir. Nitekim şimdi de Krava, Trablus, Humus, Bingazi, Derne ve Tobruk'ta Türk zabitlerinin faaliyet-i kahramaneleri nedeniyle büyük bir başarısızlık yaşamaktadır. Bu nedendir ki İtalya, Adalar Denizi'nde ve Boğazlar'da tehdit unsuru oluşturarak Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak istemektedir. Ancak Trablusgarp'ın verilmesi hâlinde işgal edilen adaların iade edileceğini bildirmektedir. Fakat bundan da sonuç alamayan İtalyanlar Avrupa'nın tavassutunu istemişlerdir. Avrupa'nın müdahale-i sulh pervâranesi, pek Rus kokuyordu. Çünkü bu yıllarda, bir Rus-İtalyan itilafnamesi vücuda gelmişti ve İtalya bu itilaf nameye dayanarak Rusya'yı Osmanlı'ya karşı yanına almak istiyordu. Rusya bu fırsatı kaçırmak istemeyecekti. İran-ı şimalide iyice yerleşip kök salmak isteyen Rusya, Osmanlıların Nevahi-i Cedide ve Urmiye havalisinden çekilip gitmelerini istiyordu. Ayrıca, Rusya'nın başka emelleri de var-

100 Ahmet Ferit Tek, “Kuvvet ve Siyaset Muharebesi”, *Türk Yurdu Dergisi*, 1912/1328, c. 2, nr. 1, s. 388–394.

di. *Bosna-Hersek'in, Avusturya tarafından işgalini Rusya bir türlü içine sindirememiştir. Rusya'nın yüzyıllardan beri rüyası olan Panславizm, Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i işgaliyle boşa çıkıyordu. Rusya'nın bir diğer emeli olan Boğazlar'ın ele geçirilmesi yine Rusları, Türklere karşı İtalyan'ın yanına iten sebeplerdendi.*

Fakat Ruslar şark satrancında yalnız bulunmuyordu. Avusturya giderek büyük bir tehlike hâlini alan Rusların Balkanlardaki oyununu anlamış ve Osmanlı Devleti'ne daha çok yaklaşmıştı. Kaldı ki İtalya da o dönemde Avusturya'nın düşmanıydı. Bu önemli faktör nedeniyle Rus-İtalyan itilafnamesi zayıflıyordu.

Gerek bu muharebede ve gerekse bütün harplerde çok önemli bir gerçek ortaya çıkmıştır. Siyasetin hiç yanılmaz yolu iyi bir ordu, iyi bir diplomasi ihzar etmektir. İtalyanlar çok iyi bir ordudan mahrumdur. Osmanlı ise siyasetten gereği gibi faydalanamamaktadır. Eğer yararlanılabilsen İtalyanların, Trablusgarp'a çıkmaları bile önlenebilirdi. Fakat bugün için Devlet'in istikbalî tüm dost devletlerle iyi ve dostane ilişkiler kurmakta yatmaktadır.” Özet olarak makalede bu konulara değinen Ahmet Ferit Bey, verdiği örneklerle fikirlerini açıklamıştır.

Kanunuesasiyi Vilayet¹⁰¹

Ahmet Ferit Bey bu makalesinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte vilayet yönetimi ve idaresinde meydana gelen gelişmeler ve bizzat kendisinin 1910 yılında hazırladığı “İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu”nun yürürlüğe girişini değerlendirmektedir.

“1908 inkılâbını müteakip Osmanlı vilayetlerinde bir Kanunuesasîyi Vilayet bahş ve ihsan edilmiştir. Bu yevm-i inkılâba

101 Ahmet Ferit Tek, “Kanunuesasîyi Vilayet”, *Türk Yurdu Dergisi*, 1912/1328, c. 2, nr. 3, s. 464–470.

kadar vilayetler, hüviyet-i içtimaiye ve siyasiyeden bi'l-küllüye mahrum birer daire-i idare idiler. Vilayet ancak bir tabir-i idare idi. Ahali Meşrutiyet'in ilanı ile mahal-i idarelere katılmak istiyordu ancak mevcut kanunlarla bunun başarılması mümkün değildi. Bu nedenle hazırlanan "İdare-i Hususiye-i Vilayet" bu bağlamda çok büyük bir boşluk dolduruyordu. Bilindiği üzere bir devletin en önemli görevi haricîye, harbiye, bahriye, maliye, adliye ve emniyet görevlerinde tecemmu eder. Fakat bunlara mukabil Devletin umur-u nafia-ı hususiye ve mahalliye, ziraat, sınaat, ticaret, maarif-i iptidaiye, umur-u belediye ve hayriye gibi diğer bir kısım vezai fi vardır ki bunların merkezden idare olunması pek müşküldür. Bu nedenle hazırlanan Kanunuesasîyi Vilayetle, nafia, ticaret, zanaat, ziraat, orman, maarif, hıfzu's-sihha gibi pek mühim işler vilayetlere devredilmiştir. Vilayetlerin bu görevleri başarabilmesi amacıyla da her vilayette 'Encümen-i Vilayet' teşkilatı ihdas edilmiştir. Encümen-i Vilayete, vali riyaset ederdi. valinin başkanlığında seçilen dört aza ile vilayet işleri yukarıda sayılan konularda müzakere edilirdi."

Yazara göre vilayetlerde mevcut sorunların aşılmasında en büyük rolü oynayan temel etkenlerdi. Bu makalesinde yazar genel çerçevelerde vilayet yönetim usullerini tetkik etmiştir. Yazarın hazırlamış olduğu "İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu" hem Osmanlı ve hem de Cumhuriyet devirlerinde hazırlanan taşra idare kanunlarının temelini oluşturmuştur.

Türk Ocağı¹⁰²

Ahmet Ferit Bey, Türk Ocağı reis-i sabıki sıfatıyla kaleme aldığı bu yazısında son dönemde Osmanlı Devleti, dâhiliye ve haricîye siyaseti, Türklük mevhumu ve bu bağlamda Türk Ocağına bağlı bireylerin vazifelerini değerlendirmektedir.

102 *Nevsal-i Millî* (1914), 188–191.

Yazara göre “Türk’ün ıslah-i ırkına, ikmal-i örfüne, iktisadî ve içtimaiyesine, Türk Ocağı haricinde çalışan başka bir müessese yoktur.

Osmanlı Devleti bir Türk Hakanlığından başka bir şey değildir. Nasıl ki Almanlar Habsburguların temelini oluşturuyorsa Türkler de Osmanlı Devleti’nin temelini oluşturmaktadır. Arap, Kürt, Ermeni, Rum Devleti oluşturan diğer unsurlardır fakat Devlet’in bekası için çalışan, onu maruz kaldığı hastalıklardan kurtararak zinde ve faal hâle getirecek tek güç Türk’te tecemmu eder.

Türk her şeyden önce tarihini çok iyi bilmelidir. Orta Asya’dan başlayıp Anadolu’ya kadar devam eden o müthiş tarih serüveni Ocaklı gençler tarafından çok iyi araştırılmalıdır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulabilmesi için Ocaklının iktisadî, içtimai ve siyasi alanlarda çok akıllı politikalar güderek Devleti’nin çıkarları için çaba harcaması gerekir. Bunu yaparken de her geçen gün daha çok gün yüzüne çıkan “Turan” mefkûresini sonuna kadar kovalamalıdır. Uzun vadede bağımsız, hür bir Turan için tüm gücünü kullanmalıdır. Osmanlı Türkü’nün cismen, fikren, iktisadîyen ve ictimaien kemaline gayret...” Ahmet Ferit Bey’in nazarında Ocakın ve Ocaklının bugünkü vazifeleridir.

1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye¹⁰³

Bu makale Ahmet Ferit Tek’in, son günlerinde yazmaya başlayıp bitiremediği bir çalışmasıdır. Ahmet Ferit Bey, 1943 yılında başladığı uzun emeklilik devresinde (1943–1971) II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet, Trablusgarp Harbi, Balkan Savaşları, Türk Ocaklarının kuruluşu, Umumi Harp, Mütareke Dönemi, Düşman İşgali, Kuva-i Millîye Savaşı, Zafer, Millî Kurtuluş ve

103 Ahmet Ferit Tek, haz. Emel Esin, “1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, Ekim 1973, C. 2, S. 22, s. 12.

Cumhuriyet Devirlerini yaşayan bir sima olarak sürekli memleketin kaderine derin bir alâka duymaya devam ediyordu. Radyo ve gazeteleri dikkatle takip ediyordu. 1970’li yıllarda Türkiye tarihinin tehlikeli bir safhaya girmiş olduğunu endişe ile gördü. Uzun tecrübesinde rastlamadığı bir vaziyet, kendi tabiri ile “Bir Abide-i Hıyanet” karşısında idi. Türkiye’yi yıkmak için, eskiden görülmemiş metotlar kullanılmakta idi. Ferit Bey’in hayatı boyunca dış düşmanlara karşı savunmaya uğraştığı Türk kalesi, bu sefer içeriden fethedilmek isteniyordu.

Ferit Bey, tehlikeyi kavrayınca son gayretini, üstün zekâsının son kuvvetini, görmemeye başlayan gözlerinin son ışığını vatan müdafaasına vakfetti. Tehlikenin derecesini anlatmak, gafil saydıklarını uyarmak istiyordu. Bu amaçla 24 Kasım 1971 tarihinde “1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye” başlıklı makalesini yazmaya başladı. Fakat bu büyük devlet adamının ömrü, makalesini tamamlamaya yetmedi ve Ferit Tek, 25 Kasım 1971 tarihinde vefat etti.¹⁰⁴ Ahmet Ferit Bey’in başlayıp bitiremediği bu kısa makalesini olduğu gibi aktarıyoruz:

“Bugün dünyada iki muazzam Devlet var: Amerika ve Rusya. Dünyanın umumi gidişini bunların siyaseti tayin ediyor. 1971 senesinin sonlarına doğru bu iki Super-state’e üç tane daha ilave olunmak üzeredir: Avrupa, Kızıl Çin ve Japonya. Fakat bunlar henüz teşekkül ve teessüs etmek üzeredirler. Avrupa yalnız İsveç’ten İtalya’ya kadar mı teşekkül edecek? Yoksa Rus hâkimiyetindeki Şarki Avrupa da buna birleşerek hakiki Avrupa Devleti, Ukrayna hududundan İspanya’ya kadar mı teşekkül edecektir? Bu hâlde Avrupa dünyanın en büyük ve kavi devleti olacaktır. Bu henüz meşkûk hâlde!

Kezalik Kızıl Çin bugün amorphe hâlde, yekûn 800 milyonluk bir kitledir. Nasıl taazzuv edecek, malum değil! Japonya çok çalışkan müteşebbis bir millet olduğu için yakında o da kuvvet

104 Emel Esin, “Cumhuriyeti Kuranlardan Ferit Tek’in Bitmeyen Son Makalesi” *Türk Edebiyatı Dergisi*, Ekim 1973, C. 2, S. 22, s. 11–12.

ve itibarı ile muazzam devletler sırasına girebilecek görünüyor. Bunu istikbal gösterecektir.

Fakat hâlen dünyaya hâkim iki devlet Amerika ve Rusya'dan ibarettir. Bu iki muazzam devletin çalışma şekli birbirine tamamen muhalif olan iki surettedir. Amerika, siyasi ve iktisadî hürriyet diyarıdır. Devlet milletin iradesine tabidir. Bütün millet, tam hürriyet içinde, çalışır kazanır. Maddi, fikri faaliyetin neticesi olarak servetini mütemadiyen bütün dünya milletlerine ikraz eder ve onların faizinden müstefit olur. Rusya, tamamen buna makûs bir yol takip eder. Rusya istibdat ve esaret diyarıdır...”

Kitapları

Turan¹⁰⁵

20. yüzyıl Türkçülük tarihinde oldukça önemli bir yere sahip “Turan” isimli kitap, neşredilişinden başlamak üzere uzun süre sahihsiz kalmıştır. Kitap hakkında bugüne kadar pek çok yazar birbirinden ilginç yazılar kaleme almıştır.

Eser Ahmet Ferit Bey tarafından 1914 (R. 1330) yılında Sinop'ta sürgün olduğu dönemlerde yazılıp İstanbul'da neşrettirilmişti. “Tekin” müstearıyla yazılan bu kitap, araya giren Umumi Harp ve Millî Mücadele gibi büyük siyasi olaylar arasında pek fazla düşünülmeden kütüphane ve kitapçı kataloglarında “Tekin Alp” müstearının sahibine, yani Moiz Kohen'e atfedilmiş ve bu yanlış bilgi günümüze kadar devam etmiştir.¹⁰⁶ Kitabın içeriğinde özellikle vurgulanan “Turan ve Türkçülük”le ilgili çok önemli fikirler, bu kitabın tam anlamıyla kime ait olduğu gerçeğinin ortaya çıkmasını zorlaştırmıştır ki bu nedenle bazı yazarlar, kitabı Moiz Kohen'e atfederek yanlış değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

105 Ahmet Ferit Tek, *Turan*, İstanbul, 1330/1914, 143 s.

106 Birinci (2001a), 241.

Bu kitaptan dolayı “Turancılık” düşüncesinin Yahudi icadı olduğu teranesiyle senelerden beri matbuat âlemini inleyen M. Ertuğrul Düzdağ, “Dünden Yarına” kitabında şu hükümlerde bulunmuştur:¹⁰⁷

*“Bir Yahudinin zinde ve pürhayat Türklük hakikat-ı ırkıyesine olan bu aşkından anlıyoruz ki Türkçülük cereyanından asıl maksat, Türklere faydalı olmak değil, onların bin yıldır gönüllerinde yaşattıkları İslam imanı ve kardeşlik hissi yerine başka bir şey koymak imiş.”*¹⁰⁸

“Turan” hakkındaki ikinci yanlışın sahibi Sadık Albayrak, “Devrimin Çakıl Taşları” isimli eserinde kitabı Moiz Kohen’e atfederek şu kanaate varmıştır:

*“...Yine aynı tarihte yazdığı Turan adlı eserinde Türklerin Turan idealinde titreyerek ayılacaklarını yazmıştır. Bunun sonunda da sinelerinde Cengizlerin tahtı kurulmuş olacaktır. Yani açıkça barbar bir Türk kavmi isteniyor, Cengiz’in yolu salık veriliyordu. Kendi Yahudi ırkçılığından soyutlanmış olarak bütün çalışmasını Türkçülük üzerine teksif ederek asrın ırkçılık asrı olduğunu söylüyor, milleti bölmek için daha doğrusu Müslümanların ümmet bağıını koparmak için bile bile diğer kavimleri de ırki bağlara sarılmayı, ırki ve kavmi gruplar teşekkül ettirmeyi planlıyordu.”*¹⁰⁹

Bir Osmanlı Yahudisine atfedilen “Tekin” hikâyesine son senelerde bir Yahudi Türkiyatçısı olan Jacob M. Landau da katılmış ise de yeni bir şey söylememiş ve böylece bir Türk’e ait olup bir Yahudiye atfedilen müstear meselesinde Türk araştırmacılarının yanlışına o da ortak olmuştur.¹¹⁰ Jacob M. Landau, “Tekinalp

107 Birinci (2001b), 133.

108 Düzdağ (1978), 265.

109 Albayrak (1979), 139.

110 Birinci (2001a), 243.

Bir Türk Yurtseveri” adlı çalışmasında “Turan” hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“1914’te İstanbul’da Türkçe olarak basılan Turan da bütün Türk asıllı insanların mutlu vatanı Turan’ı ve bunun politik geleceği üzerine çeşitli varsayımların irdelendiği Büyük Türklük üzerine uzunca bir çalışmaydı. Ancak, kitabın yazarının kimliğini sorgulamak yerinde olur. Türkiye’de aralarında Ankara Millî Kütüphanesi de bulunmak üzere birçok ünlü kütüphanenin katalogları, kaynakça araştırmaları ve konunun uzmanları, Turan’ın yazarının “Tekinalp” olduğunu iddia ederler. Bununla beraber cevaplanması gereken iki soru var. Birincisi, kitap M. Kohen’in daha önce ya da sonraki zamanda hiç kullanmadığı “Tekin” ismiyle imzalanmış olması. İkinci olarak yazarlarında ya da kendi hâl tercümesinde bu esere hiç gönderme yapmamış, listesine katmamış olması. Yine de Turan’ın, kapsadığı fikirlerin “Tekinalp”e ait olması açısından, onun tarafından yazıldığı söylenebilir. Ayrıca Kemalist dönemde Turanizmin Türkiye’deki rejime ters düştüğü devrede, “Tekinalp” bu kitabın sahipliğini üstlenmeyi istememiş olabilir. Bu kanıtlar tamamen ikna edici olmasa da “Tekinalp”in Turan’ın yazarı olduğu iddiasını çekinceli olarak kabul edebiliriz.”¹¹¹

Görüldüğü gibi mesele iyice içinden zor çıkılır bir hâl almıştır. Hâlbuki hiçbir araştırmacı Moiz Kohen’in müstearını neden kısaltmış olduğu meselesi üstünde durmak ihtiyacını duymamıştır. Bu hususta cesurane hüküm vermemek için elde kâfi işaretler vardı.

Evela müstear kısaltılmıştı, bunu niçin ve hangi gerekçe ile yapmış olabilirdi? M. Kohen, “Tekinalp” yerine niçin “Tekin”i tercih etmişti? İkincisi, eserlerinin listesini verirken makalelerini bile zikrettiği hâlde, pek de küçümsenemeyecek hacimdeki

111 Landau (1996), 28–29.

(143 s.) bir kitabını niçin zikretmemiştir? Üçüncüsü, daha sonra aynı mesele etrafında yazmış olduğu “Kemalizm ve Türk Ruhu” gibi kitaplarında “Turan”, bir satır hâlinde bile olsa niçin hatırlanmamıştır? Nitekim Turan’ın yazarı için de Türk Yurdu’nda çıkan (1914/1330) tanıtma yazısında “Tekin müstearı altında gizlenen Turan muharriri Osmanlı-Türk muharrir ve edipleri arasında şayan-ı dikkat bir mevki işgal etmiş olan zattır” denilmektedir. Kısaca, Turan’ın bir Türk’ün kaleminden çıktığı gerçeğinin delili Türk Yurdu mecmuasında bulunuyordu ve bu Türk’ün ismi Ahmet Ferit Tek’ti.¹¹²

Kitabın içeriği de en az kitabın serüveni kadar ilginçtir. II. Meşrutiyet Devri “Turancılık” düşüncesinin en dikkate değer beyannamelerinden biri olarak kabul edilmesi gereken “Turan” 1914 tarihinde neşredilmiştir. Kitap Necati Kültepe tarafından yeni harflere çevrilerek ve başına Emel Esin ile Prof. Dr. Ali Birinci’nin açıklamaları dercedilerek ve kitabın son bölümüne kitabın eski yazılı şekli eklenerek Turan Kültür Vakfı tarafından 1999 Ekiminde yeniden yayımlanmıştır. Yüz kırk üç sayfa olan bu kitap birbirine bağlı dokuz makaleden oluşmaktadır. Bu makaleler: “Turan, İl Han’dan Cengiz Han’a, Çinli Pençesi ve Rus Çizmesi, Altın Soy, Altın Yurt, Yeşil ve Sarı Ova, Hanbalık’tan Sultanbalık’a mı? Baygöl’den Güzeldeniz’e mi?, Yeni Turan ve Yeni Cengizlik”tir.

Kitabın ilk bölümünü oluşturan “Turan” isimli makalede “Turan” tabirinin, tarihî bir tabir olmadığı, sadece coğrafi bir isim sanılan “İtalya” gibi onun da ilerde gerçekleşmesi pek mümkün “Türk Birliği”nin adı olduğu anlatılmaktadır. Bugün Türkleri esir tutan Rusya ve Çin’in, diğer İmparatorluklar gibi bir gün yıkılacağı ve Büyük Turan’ın ayağa kalkacağı belirtilmektedir. Yazara göre

112 Birinci (2001a), 241–245.

“Turan Türk’ü bir gün gelecek titreyecek ve ayağa kalkacaktır. Türklerin, fikr-i milliyet ile yanan sineleri üzere yeni Cengizlerin altın tahtları kurulacaktır. Çünkü Turan, bir tabir-i tarih değil bir hakikat-i irkiyedir. Çünkü Türklük yaşayan zinde ve pürhayat bir milliyettir.”

“İl Han’dan Cengiz Han” a makalesinde Türklerin tarih sahnesine çıkışı ve tarihi seyirleri betimlenmektedir. Türklerin Ergenekon’da türeyişleri, Hyung-nu Devleti’ni kurmaları, Çinlilerle temasları ile Çin Seddi’nin oluşumu, Göktürk (Tu-Kiyo) Devleti’ni teşekkül ettirmeleri, Orhun Abideleri, Uygur Devleti, Türklerin batıya göçleri, İslam’la tanışmaları, Selçuklu Devleti’ni kurmaları, doğudan gelişen büyük Moğol hücumu ile Turan’ın bütün azamet ve mehabetiyle kuruluşu, parçalanması, Timur ile Devleti ve bu tarihten itibaren Türklüğün içine düştüğü vahim durum ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir.

“Çinli Pençesi ve Rus Çizmesi” adlı makalesinde ise Çin ve özellikle Rusların orta zamanlarda, Turan’da büyük Türk Devletlerinin yıkılmasıyla beraber, bu coğrafyalarda 20. yüzyıla kadar yaptıkları siyasî ve askerî faaliyetler anlatılmaktadır. Yine Rusların küçük bir knez(prens)likten Orta Asya ve Sibiryayı işgal eden, 18. yüzyıldan sonra da Osmanlı Devleti’ni tehdit eden bir güç hâline gelişi aktarılmıştır.

“Altın Soy” adlı makalesinde 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaşayan Türkler ve onların sayılarından bahsedilmektedir. Bu Türklerin, bugün hangi devletlerin sınırları içinde yaşadıkları anlatılmıştır. Yazara göre

“...Türk yaşıyor, o hâlde, Turan da bir hakikat olacaktır. Çünkü devlet ölür. Fakat millet asla ölmez, yaşar. Millet yaşayınca da bir vatan, bir istikbal, bir Turan muhakkak doğacak ve yaşayacaktır...”

“Altın Yurt” adlı makalesinde ayrıntılı olarak Türk’ün yaşadığı coğrafyanın özellikleri, Turan’dan geçen ticaret yolları, ge-

çit noktaları, Turan şehirleri ve bu şehirlerin özellikleri, iklim ve bitki örtüsü, rüzgârları, yer altı ve yer üstü zenginlikleri anlatılmıştır.

“Yeşil ve Sarı Ova” makalesinde ise “Altın Yurtta” olduğu gibi özellikle Turan’ın iklimi ve yetiştirilen nebatatı, bitkileri ve ticaret yollarından bahsedilmiştir.

“Hanbalık’tan Sultan Balık’a mı? Baygöl’den Güzel Denize mi?” isimli makalesinde Rus ve Çinli çizmesi altında inleyen Turan’ın nasıl büyüyeceği ve sınırlarının nereden başlayıp nereye uzanacağına değinilmiştir.

“Yeni Turan”da, yeniden kurulacak Büyük Turan’ın temelini oluşturacak, Küçük Turan’ın sınırları, hangi coğrafyada kurulacağı ve nüfusunun ne kadar olacağına değinilmiştir.

“Yeni Cengizlik” isimli son makalesinde ise yaşayan Turan’ın, Çinli pençesi ve Rus çizmesi altında olduğu belirtilip 20. yüzyılın ırk devri olacağına değinilmiştir. Yazara göre “Turan” giderek canlanacak ve ayağa kalkacaktır. Bundan üç bin yıl önce olduğu gibi bugün de Turan’ı ateş ve demirin kurtaracaktır. Yazar kitabının son paragrafını şu şekilde oluşturuyor:

“... Ateş ve demir! İşte Türkleri, bundan üç bin sene evvel ilk esaretten kurtaran kuvvet!... Bu kuvvet bugün de Türklüğü son esaretten kurtaracak, Turan ancak bu yolda bir elde kılıç bir elde çerağ fetih olunacaktır.”

Tarih-i Siyasi¹¹³

Tarih-i Siyasi, Ahmet Ferit Bey’in, Mekteb-i Mülkiye hocalığı sırasında, birinci sınıftaki talebelerinin faydalanması için hazırlanmış olduğu eseridir. 1911 yılında toplam 276 sayfa ve taş baskı olarak tabedilen bu mühim eser sahasında yazılmış ilk kitaplardandır. Ferit Bey, kitapta öğrencilerine özellikle Fransa’da tahsi-

113 Ahmet Ferit Tek, *Tarih-i Siyasi*, İstanbul, 1327/1911, 276 s.

li sırasında edindiği çok mühim bilgileri tafsilatlı olarak aktarmıştır.

Ahmet Ferit Bey, oldukça hacimli diyebileceğimiz bu eserine öncelikle uzun bir mukaddime yazmıştır. Yazar burada hürriyetin önemini vurgulayarak üç yıl önce ilan edilen II. Meşrutiyet'i methetmektedir. Yazara göre "...Medeni insanlar hürriyetsiz yaşayamazlar, hürriyet her medeni milletin en temel hakkıdır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı toplumu da hürriyete malik olmuştur. Fakat hürriyetin gelişi ile birlikte herkesin omzuna birtakım vazifeler binmiştir. Hürriyet ve Meşrutiyet ile birlikte herkes daha çok çalışıp vatan ve milletin istikbali için ter dökmelidir. Tarih bir milletin en önemli hazinesidir. Bugünü ve geleceği anlayabilmek ve aydınlatabilmek için onun üzerinde çok iyi çalışmak gerekir. Gerçek anlamda terakkiyat ancak bu şekilde sağlanabilir. Örneğin İngiltere, bu büyük inkişafını tarihini çok iyi tetkik ile başarmıştır. Yine Almanya, tarihiyle sürekli beslenerek hayat bulabilmiştir. Osmanlılar da bugünkü (1911) kötü vaziyetinden kurtulup eski ihtişamına dönmek istiyorsa tarihini incelemeli, araştırmalıdır. Eğer bu gerçekleşirse tekrar parlak bir ati, Osmanlı Devleti üzerinde aydınlanacaktır..."

Mukaddime bölümünde etraflıca tarih, Osmanlı, Avrupa ve istikbal konularını inceleyen Ahmet Ferit Bey, eserini, genel olarak İkinci Avusturya Seferi yani II. Viyana Muhasarası, akabinde oluşan Avrupa ittifakı ve neticesinde akdedilen Karlofça Muahedesinden (1699) başlayıp 1789 Fransız İhtilali'ne kadar olan dönemde Osmanlı ve Avrupa sahasında vuku bulan büyük tarihî olayları tetkik ederek oluşturmuştur.

Yazar, eserinin birinci bölümünde "Tarih nedir?" sorusunun cevabını araştırarak tarih biliminin ne olduğunu izah etmektedir (s. 6). İkinci bölümde tekâmül-ü tarih meselesini irdelemektedir (s. 9). Üçüncü bölümde Türk tarihini ana hatlarıyla değerlendirmektedir (s. 19). Dördüncü bölümde Arap cemiyetinden bahsetmektedir (s. 27). Beşinci bölümde Bizans İmparatorluğu

ve Osmanlı Devleti hakkında bilgi vermektedir (s. 32). Altıncı bölümde II. Avusturya Seferi sırasında, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan isyanlar izah edilmektedir (s. 71). Yedinci bölümde XIV. Louis Dönemi (s. 85), sekizinci bölümde 17. asır sonunda İngiltere (s. 91), dokuzuncu bölümde 17. asırda Almanya (s. 103), onuncu bölümde 17. asırda Prusya (s. 117), on birinci bölümde 17. asırda İsveç (s. 125), on ikinci bölümde 17. asırda Lehistan (s. 132), on üçüncü bölümde 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında Moskova Çarlığı, Kırım Hanlığı'nın çöküşü ve burasının Rusların eline geçişi (s. 138) anlatılmaktadır. On dördüncü bölümde "Devr-i Ricat" adı altında 1699 Karlofça ve 1792 Yaş Antlaşması arasında siyasi tarih anlatılmaktadır (s. 166). On beşinci bölümde "İki Damat Siyaseti" adı altında Damat Ali ve Damat İbrahim Paşaların siyasetleri incelenmiştir (s. 175). On altıncı bölümde Lehistan ve Şark Muharebatı (1729-1733) anlatılmaktadır (s. 217). On yedinci bölümde İngiltere İmparatorluğu'nun tesisi (s. 237). On sekizinci bölümde 18. yüzyıl Almanyası anlatılmıştır (s. 262). Bu bölümden sonra Avrupa ve Osmanlı tarihi hakkında birtakım izahlarda bulunularak kitap bitirilmiştir.

Tarih-i Medeniyet¹¹⁴

"Tarih-i Medeniyet" kitabı da "Tarih-i Siyasi" gibi Ahmet Ferit Bey'in, Mekteb-i Mülkiye'de hocalığı sırasında öğrencilerinin faydalanması için hazırlamış olduğu diğer bir eseridir. Ancak bu kitap üçüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanmıştır. Kitap yine 1911 yılında taş baskı olarak tabedilmiş ve 856 sayfadan oluşmuştur.

Ahmet Ferit Bey, bu kitabında özellikle iktisadî ve içtimai tarafları başta olmak üzere muhtelif yönleriyle "Medeniyet" kavramını incelemiştir. Yazara göre "...Tarih-i umumide her gün bir gün evveline nispetle tekâmül-ü daime eder." Yani her yeni

114 Ahmet Ferit Tek, *Tarih-i Medeniyet*, İstanbul, 1327/1911, 856 s.

gün, bir öncekine göre daha ileridedir. Her gün gerçekleşen bu tekâmül-ü daimeye “Medeniyet” denir. Medeniyet dünya üzerinde bütün coğrafyalarda aynı süratle intişar etmemiştir. Muhtelif yerlerde, muhtelif zamanlarda gelişme göstermiştir. Bazı tarihçilere göre Çin çok eski bir medeniyete malik idi. Yine bundan 6–7 bin sene mukaddem Arap sahillerinde bir medeniyet-i atıkanın bulunduğu ve bu medeniyetin Araplar ve Acemler elinde El-Cezire ve Endülüs’te yeni bir eser-i hayat ile parladığı ve ilerlemiş olduğu görüldü. Her faaliyet-i medeniye, bir devr-i vahşeti ve cehaleti takip eder. Zamanımızdan dört yüz sene evvel nihayet yeni bir muhitte, yeni bir medeniyet doğmuştur: Avrupa medeniyeti!.. Bu yeni medeniyet tüm eski medeniyetlerin üzerine büyük keşfiyat hareketlerini eklemiş ve muazzam bir tekâmül gerçekleştirmiştir.

Artık medeniyet-i kadimenin, bu büyük medeniyet karşısında yaşama hakkı kalmamıştı. Bugün yaşamak isteyen her fert, her cemiyet medeniyet-i cedideyi ya taklit ya da temsil etmeye mecburdur.

Bundan sonra yazar 16. yüzyıldan başlamak üzere teferruatlı olarak büyük medeniyetin gelişiminden bahsetmiştir. “18. Asırda Heyet-i İçtimaiye ve İktisadiye” (s. 6), “Mesail-i Diniye” (s. 33), “Anglikan İnanıcı” (s. 58), “Kalvinizm (s. 60) gibi başlıklar altında çeşitli konular incelenmiştir. Yazar, Avrupa’nın kendinden önce gelen medeniyetlerden nasıl faydalandığını, hangi aşamalardan geçtiğini, çektiği dinî sancıları, keşfiyat ve iktisat alanlarındaki muazzam gelişmeleri, halkın içtimaî durumunu, özellikle İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya ve Prusya gibi ülkeleri ayrıntılı olarak değerlendirmiştir.

Yazarın üzerinde en çok durduğu zaman dilimi 18. yüzyıldır. Bu yüzyılın sonlarına doğru sanayi inkılabı, makine, şimendifer, vapur, fabrika ve banka kavramlarının doğuşu, ilerde çok büyük bir güç olacak Almanya’nın vücuda gelmesi ile Büyük Fransız İhtilali, bunun Avrupa ve dünya medeniyetine etkileri, meclis

ve meşrutiyet kavramlarının doğuşu ince ayrıntılarına kadar incelenmiş ve bugünkü heyet-i içtimaiyeye bütün bu gelişmelerin katkıları etraflıca değerlendirilerek kitap bitirilmiştir.

Matbuat Faaliyetleri

Şura-ı Ümmet

Birinci Jön Türk Kongresi'nin ardından muhalefette kalan Ahmet Rıza Bey ve grubu tarafından¹¹⁵ 15 Nisan 1902 tarihinden itibaren Paris'te yayımlanmaya başlanmış olan bu gazete, Arap harfli matbaa güçlüğü yüzünden Kahire'de basıldı.¹¹⁶ Gazetenin yazar kadrosunda Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet, Ömer Naci, Cenab Şahabettin, Ahmet Rıza ve Ahmet Ferit gibi pek çok ünlü sima bulunuyordu.¹¹⁷ İlk sayısında gazetenin savunacağı ilkeler şu şekilde sıralanmıştı:

—Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin istiklal-i siyasiyesini, tamami-i mülkiyesini her türlü müdahale-i ecnebiyeden masun bulundurmak ve irade-i şevketine çalışmak.

—İdare-i keyfiye ve müstebitenin bir hükûmet-i meşruta inkilâbına ve Kanunuesasî ahkâmının tatbik ve icrasına çalışmak.

—Ümmetin hukukunu müdafaa, temin ve hükûmetin ahvalini ıslah etmek gibi vazifeler hep Osmanlıların hâkimiyet ve gayretinden beklendiği, necat ve saadet yalnız Osmanlılıkta arandığı cihetle efkâr-ı umumiyeyi bu yolda tenvire çalışmak.

—Osmanlı anasır-ı muhtelifesinden, ihtisat-ı vatanperveraneden mütevellit bir ittihat-ı samimi vücuda getirmek, müslim ve gayrımüslim tebaa-i Osmaniye'nin siyaseten tevhit-i efkârına çalışmak.

115 *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Şura-ı Ümmet Maddesi, İstanbul, c. 21, s. 11109.

116 Akyüz (1981), 315; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi* (1839–1950), 77.

117 Şapolyo (1971), 64; Yalçın (2004), 155.

—Bir taraftan memalik-i Osmaniye'den her ferdin ve kavmin refah ve saadetinin, ıslahat-ı umumiye ile kaim ve kabul olunacağını ahaliye anlatmak ve diğer taraftan Ümmet-i Osmaniye'nin asrımızda en müterakki milletlerle hemmertebe olmak istidadından mahrum bulunmadığını enzar-ı ecanip ve ağıyarda ispata çalışmak.

—Saray zindanlarında hapse mahkûm ve her türlü nizam-ı maarif ve medeniyetten mahrum olan aile-i saltanat efradını bu hâl-i esaretten kurtarmaya, müktesebat-ı ilmiyeden hissedar etmeye ve hanedan-ı Osmaniye'nin makam-ı hilafet ve saltanatta mülk ile millete nafi olacak surette bekasını takviyeye çalışmak.¹¹⁸

Şura-ı Ümmet kısa zamanda Jön Türk gazeteleri içinde en etkililerinden biri oldu. Zamanla İttihat ve Terakki Cemiyeti gazeteye sızarak onu ele geçirdi (1906) ve yazı işleri müdürlüğüne Dr. Bahaddin Şakir getirildi. II. Meşrutiyet'in gerçekleşmesinde (1908), önemli bir yeri bulunan Şura-ı Ümmet'in, 31 Mart Olayı sırasında gericiler tarafından basılan yönetim yerinin yağmalanması sonucu yayın yaşamı büyük çapta sona erdi.¹¹⁹

Şura-ı Ümmet gazetesinin önemli yazarlarından biri de Ahmet Ferit Bey'di. Paris'te I. Jön Türk Kongresi'nden sonra Ahmet Rıza Bey grubu içinde yer alan Ahmet Ferit Bey'in, Şura-ı Ümmet gazetesinde "İmza, imza mahfuzdur, (...)" gibi kalıplar kullanarak yazılar kaleme aldığını çeşitli kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Bilindiği üzere bu dönemlerde pek çok yazar çeşitli gazetelerde kaleme aldıkları ve ağır tenkit unsuru taşıyan yazılarından dolayı cezalandırılmamak için çok defa müstearlar ya da "imza, imza mahfuzdur, (...)" gibi yazı sonlarında çeşitli kalıplar kullanıyordu. Ahmet Ferit Bey de pek mutlaktır ki yazıları nedeniyle takibata uğramamak için bu yolu seçmiştir. Öyle ki Ankara

118 İnuşur (2002), 300; *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1950)*, 77.

119 Akyüz (1981), 315.

Millî Kütüphane, Mikrofilm ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Mikrofilm bölümlerindeki Şura-ı Ümmet gazetesi külliyyatını dikkatlice gözden geçirmemize rağmen makale sonlarında birkaç istisna dışında Ahmet Ferit ismine rastlamadık. Ancak pek çok makalenin sonunda “(..), imza, imza mahfuzdur...” gibi notlarla karşılaştık. Aynı gazetede Ahmet Ferit Bey dışında diğer pek çok yazarın da bu yolu seçmesi nedeniyle bu tür makalelerin tam anlamıyla kime ait olduğunu tespit etmek mümkün görünmemektedir. Bütün bu nedenlerle Ahmet Ferit Bey’in, bu gazetede yazılarının büyük bölümü tespit edilememektedir, tespit edebildiklerimiz aşağıdaki yazılarıdır:

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Gazete Nu:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	“İdare-i Mahsusa”	Nu:1	15.04.1902.
2-	“Abdülhamit’in Hastalığı”	Nu:100	15.09.1906.
3-	“Siyaset-i Dâhiliye”	Nu:194	-
4-	“Siyaset-i Dâhiliye”	Nu:197	19.11.1909.
5-	“Siyaset-i Dâhiliye”	Nu:216	1.04.1910

Türk Gazetesi

Türk gazetesi, II. Abdülhamit idaresine karşı olup yurt dışına kaçarak muhalefetlerini orada sürdüren Jön Türklerin değişik ülkelerde çıkardıkları yayın organlarından birisidir. İlk sayısı 5 Kasım 1903’te Kahire’de çıktı. Ne türden bir gazete olduğu hakkındaki açıklama, başlık kısmında, sadece Fransızca olarak yapılmıştır: “Siyasî, ilmî, edebî gazete.”

Gazetenin adının altında “Şimdilik Haftada Bir Gün” çıkacağı bildirilmiş ise de dört yıllık yayın süresi içinde, bu “şimdilik” kaydında bir değişiklik olmamıştır. Normal boyda ve dört sayfa olarak çıkarılan gazetenin bir yayın kurulu ile bir yönetim kurulunun bulunduğu da yine başlık bölümündeki bir başka kayıttan anlaşılıyor. Ancak, sarayın gözüne fazla batmamak

için bu kurulların kadroları açıklanmamıştır. Aynı düşünce ile gazetedeki bütün yazılar ya imzasız olarak veya iğreti imzalarla yayımlanmıştır. Bu sebeple, özellikle yazı kadrosunun kimlerden kurulu olduğu anlaşılammaktadır. Ancak, Jön Türklerin yurt dışındaki faaliyetleri ile ilgili olarak yapılmış bazı incelemelerden, bu kadroda yer alanlar arasında Abdullah Cevdet, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit Tek ile Ali Kemal'in bulunduğunu ve yine gazetenin başyazarlığını Ali Kemal'in yaptığını öğreniyoruz. Gazetenin siyasi görüşü, ilk sayısındaki uzun bir yazı ile açıklanmıştır. Gazetenin adını başlık yapan bu başmakaleden anlaşıldığına göre, Devlet'in "Osmanlılık", yani Devlet içindeki "değişik etnik unsurlar arasında dengeyi sürdürme" politikasına karşı olmakla birlikte, yazı kadrosu, "Türk unsurunun kendi içinde derlenip toparlanması, maddi ve manevi olarak kalkınması" lüzumuna inanmaktadır. Ancak, gazetenin adına da uygun olan bu milliyetçi görüşle etnik unsurlar arası dengenin korunması politikası da uzlaştırılmıştır. Çünkü gazeteyi çıkaranelar, bu statüko bozulduğu takdirde bundan Türklerin de zarar görecekleri kanaatindeydiler. Fakat statükonun korunması paahasına, Türklerin haklarından taviz verilmesine de karşıydılar. Bu sebeple, gazetede, II. Abdülhamit devrinde güncel bir mesele olan "Ermeni meselesi" gerçekçi bir görüşle ele alınmakta, Ermenilerin davranışları tenkit edilmekte, bu arada Devlet içindeki başka etnik unsurlarla Türkler arasındaki münasebetlere de temas edilerek Türklerin hakları savunulmaktaydı. Gazete yazarları giderek bir uluslararası sorun hâline dönüşen Ermeni meselesini, Türk Devleti'nin uzun vadedeki çıkarlarını göze alarak değerlendirmişlerdir.

Bilindiği gibi Ermeniler, özellikle 19. yüzyılın sonuna doğru Batılı devletlerin yardımıyla etnik milliyetçilik duygularını çok kuvvetlendirmişler ve bağımsız bir Devlet kurma fikriyle siyasi hareketlere girişmişlerdi. 1876'dan sonra, Sırplar, Yunanlılar ve Bulgarlar gibi önce suni meseleler çıkartıp son-

ra da savaşa yol açmak ve bu yolla bağımsızlıklarını kazanmak istemişlerdir. Bunun için de 1878 yılında düzenlenen Berlin Kongresi'nde başarılı olmuşlar, Kongre kararları arasında çoğunlukla yaşadıkları Doğu Anadolu'da ıslahat gerekliliğine yer vermişlerdi. II. Abdülhamit Devri idaresi, Kongre kararı olan ıslahatı her zaman dikkate almış, komisyonlarda incelemiştir. Ancak Abdülhamit'in takip ettiği siyaset gereği konu hiçbir zaman sonuca ulaşmamıştı. Bunu gören Ermeniler, isyan edip bu isyanı sert ve kanlı bir şekilde bastırarak olan Türklere karşı, Avrupa devletlerinin ortak hareketini planlamışlardı. Bunun için 1890'lardan sonra, İstanbul'da sürekli kargaşa, Doğu Anadolu'da ise isyanlar çıkarmışlardı. Burada devrin yönetimi, Avrupa devletlerine hiçbir zaman ters tutum almamış, aksine ıslahat fikrini her zaman kabul etmiş, ortak her toplantıya katılmıştır. Bu siyaseti ile Avrupa devletlerinin birleşik hareketleri önlenmiştir. Ermeniler, siyasetlerinin yürütmesinde en büyük engelin Padişah II. Abdülhamit olduğunu anlamışlardı. Bu nedenle 1905 yılında Padişah'a, başarısızlıkla sonuçlanan suikast girişiminde bulunmuşlar ve ona Ermeni kanı döktüğü varsayımıyla "Kızıl Sultan" adını takmışlardı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanını ise Ermeniler sevinçle karşıladılar. İlk günlerin otorite boşluğu İstanbul ve Adana yöresinde bazı kanlı olaylara neden oldu. Ermeniler bütün güçlerini, Türkler aleyhinde toplamaya başladılar. Amaçları Doğu Anadolu'da büyük bir Ermeni Devleti kurarak Büyük Ermenistan'ı gerçekleştirmektir.¹²⁰ Türk gazetesi yazarları bütün bu gerçekleri bildikleri için gazetelerinde hem Ermenilerin haksız politikalarını eleştirmişler hem de devrin idarecilerinin durumun ciddiyetini kavrayıp bu konuda önlem almaları için çaba harcamışlardır.

Gazete yazarları genel olarak 20. yüzyılın başında dünya ve Osmanlı Devleti için yeni bir devrin başladığının farkına varmışlardı. Osmanlılık düşüncesinin giderek önemini yitirdiği ve

120 Kongar (2006), 86-123.

her milletin bağımsızlığını elde etme peşinde olduğu bir dönemde Büyük Osmanlı Devleti'nin ayakta durmasının çok zor olduğunu düşünen bu aydınlar, Devlet'in zimmilerle Türkler arasında dengeyi sürdürme politikasına da şiddetle karşı çıkmışlardı. Onlara göre "Artık Türk milletinin derlenip toparlanmasının zamanı gelmiştir. Türkler bu Devletin asli unsurudur. Dolayısıyla 20. yüzyılda ayakta kalabilmek için Türklerin maddi ve manevi yönlerden çok güçlü olmaları gerekir. Artık Devlet pek çok konuda taviz vermek yerine kendi içinde bütünlüğü sağlamalı ve kendini savunabilir duruma gelmelidir."

Gizli tutulan yazı ve idare kadrosu namına Gazete'nin son sayfasının alt köşesinde tek yetkilinin adı geçmektedir. Fakat bunun da imtiyaz sahibi veya sorumlu müdür olup olmadığı hakkında kayıt bulunmamaktadır. Gazetenin son sayısı 28 Kasım 1907 tarihini taşıdığına göre yayın süresi dört yılını tamamlamıştır. Bu süre içinde, son sayfada yer alan yetkili isimde de zaman zaman değişiklik olmuştur. Bu değişikliğin bazen idari bazen de siyasi sebeplere dayandığı, gazetede bunlarla ilgili olarak yapılmış açıklamalardan anlaşılmaktadır. Bunlardan Hüseyin Ali'nin göreve getirilişi (16 Kasım 1905, sayı: 106), zamanla yazı kadrosunda beliren siyasi görüş ayrılığı ile ilgilidir. Bu ayrılık da yazı kadrosundan bazı kimselerin, Devlet'in içindeki Hıristiyan etnik unsurla uzlaşmanın imkânsızlığı karşısında, Türklerin dışında kalan diğer Müslüman milletlerle uzlaşma zaruretini ileriye sürerek gazetenin "İslamcılık" politikasına bağlanması konusunda yaptıkları baskıdan doğmuştur. Mehmet Sait'in göreve tekrar dönüşü ise (21 Haziran 1906, sayı: 134), gazeteyi mali bakımdan destekleyen kaynakların baskısı ile ilgilidir.

Yazılarının ciddiyeti, kalitesi ve mizanpajının kusursuzluğu yönünden zamanına göre seviyeli bir durumda bulunan gazetenin yayımlanmasında, kadroların içinde ara sıra çıkan anlaşmazlıklar yüzünden bazı kopukluklar da oldu. Haftalık çıkması ve yayın süresi dört yılı doldurduğu hâlde, son sayısının 187'de

kalmış olması da bunu göstermektedir. Yazı kadrosunun çoğu milliyetçilerden oluştuğu anlaşılan Türk gazetesi, Türkiye'deki milliyetçilik hareketlerinin incelenmesinde dikkate alınması gereken bir yayın organıdır.¹²¹

Ahmet Ferit Bey'in, yazılarını neşrettiği bir diğer gazete olan Türk gazetesinde; Şura-ı Ümmet gazetesinde karşılaştığımız sorunlar yine karşımıza çıkmaktadır. Pek çok yazar dönemin baskıcı havası içinde yazılarında adlarını açıklamak yerine müstearlar ve mahfuz imzalar kullanıyordu. Ahmet Ferit Bey de bu gazetede yazılarını "Mahfuz İmza" ile yayımlamıştır. Fakat bu gazetede Yusuf Akçura tarafından yayımlanan ünlü "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı uzun makaleye cevap olarak Ali Kemal ve Ahmet Ferit Bey adlarını açıkça belirttikleri makaleler kaleme almışlardır. Yazarların, Gazete'de kendi adlarıyla çıkan makaleleri şu şekilde sıralanmaktadır:

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Gazete Nu:</u>	<u>Tarih:</u>
		Yusuf Akçura	
1-	"Üç Tarz-ı Siyaset"	Nu:24	14.04.1904.
2-	"Üç Tarz-ı Siyaset"	Nu:26	28.04.1904.
3-	"Üç Tarz-ı Siyaset"	Nu:27	5.05.1904.
		Ali Kemal	
1-	"Cevabımız"	Nu:30	26.05.1904.
		Ahmet Ferit Tek	
1-	"Üç Tarz-ı Siyaset Hakkında Mabat"	Nu:34	23.06.1904.

İfham Gazetesi

Millî Meşrutiyet Fırkasının yayın organı olarak 22 Eylül 1912'den itibaren Ahmet Ferit Tek tarafından çıkarıldı. Bu dönemde yazı işleri müdürlüğünü Mustafa Suphi yaptı. İlk sayısının

121 Akyüz (1983), 63.

daki başyazısında, “Kayı Han Türklerinin canlarını feda edercesine harcadıkları gayretler neticesinde kurulmuş muazzam ve muhteşem eser” olarak sıfatlandırılan Osmanlı Devleti’nin iki temel unsuru olarak Türklük ve İslamlık konuları ele alındı. İttihat ve Terakki iktidarı ile Hürriyet ve İtilaf Fırkasına karşı fikir mücadelesi açıldı. Mahmut Şevket Paşa’nın katli ile ilgili bir haber yüzünden 1913’te kapatıldı. İkinci yayın dönemi 23 Temmuz 1919’da başladı. Gazete bu yayın döneminde de Millî Türk Fırkasının yayın organı olarak faaliyet gösterdi. Yusuf Kenan, Hüseyin Ragıp ve Hasan Vehbi bu dönemde yazı işleri müdürlüğü yaptılar. Başyazıların büyük bir kısmını Hüseyin Ragıp yazdı. İşgal altındaki İstanbul’da, Millî Mücadele’yi ve Mustafa Kemal Paşa’yı destekleyen bir yayın organı oldu.

Ahmet Ferit Bey, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkarak yer yer belirmiş Millî Mücadele teşebbüslerini teşkilatlandırmaya koyulan, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle millet iradesini bir merkezde toplamaya çabalayan Atatürk’ü, hiçbir şeyden çekinmeksizin desteklemiştir. Onun Kuva-i Millîye adına yayımladığı beyannamayı 9 Ekim 1919’da gazetesine aldığı gibi, önemli bir raporunu da 19 Ekim 1919 tarihli İfham gazetesinde¹²² basarak halkı uyarmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru Ahmet Ferit Bey Ankara’ya geçince İfham’ın yayın hayatı da sona erdi.

Birinci dönemde Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Sadrettin Celal gibi gelecek yılların komünistleri yazı yazmışlarsa da İfham, her iki yayın döneminde de tam ve şuurlu bir milliyetçilik siyaseti takip etmiştir. 18 Ağustos 1919’dan itibaren haftada bir edebi ilave verildi. Edebiyat ilavesinde imzaları görülen yazarlar arasında Mehmet Emin (Yurdakul), Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Adnan (Adivar), Ömer Seyfettin, Orhan Seyfi (Orhon), Ruşen Eşref (Ünaydın), Halit Fahri (Ozansoy), Şükûfe Nihal (Başar), Yusuf Ziya (Ortaç), Necip Asım (Yazıksız), İzzet Ulvi, Feyzullah Sacit, Ahmet Refik (Altınay), Ali Ekrem (Bolayır),

122 Mustafa Kemal Paşa’nın raporu için bk. “İfham”, 19 Ekim 1919, Numara: 74.

Müfide Ferit (Tek), Fazıl Ahmet (Aykaç), İbrahim Alâeddin (Gövs) ve Falih Rıfkı (Atay) bulunmaktaydı.¹²³

Yukarıda da kısaca temas ettiğimiz üzere Ahmet Ferit Bey, tarafından Millî Meşrutiyet ve Millî Türk Fırkasının yayın organı olarak çıkarılan bu gazetede başmakalelerin büyük bölümünü Hüseyin Rağıp yazmıştır. Ancak Ahmet Ferit Bey, bu mühim gazetede azımsanamayacak sayıda makale kaleme almıştır. Bu makaleler şu şekilde sıralanmaktadır:

<u>Sıra:</u>	<u>Makale Adı:</u>	<u>Gazete Nu:</u>	<u>Tarih:</u>
1-	“Türk Meselesi Nasıl Halledilmeli”	Nu:78	19.10.1919.
2-	“Lütfi Fikri Bey Ne Diyor”	Nu:79	20.10.1919.
3-	“Esirlerimiz”	Nu:80	21.10.1919.
4-	“Türk Milleti”	Nu:81	22.10.1919.
5-	“İntihabat”	Nu:82	23.10.1919.
6-	“Sulh Hazırlıkları”	Nu:83	24.10.1919.
7-	“Millî Türk Fırkasının Siyaset-i İktisadiyesi”	Nu:84	25.10.1919.
8-	“Kara Vasıf Bey’le Mülakat”	Nu:85	26.10.1919.
9-	“Harekât-ı Millîye ve Muhalefet”	Nu:86	27.10.1919.
10-	“Süleyman ve Fransuva”	Nu:87	28.10.1919.
11-	“Mücrim Dedikodular”	Nu:88	29.10.1919.
12-	“Türkiye ve Britanya-ı Ekber”	Nu:89	30.10.1919.
13-	“Millî Türk Fırkası ve Küçük Esnaf”	Nu:90	31.10.1919.
14-	“Adriyatik Meselesi”	Nu:91	1.11.1919.
15-	“Çirkin Mücadelat”	Nu:92	2.11.1919.
16-	“Meclis-i Mebusana Doğru”	Nu:93	3.11.1919.
17-	“Konferans Israrı”	Nu:94	4.11.1919.

123 *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “İfham Gazetesi Maddesi”, İstanbul, 1981, c. 4, 344–345; Yalçın (2004), 169.

18-	“Güzel İzmir”	Nu:95	5.11.1919.
19-	“Londra’da İran Şahı Hazretleri”	Nu:96	6.11.1919.
20-	“Konferansın Göreceği İşler Nelerdir?”	Nu:97	7.11.1919.
21-	“Saadet-i Şahane-Saadet-i Millîye”	Nu:98	8.11.1919.
22-	“Kızıl Hançer Etrafında”	Nu:99	9.11.1919.
23-	“İngilizce Bir Nutuk”	Nu:100	10.11.1919.
24-	“Teşebbüs”	Nu:102	12.11.1919.
25-	“Gayr-i İlmi Bir Makale-i Âlimane”	Nu:103	13.11.1919.
26-	“Niçin Tecavüze Uğruyoruz?”	Nu:104	14.11.1919.
27-	“İmtiyazat-ı Ecnebiye”	Nu:106	16.11.1919.
28-	“Bütçe Zabıtları”	Nu:107	17.11.1919.
29-	“Siyaset-i Âlemde Tahvil”	Nu:109	19.11.1919.
30-	“Tehlike-i Maliye”	Nu:111	21.11.1919.
31-	“Biz Zannediyoruz”	Nu:112	22.11.1919.
32-	“Çanakkale Boğazı Muharebesi Hakkında”	Nu:113	23.11.1919.
33-	“Bugün Müntehip-i Sani İntihabatı Başlıyor”	Nu:114	24.11.1919.
34-	“Müstakbel Meclis”	Nu:116	26.11.1919.
35-	“İaşe Buhranı”	Nu:118	28.11.1919.
36-	“İaşe-i Umumiye Nezareti”	Nu:119	29.11.1919.
37-	“Wilson Şimdi Ne Yapacak?...”	Nu:121	1.12.1919.
38-	“Azim ve İrade”	Nu:123	4.12.1919.
39-	“Sulhün Tecili”	Nu:126	6.12.1919.
40-	“Ziraat Bankası”	Nu:127	7.12.1919.
41-	“Mübadele-i Ahali”	Nu:128	8.12.1919.
42-	“Müttefiklerle Mağlup Almanya Arasında”	Nu:129	9.12.1919.
43-	“Klemenso’nun Londra Ziyareti Esbabı”	Nu:132	12.12.1919.

44-	“Sulh Uzaklaşıyor”	Nu:133	13.12.1919.
45-	“Evrak-ı Nakdiye Buhranı”	Nu:134	14.12.1919.
46-	“Londra Müzakeratı”	Nu:135	15.12.1919.
47-	“İzmir İşgali Muvakkattır”	Nu:136	16.12.1919.
48-	“Wilson İtilaf Etmiyor”	Nu:137	17.12.1919.
49-	“İş Başına Efendiler”	Nu:141	21.12.1919.
50-	“Süratle Meclis İsteriz”	Nu:142	22.12.1919.
51-	“Mebuslarımız”	Nu:143	23.12.1919.
52-	“Ayrılık, Perişanlık!”	Nu:144	24.12.1919.
53-	“Entrika Ocağı”	Nu:145	25.12.1919.
54-	“Meclis Düşmanlığı, Vatan Düşmanlığı”	Nu:146	26.12.1919.
55-	“Türkiye Sulhü”	Nu:147	27.12.1919.
56-	“İttifak-ı Millî”	Nu:148	28.12.1919.
57-	“An-ı Mukadderat”	Nu:149	29.12.1919.
58-	“Şark Meselesi”	Nu:150	30.12.1919.
59-	“İki Bölük”	Nu:151	31.12.1919.
60-	“İkinci Bir İzah”	Nu:152	1.01.1920.
61-	“Dalalet-i Maliye”	Nu:153	2.01.1920.
62-	“Muhalefet Değil Fitnekârlık”	Nu:154	3.01.1920.
63-	“İstanbul ve Boğazlar”	Nu:155	4.01.1920.
64-	“Ne İstiyoruz?”	Nu:156	5.01.1920.
65-	“Bir Hakikat”	Nu:157	6.01.1920.
66-	“Ümit Kesmeyelim Fakat Uyumayalım!”	Nu:158	7.01.1920.
67-	“Hakkın Kuvveti! O Kuvvetin Hakkı”	Nu:161	10.01.1920.
68-	“İstanbul Kurtuldu”	Nu:162	11.01.1920.
69-	“Türkiye Bizimdir”	Nu:163	12.01.1920.
70-	“Meclis-i Millînin Küşadı”	Nu:164	13.01.1920.

71-	“İlk Düello”	Nu:165	14.01.1920.
72-	“Türkiye ve Fransa”	Nu:166	15.01.1920.
73-	“Millî Bölük”	Nu:167	16.01.1920.
74-	“Miktarımızın Tayini Etrafında”	Nu:168	17.01.1920.
75-	“Hilafet-i İslam”	Nu:169	18.01.1920.
76-	“Ümit-i İstihlas”	Nu:170	19.01.1920.
77-	“Kardeş Devlet”	Nu:171	20.01.1920.
78-	“Methodilıyoruz”	Nu:172	21.01.1920.
79-	“Kaplanın Akıbeti”	Nu:173	22.01.1920.
80-	“Türkler ve Boğazlar”	Nu:175	24.01.1920.
81-	“İttifakname ve Fırkalar”	Nu:176	25.01.1920.
82-	“Cihan Harbi”	Nu:177	26.01.1920.
83-	“Kızıl Elma”	Nu:178	27.01.1920.
84-	“Türkiye ve Fransa”	Nu:179	28.01.1920.
85-	“Hükümet İçin”	Nu:182	2.02.1920.
86-	“Mebusan İttifakı”	Nu:183	3.02.1920.
87-	“Son Fırsat”	Nu:184	14.02.1920.
88-	“İstikbal Ümididir”	Nu:-	19.02.1920.
89-	“Mukadderatımızın Tayini Arifesinde”	Nu:194	25.02.1920.
90-	“Vakt-i Bütçe ve Meclis”	Nu:199	3.03.1920.
91-	“Buhran”	Nu:204	6.03.1920.

Hazırladığı Kanunlar

Ahmet Ferit Bey, dâhiliye encümeni azası iken 1910 yılında “İdare-i Umumiye-i Vilayet” ve “İdare-i Hususiye-i Vilayet”, adıyla birbirinin devamı olan iki kanun hazırlamıştır ki bu kanunlar yürürlükte olduğu yıllarda devletin il özel idaresi kanununu oluşturdu. Ayrıca 1924 yılında “Köy Kanunu”nu kaleme aldı. Bu kanunlarla Ahmet Ferit Bey, taşra ve kırsal alanlarda devlet teşkilatının nasıl örgütleneceği, mevcut sorunların nasıl

çözüleceği ve bu görevler yapılırken hangi yöntem ve usullerin takip edileceğini açıklığa kavuşturarak çok büyük bir devlet hizmetinde bulundu. Hazırlanan bu kanunlar, çeşitli dönemlerde kısmî değişikliklere uğrasa da günümüzde dahi hâlâ yürürlükte olan taşra yönetim kanunlarının temelini oluşturmaktadır.

İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu¹²⁴

Birinci Kısım

İdare-i Umumiye-i Vilayet

Birinci Fasıl

Taksimat-ı İdare-i Memurin-i Vilayet

Madde: 1 Vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyeye ve nahiyeler karyelere münkasımdır. Vilayet-i idare-i umumiye-nin reis ve mercii validir. Liva idaresinin reis ve mesulü mutasarrıftır. Kaza idaresinin reis ve mesulü kaymakamdır. Vilayet merkezlerinde dahi başkaca bir merkez kazası teşkil ve kaymakam tayin olunur. Nahiyeye idaresinin reis ve mesulü müdürdür.

Madde: 2 Elviye-i gayr-ı mülhaka vilayet hükmündedir.

Madde: 3 Yeniden teşkilat-ı mülkiye icrası kanun-u mahsus vazı'na mütevakkıftır. Liva ve kazalar merkezlerinin tebdil hudutlarının tadil ve tashihi ve kaza ve nahiyelerin fekk ve tahvil irtibat-ı meclis-i umumiye-i vilayetin kararı ve Dâhiliye Nezaretinin tensibiyle ba idare-i seniyye-i Hazret-i Padişahı icra olunur. Nevahi devairinin tadil hududu ve tebdil-i merakizi, müceddeden karye ve mahalle teşkili ve bunların aynı kaza dâhilinde olmak üzere bir nahiyeden diğer nahiyeye fekk-i irtibat ve ilhak-ı meclis-i umumi kararıyla makam-ı vilayetce icra ve Dâhiliye Nezaretine malumat ita olunur. Nevahiye-nin suret-i teşkil ve idaresi kanun-u mahsus ile muayyendir.

124 *Düştur*, Tertib-i Sani, 1916 (R. 1332), c. 5, s. 187-200; *Kanunlarımız*, 1910 (R. 1326), c. 1, s. 108-122.

Madde: 4 Memalik-i Osmaniye dâhilindeki siyar-ı aşair ve kabailin suret-i iskân ve idareleri hakkında bunların imzaca ve icabat-ı mevkiye ve ihtiyacat-ı içtimaiyelerine muvaffık nizamât-ı hususiye yapılacaktır.

Memurin-i Vilayet

Madde: 5 Heyet-i memurin-i idare merkez vilayette naip, defterdar, mektupçu, jandarma, alay kumandanı, maarif, nafia, ziraat, defter hakanı, polis, evkaf, nüfus ve sıhhiye müdürleri ve lüzum görünen vilayetlerde vali muavini, umur-u ecnebiye müdürü veya vilayet tercümanı; merkez livada naip, muhasebeci, tahrirat müdürü, jandarma, tabur kumandanı, nafia mühendisi, ziraat memuru, evkaf defter hakanı ve nüfus memurlarıyla polis komiseri; merkez kazada naip, mal müdürü, tahrirat kâtibi, jandarma bölük kumandanı, evkaf, nüfus, tapu memurları ve polis komserinden ibarettir.

Madde: 6 Her nahiyede müdür ve nahiyeye kâtibi ve zabıta memurlarıyla icabına göre mal ve tapu memurları bulunur.

Madde: 7 Her vilayet ve liva ve kaza ve nahiyeye merkezlerinde heyet-i şer'îye ve adliye ve memurin-i askerîye ile rüsumat ve posta ve telgraf ve Düyun-u Umumiye başmüdür ve memurini gibi vezaif-i mahsusa ashabından başka vilayetin şubat-ı muhtelif-i idaresinde lüzumu kadar memurin-i taliye bulunur.

Memurin-i Vilayetin Suret-i Tayin ve İntihabı

Madde: 8 Valiler Dâhiliye Nezaretinin inhası ve meclis-i vükelâ kararıyla, vali muavinleri, mutasarrıflar ve vilayet mektupçular ve kaymakamlar Dâhiliye Nezaretinin intihabıyla ba idare-i seniyye tayin olunurlar.

Madde: 9 Beşinci maddede isimleri mezkûr vilayet-i rüesa-ı memurin idaresi ile liva muhasebeci ve tahrirat müdürleri ve vilayet maarif müfettişleri ve mekatib-i sultaniye ve leyl-i idadi ve

leyl-i darü'l-muallimin müdür ve muallimleri mensup oldukları nezaretlerce ale'l-usul intihab ve tayin olunur. Bunlardan vali muavini, mektupçu, jandarma kumandanı, polis müdürü, nüfus müdürü, umur-u ecnebiye müdürü ve vilayet tercümanı ve liva tahrirat müdürleri için Dâhiliye Nezaretince evvel emirde valilerin rey ve mütalaaları alınır.

Madde: 10 Merkez vilayet-i memurin taliyesi ile liva muhasebeci ve tahrirat müdürlerinden ve Hükûmet itbasıyla liva nafia mühendislerinden maada livalar rüesa-ı memurini ve kaza mal müdürleri ve bi'l-umum nevahi müdüranı memurinin keyfiyet-i intihab ve evsaf-ı ilmiye ve fenniyeleri hakkında devair-i merkeziye tanzim olunan nizamnameler ahkâmına tevfikan mensup oldukları idare reisinin intihab ve inhasıyla valiler tarafından; merkez liva memurin taliyesi ile mal müdüründen maada kazalar rüesa-ı memurin idaresi livada mensup olduğu şube idare reisinin intihab ve inhasıyla mutasarrıflar tarafından; merkez kaza memurin taliyesi ile nevahi katibi ve memurin-i saire-i kaymakamlar tarafından tayin ve memuriyetleri vali tarafından tasdik olunur.

Memurin-i Vilayetin Suret-i Azli

Madde: 11 Valilerin azli Dâhiliye Nezaretinin teklifi üzerine meclis-i vükela kararıyla ba idare-i seniyye icra olunur.

Madde: 12 Valiler ba irade-i seniyye veya nezaret tarafından tayin olunan memurinin inde'l-icab azilleri lüzumunu esbab-ı mucibe-i kanuniye dermiyanıyla merbut oldukları nezaretlere iş'ar ederler. Nezaretler valilerin irade ettikleri esbabı kâfi görmedikleri hâlde tetkikat icra ve iktizası tayin olunmak üzere evrakı vusul tarihinden itibaren nihayet bir mah zarfında Şura-ı Devlete tevdi ve derhal telgrafla valilere ita-ı malumat ederler. Şura-ı Devletçe bu tetkikat nihayet iki ay zarfında ikmal ve evrak nezaret-i aidesine iade olunur. Devair-i merkeziye azl veya teb-

dilleri inha olunan memurun hakkında bir ay zarfında vilayete cevap ita etmedikleri hâlde valiler mesuliyeti deruhte ile bunları azl ve tebdile ve ale'l-ıtlak bekalarında asayiş ve inzibat-ı mahalliyece mahzur gördükleri memurini mensup oldukları nezarete derhal malumat vermek şartıyla işten el çektirmeye mezdurlar.

Madde: 13 Valiler nevvab ile hükkam müstesna olmak üzere şubat-ı muhtelif-i idare-i memurin taliyesi hakkında kavaid ve nizam-ı mahsusasına tevfiikan ihtar, tekdir kat'ı maaş, tenzil-i sınıf ve maaş gibi cezalar vermeye ve bunları azl etmeye salâhiyetdardırlar.

Madde: 14 Valiler su-i ahval ve muamelatına vakıf oldukları nevvab ve hükkam hakkında derhal tahkikat icrasını adliye müdür ve müfettişine veyahut istinaf müdde-i umumiyelerine tahriren tebliğ ederler. Bu tebligat üzerine tahkikat-ı lazimeye müsaraaat olunacak ve neticesi makam-ı meşihate ve adliye nezaretine iş'ar olunmakla beraber fezleke-i tahkikatın bir sureti valiye tevdi edilecektir.

Madde: 15 Tayini nezarete ait olan merkez vilayet polis müdüründen başka bi'l-umum polis komseri ve efradı nizamname-i mahsusuna tevfiikan valiler tarafından tayin ve azl edilirler.

Madde: 16 Jandarma zabitanının ledde'l-icab işten el çektirilmeleri veyahut alay dâhilinde becayiş tebdilleri hakkında alay kumandanlarının cümle-i salâhiyetinden olan hususatın hüsn-ü ifasını taht-ı nezaret ve murakabede bulundurmak ve alay kumandanlarının salâhiyetlerinin fevkinde olan hususat hakkında emir ita eylemek valilerin cümle-i salâhiyetindedir.

Madde: 17 Memurinin suret-i intihap ve tayin ve terfi ve terakkileri ile mücazat ve azilleri başkaca yapılan nizam-ı mahsusaya ile muayyendir.

Madde: 18 Her kim olur ise olsun memurinin mugayir-i kanun-u ahval ve muamelatına vakıf oldukta bizzat şifahen ih-

bar ve şikâyet edebileceği gibi ihbarname ve şikâyetname dahi ita edebilir. Ancak yazılacak ihbarname şikâyetname muhbir veya müştekinin hüviyetini bildirecek surette isim ve şöhret ve sanat ve mahall-i ikametiyle imza veya mührünü havi olmak lazımdır.

Madde: 19 Memurin hakkında dermiyan edilen ihbarat ve şikâyetin ligaraz-ı masna ve bir cürüm isnadını veya ale'l-ıtlak hakarat-ı mutazammın olduğu tebeyyin ettiği takdirde keyfiyet merciiilerinden müdde-i umumiliğe tevdi olunur. Bu hâlde müteceviz-i aleyh olan memurun ayrıca hukuk-u şahsiye davası ikame etmesine lüzum olmayıp müdde-i umumiler kendilerine tevdi olunan evrak üzerine ikame ve takib-i davaya mecburdurlar.

İkinci Fasıl

Vezaif

Valinin ve Memurin-i Vilayetin Vezaifi

Madde: 20 Vali vilayette kuvve-i icraiyeenin en büyük memuru ve her nezaretin vekili ve mümessili olup vilayetin idare-i umumiyesinden mesuldür. Vali dâhil-i vilayette kavanin ve nizamın neşir ve ilanı ve tamamı-i tatbikini temin ile muvazzaf ve bunların kendisine tevdi ve bahş eylediği bi'l-cümle vezaifi ifa ve salâhiyeti isti'mal Devletin ve ahalinin hukukunu vikaye ve nezaretlerin evamir ve talimatını icra ile mükelleftir.

Madde: 21 Devletçe neşir ve ilan olunacak bi'l-cümle kavanin ve nizam ve bunlara müteallik nezaretlerce verilecek talimat ve mukarrerat şubat-ı idareye ancak valiler vasıtasıyla tebliğ olunur. Şubat-ı idare rüesası validen tebellüğ ettikleri kavanin ve nizam ve talimat ve mukarreratın esasatına veyahut süver-i icraiyesine müteallik olarak muhtac-ı istizan gördükleri ahvalde doğrudan doğruya valiye ve müracata ve bu babda valinin resen veya merciiyle bi'l-muhabere vereceği emr-i tahririye inkiyada mecburdur.

Madde 22 (a) Vilayet dâhilinde huzur ve asayişin temini (b) Efrad ve cemaat beyninde hürriyet, müsavat ve adalet esaslarının tamami-i tatbik ve mahfuziyeti (c) Hukuk ve emniyet-i şahsiye tasarrufiyenin temin ve masuniyeti (d) Her sınıf ahalinin tekemülat-ı iktisadîye ve içtimaiyelerine hizmet edecek esbabın istihzar ve istikmal (e) İstiklal-i muhakeme riayetiyle beraber adaletin mümkün olduğu kadar sür'at ve suhuletle tevzii (f) Her sınıf ahalinin fikren, ahlaken tekâmül etmelerini ve nail-i refah ve saadet olmalarını temin edecek surette neşir ve tamim-i marife müstemirren sayı olmak (g) Ticaret ve sanayi ile ziraat ve sanayi-i ziraiyenin tekemülat ve terakkiyatı (ğ) Sıhhat-ı umumiyenin muhafazası ve şerait-i sıhhiyenin ıslahı ve bi'l-hassa frenği ve verem ve sıtma gibi emraz-ı sâriye ve müstevliyenin indifai çarelerinin aranması (h) Zirain terfiye ve iktarı gibi ahval valilerin idare-i hükûmette mütemediyen takib edecekleri makasid-i umumiye ve mühimmedendir.

Madde: 23 Vilayetin bi'l-cümle devair ve şubat-ı idaresi valinin taht-ı teftiş ve nezaretindedir.

Madde: 24 Vilayetin muhafaza-ı asayiş ve emniyetinden vali mesuldür. Vali zabita-ı adliyeye ait vazifesini usul-u muhakemat-ı cezaiye kanununda muayyen olduğu veçhile icra ve zabita-ı mâniaya taalluk eden vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vesatetiyle ifa eder.

Madde: 25 Vilayet dâhilindeki jandarma ve polis kuvvetleri ve aşayir ile meskûn kıtaatın ester-i suvar gibi vesait-i inzibatiyesi vezaif-i mahalliyeden dolayı doğrudan doğruya valinin emri altında olup nizam-ı mahsusasına tevfikân mevki-i lâzîmeye tevzi ve ikame edilmiş olan kuva-i mezkurenin muvakkaten tebdil-i mevkileri ve mahal-i ahire sevkleri hususuna vali-i vilayet salâhiyetindedir.

Madde: 26 Vali gerek zabita-ı mâniaya ve gerek zabita-ı adliyeye müteallik vezaifin icrası ve kavanin ve nizam-ı Devletin tenfizi ve asayiş ve emniyet-i mahalliye muhafaza ve takviye-

si için kuvve-i mevcude-i zabıtaı gayr-ı kâfi gördüğü hâlde mahallindeki berri ve bahri kumandanlara vereceği emir tahriri üzerine kuvve-i askerîyeyi dahi istihdam eder. Kıtaat-ı askerîye kumandanları vali tarafından bu babda tahiren ita olunacak emri infaza mecburdur.

Madde: 27 Vali vilayetin bir tarafında kuvve-i mevcude-i askerîye ile dahi temin-i asayiş olunamayacağını anlar veya emniyet-i amme-i salib ber hatar ve tehlike görür ise dâhil-i vilayetteki mevaki-i sairede de mevcut olan kuva-i askerîyeden lüzumu kadarını oraya sevk için mahalli kumandanına emir tahriri ita ve şayet vilayet dâhilinde bulunan kuvve-i askerîyenin de temin-i maksada gayr-ı kâfi bulunduğunu anladığı takdirde mahall-i saireden kuvve-i kafiye celb ve sevkini kolordu kumandanına iş'ar eder. Kolordu kumandanları valiler tarafından vuku bulan müracaatları derhal infaza mecburdurlar.

Madde: 28 Vali dâhil-i vilayette ihtilal zuhur edeceğine müeyyed-i asar ve emaret gördüğü takdirde o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idare-i örfiye ilanını Dâhiliye Nezaretinden istizan eder. Bu müracaata yirmi dört saat zarfında cevap alınmadığı veyahut muhabereye imkân olunmadığı takdirde mesuliyetini deruhte ederek idare-i örfiye ilan etmek salâhiyetini haizdir. Bu hâlde ilk vasıta ile keyfiyet-i esbab-ı mucebisiyle beraber Dâhiliye Nezaretine iş'ar etmeye mecburdur.

Madde: 29 Valiler eşya-ı memnua ve rüsumat kaçakçılığını men için buldukları vilayetin sevhilini muhafazaya memur bi'l-cümle sefain-i emiriye süvarilerini ne tarafları geşt ü güzar ve ne cihetlere tahsisen dikkat etmeleri lazîm geleceği hakkında emir tahriri ita eder. Sefain-i mezkure süvarileri validen alacakları emri derhal ve tamamen infaza mecburdur.

Madde: 30 Vali her sene dâhil-i vilayette münasip göreceği zamanlarda devr ü teftiş icrasına memurdur. Bunun mecmu müddeti ahval-i adiyede bir sene zarfında iki aydan ekal ve dört aydan ziyade olmayacaktır. Vali vilayeti esna-ı devr ü teftiş-

te muttalî olduğu ahval ve ihtiyacat ile bunlara karşı ne gibi tedabire tevessül eylediğini mübeyyin Dâhiliye Nezaretine raporlar göndermekle mükelleftir. İcraatta bir fasıla ve tehir ve kuvvanı men için bu vesaik selefden halefe dahi devr olunur.

Madde: 31 Vali muhakemede işlerin sür'atle rüyeti için memurin-i şer'îye ve adliyyeye ihtaratta bulunabilir ve hâl-i ve rüyeti tehir ettiğine ittıla' peyda ettiği mevaddin esbab-ı tehirini nevvab ve müdde-i umumiyelerden tahriren sual eder.

Madde: 32 Vali umur-u şer'îye ve adliyenin tesri rüyeti ve ahkâm ve mukarrerat-ı sadirenin tenfiz ve temşiti hususunda nezaret-i kamileyi haiz ve bu babda memurin-i aidesi tarafından talep olunacak muaveneti de derhal icra ile mükelleftir.

Madde: 33 Vali kavanin-i Devlet ile mükellef ve mezun olduğu ahvalden maada Devletçe ittihaz-ı karara muhtac hususât için nezaret-i müteallikesine müracaatla istizan-ı muamele-ye mecburdur.

Madde: 34 Rüesa-ı memurin-i vilayetten her biri kavanin ve nizamât ahkâmının vazife-i memuriyetlerine müteallik mevaddi ve vali tarafından ahkâm-ı kanuniye muvaffık surette verilen evamir ve tenbihatı icra etmekle mükelleftir.

Madde: 35 Rüesa-ı memurin-i vilayetten her biri kavanin ve nizamât-ı mahsusâ ile muayyen olan vezaifeden başka daire-i memuriyetleri dâhilinde bulunan kâffe-i muamelatın intizam ve suret-i ceryanından doğrudan doğruya makam-ı vilayete karşı mesuldür.

Madde: 36 Rüesa-ı memurin-i vilayetten her biri vali tarafından havale ve tevdii edilen işler üzerine icab eden tetkikat-ı icra ve malumat ve mütalaalarını beyan etmeye mecburdurlar.

Mutasarrıf ve Memurin-i Livanın Zeaifi

Madde: 37 Mutasarrıf livada kuvve-i icraiyenin en büyük memuru olup livanın idare-i umumiyesinden mesuldür. Mutasarrıf

dâhil-i livada kavanin ve nizamatın tamami-i tatbikini temin ile muvazzaf ve bunların kendisine tevdi ve bahş edildiği bi'l-cümle vezaifi ifa ve salâhiyeti isti'mal ve Devletin ve ahalinin hukukunu vikaye ve valinin evamir ve talimatını icra ile mükelleftir. Ahval-i fevkalade müstesna olmak üzere umur-u muamelat-ı liva hakkında münhasıran merbut bulunduğu vilayetle muhabereye mecburdur.

Madde: 38 Livanın bi'l-cümle devair ve şubat idaresi mutasarrıfın taht-ı teftiş ve nezaretindedir.

Madde: 39 Livanın muhafaza-ı asayiş ve emniyetinden mutasarrıf mesuldür. Mutasarrıf, zabıta-ı adliyyeye aid vazifesini usul-u muhakemat-ı cezaiye kanununda muayyen olduğu vechile icra ve zabıta-ı mâniaya taalluk eden vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vesatetiyle ifa eder.

Madde: 40 Liva dâhilindeki polis ve jandarma heyetleri livanın umur-u inzabatiyesine müteallik kâffe-i vezaifede mutasarrıfa merbut ve onun emrini icra ile mükelleftir.

Madde: 41 Mutasarrıf yirmi altıncı maddede beyan olunan ahvalde valiye malumat itasıyla beraber dâhil-i livada mevcut kuvve-i askerîyeyi hemen istihdama mezundur. Liva dâhilinde bulunan kıtaat-ı askerîye kumandanları mutasarrıflar tarafından bu babda tahriren vuku bulacak tebligatı derhal infaz edeceklerdir.

Madde: 42 Mutasarrıf her sene dâhil-i livada iki aydan ziyade ve bir aydan dun olmamak üzere devr ü teftiş icrasına mecburdur. Mutasarrıf devr ü teftiş zamanını vali ile bi'l-muhabere tayin eder. Mutasarrıf livayı devr ü teftişinde tesadüf edeceği ahval ve ihtiyacata ve ona karşı ittihazı lazîm gelen tedabire dair la-yihalar tanzimiyle valiye irsal eder.

Madde: 43 Mutasarrıf muhakemede işlerin sür'atle rüyeti için memurin-i şer'îye ve adliyyeye ihtaratta bulunabilir ve tehir ettiğine ittila' peyda ettiği mevaddi vilayete bildirir.

Madde: 44 Mutasarrıf umur-u şer'iyeye ve adliyenin tesr-i rüyeti ve ahkâm mukarrerat-ı sadirenin tenfiz ve temşiti hususunda nezaret-i kamileyi haiz ve bu babda memurin aidesi tarafından talep olunacak muaveneti derhal icra ile mükelleftir.

Madde: 45 Mutasarrıflar hapishaneler nizamnamesi ahkâmının tamamen tatbikine dikkat ara sıra merkez ve mülhakat tevkifhane ve hapishanelerini bizzat veya bi'l-vasıta teftiş ve muayene ile ıslahat-ı lazıme icra eder.

Madde: 46 Rüesa ve memurin-i livadan her biri kavanin ve nizamât ahkâmından vazife-i memuriyetlerine müteallik mevaddi ve mutasarrıf tarafından kanun dairesinde verilen evamir ve tenbihatı icra etmekle mükelleftir.

Madde: 47 Rüesa ve memurin-i livadan her biri mutasarrıf tarafından havale ve tevdiî edilen işler üzerine icab eden tetkikatı icra ve malumat ve mütalaalarını beyan etmeye mecburdur.

Madde: 48 Mutasarrıflar nevvab ile hükkam-ı müstesna olmak üzere nasbları salâhiyetleri dâhilinde bulunan şubat-ı muhtelif-i idare-i memurin taliyesi hakkında kavaid ve nizamnamat-ı mahsusuna tevfikân ihtar, tekdir, kat'ı maaş, tenzil-i sınıf ve maaş gibi cezalar vermeye ve bunları azlettirmeye salâhiyetdardırlar. Hususat-ı mezkure hakkında makam-ı vilayete dâhil malumat verilir.

Kaymakam ve Memurin-i Kazanın Vezaifi

Madde: 49 Kaymakam, kazada kuvve-i icraiyenin en büyük memuru olup kazanın idare-i umumiyesinden mesuldür. Kaymakam dâhil-i kazada kavanin ve nizamâtın tamami-i tatbikini temin ile muvazzaf ve bunların kendisine tevdiî ve bahş eylediği bi'l-cümle vezaifi ifa ve salâhiyeti isti'mal ve Devletin ve ahalinin hukukunu ve vikaye ve mutasarrıfın ve valinin bi'l-cümle talimatını icra ile mükellef olup ahval-i fevkalade müstesna olmak üzere umur-u muamelat-ı kaza hakkında münhasıran merbut bulunduğu liva ile muhabereye mecburdur.

Madde: 50 Kazanın bi'l-cümle devair ve şubat idaresi kaymakamın taht-ı teftiş ve nezaretindedir.

Madde: 51 Kazanın muhafaza-ı asayiş ve emniyetinden kaymakam mesuldür. Kaymakam zabıta-ı adliyyeye ait vazifesini usul-u muhakemat-ı cezaiye kanunda muayyen olduğu vecihle icra ve zabıta-ı mâniaya ait olan vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vesatetiyle ifa eder.

Madde: 52 Kaza dâhilindeki polis ve jandarma heyetleri kazanın umur-u inzibatiyesine mütallik kâffe-i vezafede kaymakama merbut ve onun emrini icra ile mükelleftir.

Madde: 53 Kaymakam yirmi altıncı maddede beyan olunan ahvalde mutasarrıfa malumat itasıyla beraber dâhil-i kazada mevcut kuvve-i askerîyeyi hemen istihdama mezundur. Kaza dâhilinde bulunan kıtaat-ı askerîye kumandanları kaymakamlar tarafından bu babda tahriren vuku bulacak tebligatı derhal infaz edeceklerdir.

Madde: 54 Kaymakam dâhil-i kazada devr ü teftiş icrasıyla mükelleftir. Kaymakamın her sene la ekal bir defa nahiye merkezini ve münavebeten bütün köyleri devr etmesi meşrut olup devr müddeti ile zaman icra mutasarrıfla bi'l-muhabere tayin olunur. Kaymakam uğradığı yerlerde ahalinin şikayattını istima' ve icabat-ı kanuniyesini derhal icra eder ve nahiye memurini ile muhtarlar ve ihtiyar heyetlerine vazifelerini ihtar eyler. Karyelerde yollarda huzur-u asayişin temini, hukuk ve emniyet-i şahsiye ve tasarrufiyenin masuniyeti kaymakamın devr esnasında en mu'tena tutacağı makasıddandır. Hayvan hırsızlığının men'i hakkındaki mukarreratın köylerde tamami-i tatbikine de itina olunur. Umur-u sıhhiye ve maarif ve ziraat ve nafia hakkında tatbiki ile mükellef olduğu ahkâmın suret-i ilmiyede ve esna-ı devir ve teftişde semeratını iktifat ile de mükellef olan kaymakamın netâyic-i devr ve teftişini mübeyyen olarak göndereceği raporlar mutasarrıf tarafından tetkik mukteziyatı ifa olunur.

Madde: 55 Kaymakam muhakemede işlerin sür'atle rüyeti için memurin-i şer'îye ve adliyeye ihtaratta bulunabilir ve tehir ettiğine ittıla' peyda ettiği mevaddı mutasarrıfa bildiri ve köylerden şahit veya müdde-i aleyh sıfatıyla celb olunan kura ahalisinin tul-u müddet merkez kazada süründürülmemesi esbabını müdde-i umumi; muavini ile bi'l-müzakere temin eyler.

Madde: 56 Kaymakam umur-u şer'îye ve adliyenin tesri rüyeti ve ahkâm ve mukarrerat-ı sadirenin tenfiz ve temşiti hususunda nezaret-i kamileyi haiz ve bu babda memurin-i aidesi tarafından talep olunacak muaveneti derhal icra ile mükelleftir.

Madde: 57 Kaymakamlar hapishaneler nizamnamesi ahkâmının tamamen tatbikine dikkat ve ara sıra hapishaneleri bizzat veya bi'l-vasıta teftiş ve muayene ile ıslahat-ı lazîme icra eder.

Madde: 58 Kaymakam ahz-ı asker kanununun suret-i tatbik ve icrasının teshil ile beraber efrad-ı askerîyeyi celb ve cem ve asker firarı ve bakayasını derdest ettirmek vazifesiyle mükelleftir.

Madde: 59 Kaymakam nüfus nizamnamesi ahkâmının ve bu babda mutasarrıftan alacağı evamirin tamamen tatbik ve icrasına memurdur.

Madde: 60 Memurin-i kaza kırk altıncı ve kırk yedinci maddelerde muharrer vezaifi kazaya mahsus olmak üzere ifa ile mükelleftir.

Madde: 61 Kaymakamlar kazanın şubat-ı muhtelif-i idaresinden müstahdem olan ve nasbları salâhiyetleri dâhilinde bulunan memurin-i taliye hakkında kavaid ve nizam-ı mahsusasına tevfiқан ihtar, tekdir, kat'ı maaş, tenzil-i sınıf ve maaş gibi cezalar vermeye ve bunları azletmeye salâhiyettardırlar. Hususat-ı mezkure hakkında livaya dahi malumat verilir.

Üçüncü Fasıl

Meclis İdare Teşkilatı

Madde: 62 Her vilayet merkezinde ve valinin veya muavinin riyaseti altında azası naib, defterdar, mektupçu, maarif müdürü ve nafia ser mühendisi ile ziraat müdüründen ve müftü ile rüesa-ı ruhaniye ve aza-ı müntehibeden mürekkebe olmak üzere bir meclis-i idare bulunur.

Madde: 63 Her livada mutasarrıfın riyaseti altında naib, muhasebeci, tahrirat müdür ve nafia mühendisinden ve ziraat memuru mevcut olan livada onlardan ve müftü ile rüesa-ı ruhaniye ve aza-ı müntehibeden mürekkebe olmak üzere bir meclis-i idare bulunur.

Madde: 64 Her kazada kaymakamın riyaseti altında azası naib, mal müdürü, tahrirat kâtibinden ve müftü ve rüesa-ı ruhaniye ve aza-ı müntehibeden mürekkebe olmak üzere bir meclis-i idare bulunur.

Madde: 65 Meclis-i idare aza-ı dairesinden olmayan şubat-ı saire-i idare rüesasını kendi dairelerine ait işlerin müzakeresinde aza sıfatıyla meclise davet olunarak o iş hakkındaki mazbatayı imza ve tahtim ederler.

Mecalis-i İdarenin Vezaifi

Madde: 66 Meclis-i idare-i vilayet, memurun muhakemesi ve Hükûmete ait her nev' müzayedat ve münakasat-ı kavanin ve nizamat-ı mahsusasına tevfikân bi'l-icra lazım gelen mukavelelerin tayin-i şeraitine ve varidat-ı aşriye ve rüsumuyenin kanun nizamı mucibince müzayedat ve ahalisine ve emanette kalanların suret-i idaresine ve miri ormanlarından nizam-ı mahsusuna tevfikân kereste kat'ının müzayedesine ve Hükûmete ait kaffe-i emval-i menkule ve gayr-ı menkulenin nezaret ve muhafazasına ve kabristan mahalleri tahsisine ve devair-i mahalliyeye lüzum gösterilecek cedavilin tetkikine memur ve bunlarla kavanin ve

nizamatin kendisine tevdi ettiği sair vezaif hakkında mukarrerat ittihazıyla mükelleftir.

Madde: 67 Meclis-i idare-i vilayet işbu kanun ile meclis-i umumi ve encümen-i vilayete mevduu vezaife müdahale etmez ve livaya ve mülhak kazalar mecalis idaresinden sadir olan mukarrerat-ı ledde'l-icab-ı derece-i saniyede tetkik eder. Meclis-i idare-i vilayet mukarreratının mercii tetkiki Şura-ı Devlettir.

Madde: 68 Vilayetin şubat idaresinden ittihaz olunan mukarrerat aleyhine alakadaran tarafından vuku bulan itirazat-ı meclis-i idare-i vilayetce tetkik ve meclis-i idare-i vilayet kararı aleyhine de Şura-ı Devlete müracaat olunur.

Madde: 69 Meclis-i idare-i liva altmış altıncı madde ile vilayet meclis idaresi için irae olunan vezaifi icra ile mükelleftir. Meclis-i idare-i liva mülhak kazalar mecalis idaresinden sadir olan mukarrerat-ı ledde'l-icab-ı derece-i saniyede tetkik eder. Mecalis-i idare-i liva mukarreratının mercii tetkik meclis-i idare-i vilayettir.

Madde: 70 Livanın şubat idaresinden ittihaz olunan mukarrerat aleyhine alakadaran tarafından vuku bulan itirazat meclis-i idare-i livaca tetkik ve meclis-i idare-i liva kararı aleyhine de meclis-i idare-i vilayete müracaat olunur.

Madde: 71 Altmış dokuzuncu ve yetmişinci maddeler ahkâm-ı kaza meclis idaresi içinde cari ve mukarreratının mercii tetkiki meclis-i idare-i livadır.

Madde: 72 Mecalis idare azası kararından mesuldür.

Madde: 73 Mecalis-i idare mukarrerat-ı alakadaran tarafından talep vukuunda suret-i harci namıyla bir şey alınmayarak meccanen ve musaddıkan ita olunur.

Madde: 74 Meclis-i umumi ve meclis-i idare veya rüesa-ı memurin-i mülkiye tarafından işbu kanuna tevfi kanun ittihaz olunan mukarrerat ve tedabirin tatbik ve icrasına ika-ı müşkülât veya muhalefet edenler hakkında mahalleri mecalis idaresince

kabil-i istinaf ve temyiz olmamak üzere bir liradan beş liraya kadar ceza-ı nakdi hüküm olunur. Hüküm olunan mücazat-ı nakdiyeyi vermekten imtina' edenlerden cezanın tahsili hakkında mecalis-i idarece tanzim olunacak müzakere en büyük mülkiye memurinin işaret-i tahririyesiyle liecl tenfiz müdde-i umumiliye tevdii ve bidayet-i muhakemesince muhakemeye hacet olmaksızın ceza kanununun otuz yedinci madde-i muadelesine tevfikân mücazat-ı nakdiye müdde-i umumiliye hapis cezasına bi't-tahvil derhal icra olunur.

Madde: 75 İşbu kanunun tatbikine Heyet-i Vükela memurdur.

İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanunu¹²⁵

İkinci Kısım

İdare-i Hususiye-i Vilayet

Birinci Fasıl

Vilayet

Madde: 1 Vilayet, emvali menkule ve gayrimenkuleye mutasarrıf ve işbu kanun ile muayyen ve mahdud vezaifi hususiye ile mükellef bir şahsı manevidir. Emval-i hususiye-i vilayet mahfuziyet ve masuniyet itibariyle emval-i umumiye-i Devletten madduttur.

Madde: 2 Vilayetin umur ve menafi-i hususiyelerini tedvir ve muhafaza ve onu temsil ve teshis eden vesait-i idariye vali-i vilayet ile Meclis-i Umumi-i vilayet ve encümeni vilayettir.

Madde: 3 Vilayete mevdu bi'l-cümle umur ve vezaif-i hususiyede salâhiyet-i icraiye münhasıran valiye aittir. Memur-in-i hususiye-i vilayetin vazife-i memuriyetlerine müteallik su-i ha-

125 *Düstur*, Tertib-i Sani, 1916 (1332), c. 5, s. 200–216; *Kanunlarımız*, 1910 (1326), c. 1, s. 122–142.

karettten dolayı muhakemeleri memurin-i Devlet hakkındaki usul ve mukarrerata tabidir.

Madde: 4 Vilayete ait hidemat-ı mahalliye berveçh-i atidir: (a) Memalik-i Osmaniye'de devair-i Devletçe görülecek lüzum üzerine küşad ve tesviyesi ve tamiri nafia nezaretine ait olan turuk-u umumiyeden maada vilayet dâhiline münhasır olarak liva ve kaza ve nahiyeleri yekdiğerine rapteden turuk ve meabirin küşad ve inşasıyla tamirat-ı mütemadiyesi: Gerek turuk-u umumiyenin, gerek turuk-u hususiye-i vilayetin şehir ve kasabalar dâhiline tesadüf eden aksamının inşaa ve tamiri dahi nev'ine göre nafia nezaretine veya vilayete aittir. (b) Vilayet varidatı adıye ve fevkaladesinin müsadese derecesinde göl ve bataklıkların ıslah ve teybisi ve gayr-ı memluk nehirlerden inhirak ceryanını tahvil etmeyecek ve zararı mu'di olmayacak surette cetveller küşadıyla arazinin iskası için ameliat-ı lâzime icrası yahut bu ameliatın şerait-i mahsuse-i nafia ile talebine ihalesi; ameliat-ı mezkurenin icra veya ihalesi her hâlde sahib-i ihtisas bir heyet-i fenniye'nin tetkikine ve vereceği rapora müstenid olacaktır. Enharda yapılacak ameliat-ı cesime-i nafia Hükûmet-i merkeziyeye aittir. (c) Şehir ve kasabalarda menafi-i belediyelere ait ve şerait-i Devletçe müttehiz kavaide muvaffık olmak ve müddeti kırk seneyi tecavüz etmemek üzere hayvan, buhar ve elektrikle cerrolunur tramvaylar inşa ve elektrikle veya havgazıyla tenvirat icrası ve şerbe salih su isale ve tevzii için imtiyaz itası ve dâhil-i vilayette otomobil ve otobüs ve omnibüs arabaları işletmek ve sanayi-i muhtelifeye ait fabrikalar tesis etmek için ruhsat itası; müddet-i imtiyaz kırk seneyi tecavüz ederse merkezden istizan lazım geldiği gibi kuvve-i muharekesi sukut-u miyah ile istihsal olunacak cer ve tenvir-i elektrikiye müteallik imtiyâzât projeleri nafia nezaretince tetkik olunur. (d) Nümune ve tecrübe çiftlik ve tarlaları ve fidanlıklar ile çiftçilik mektepleri ve damızlık hayvanatı ve âlât-ı ziraiye depoları tesisi, mahsulât-ı ziraiye ve hayvanat-ı ehliye sergi ve müsabakaları küşad ve at yarışları

icrasıyla mükâfat-ı nakdiye itası, mahsulâtın cinsini ıslah etmek ve vilayetin iklimine muvafık mahsulât-ı cedide yetiştirmek için meccanen fidan ve tohum tevzii, merkezi ziraat olan mahallerde umumun istifade edebileceği hasat ve harman ve kalbur makineleri vesair âlât-ı ziraiye ihzarıyla zuraa icarı, ziraat müzeleri ve zirai taavün şirketleri tesisi velhasıl terakkiyat-ı ziraiyeyi temin edecek her türlü hususatin tatbik ve icrası. (e) Orman yetiştirmeye müsaid mahallerde orman yetiştirilmesi ve yabancı ağaçların aşılansarak müsmir hâle ifrağı esbabının temini. (f) Vilayete mahsus yerli iktisat ve itibar sandıkları teşkili veya küşadına ruhsat itası. (g) Mevaki-i münasebede sanayi odaları ve sanayi mektepleri küşadı ve bunlarda ihtiyacat-ı mahalliyyeye muvaffık-ı sanayiinin talimi, sanayi-i mahalliye mahsulât ve mamulâtının teşviki için müsabakalar ve sergiler küşadı ile mükâfat-ı nakdiye itası, sanayi-i mahalliyyeye ait müzeler tesisi. (ğ) İcap eden mahallerde ticaret odaları ve ticaret borsaları tesisi ve sergiler küşadı ve pazar ve panayırları ihdası velhasıl umur-u ticaretin tevsi ve teshili ve servet-i mahalliyyenin teksiri için lazımgelen tedabirin ittihazı. (h) Tahsil-i iptidainin temini için umumi ve ledde'l-hace seyyar mekatib-i iptidaiye ve rüştiye ve darü'l-muallimin-i iptidailer ve amele ve fukaraya mahsus gece mektepleri ve liva idadileri tesisi ve bunların maarif-i umumiye kanununa tevfi kan ve nezareti. (ı) Vilayet dâhilinde eytamhane, hastahane, bimarhane ve darü'l-aceze gibi müessesat-ı hayriye ve sıhhiye tesisi. (i) Vilayete ait bi'l-cümle emlak ve akar ve emvalin idaresi. (k) Vilayet menfaatine tesis olunacak müessesat-ı nafia ve hayriyenin idare ve nezareti

Vilayet Bütçesi

Madde: 5 Vilayet bütçesi adi ve fevkalade bütçe namıyla iki kısma münkasımdır.

Madde: 6 Vilayet adi bütçesinin varidat kısmını teşkil eden mevad şunlardır: (a) Maarif ve menafi-i hisse-i ianesi olarak ia-

şere vergiye münazzım bulunan meblağ; menafi-i hisse-i ianesi vilayetce kemafi's-sabık ziraat bankalarına ita olunacak ve mukabeleten banka nizamnamesi mucibince ziraat nezaretine itası icab eden hisse-i temti bankalarca vilayetlere verilecektir. (b) Turuk-u muaber bedelat nakdiyesi; umumi bütçede vilayet için tertib olunan tarık-ı bedelat nakdiyesi meclis-i umumi-i vilayet kararıyla dört günlük amele yevmiyesinin o vilayetlette balığ olduğu miktar derecesinde tezyid edebilir. Kaht ve gıla vesair gibi esbab-ı zarure-i fevkalade zuhuruyla vilayetin bazı mahallerinde bedelat-ı nakdiyenin tahsili mümkün olmadığı takdirde meclis-i umumi veya encümen-i vilayet kararıyla o kısım-ı mükellefeyn hakkında mükellefiyet-i bedeniye usulü tatbik olunabilir. Bu takdirde bedelat-ı nakdiyenin bedenen ifa edilen kısmına tekabül eden miktarı vilayet bütçesinden mahsup edilir. Bedel-i nakdiyelerini tamamen tesviye etmekle beraber bir yolun kısmen veya tamamen tanzim veya tesviyesi için mükellefiyet-i nakdiyeleri haricinde bedenen çalışmak istiyana-ı ahali-i kari meclis-i umumi veya encümen-i vilayet kararıyla ve mükellefiyet-i bedeniye usul ve kavaidi vecihle o yolda istihdam edebilir. Bir karye ahâlisinin bu babda ekseriyatı tarafından vuku bulan taleb-i umumuna teşmil edilir. Bedenen çalışacak mükellefiyenin sevk ve istihdamında jandarma ve polis heyetlerince muavenet olunur. (c) Zenciye resm-i münazzım. (d) Miktar-ı azimesi kanunen tayin edilecek tesbiti tecavüz etmemek üzere vilayet meclis-i umumiyesince bi'l-vasıta tekâlif-i umumiyeye ilave edilecek küsurat-ı münazzama. (e) Vilayet masarîf-ı adiyesine muavenet olmak üzere ledde'l-icab umumi bütçeden tahsis edilecek mebalîğ. (f) Vilayete ait emval ve emlakın hâsılat ve iradı ve bedel-i ferağ (g) Vilayetçe, köprü, iskele, anpure mahsus kayıklar vesaire tesisi gibi vilayetin vezaifine dâhil ve menafi-i umumiyeye ait hidemata mukabil istifa olunacak ucurat veya bedel-i iltizam. (ğ) Dâhil-i vilayette işlemek üzere tesis edilecek tramvay, omnibüs, otobüs ve otomobil gibi vesait-i nakdiye şirketlerinden ve sanayi-i muh-

telifeye ait fabrikalardan senevî alınacak mebalîğ-i muayene ve bunlara verilecek imtiyazname ve ruhsatnameler mukabilinde beş liradan elli liraya kadar alınacak ruhsatname harçları. (h) Nümune çiftlik ve tarlalar, çiftçilik mektepleri, damızlık hayvanat ve âlât-ı ziraiye depoları, sanayi mektep ve sergileri, ticaret sergileri ve panayırlar ve varidatı ile âlât-ı ziraiye bedelat-ı ıcarı. (i) Vilayetçe tesis ve idare edilecek mekatibin her nev' varidatı. (i) Vilayet matbaa ve gazeteler varidatı. (k) Kavanine muvafık olarak bunlar haricinde vilayetçe edinilmiş her nev' menabı varidat. (l) Vilayet hibe ve vasiyet tarikiyle vuku bulan teberruat.

Madde: 7 Vilayet fevkalade bütçesinin varidat kısmını teşkil eden mevad şunlardır: (a) Masarîf-ı fevkaladeye mahsus olmak ve tesbit-i kanun-u mahsus ile tayin olunmak üzere vilayet meclis-i umumiyesince senevî tekâlif-i umumiye üzerine ilaveten ve muvakkaten tarh olunacak küsurat-ı münazzıme-i fevkalade. (b) İstikraz hâsılatı. (c) Masarîf-ı fevkaladeye mahsus olarak ledde'l-ıcab umumi bütçenin ianeten tahsis edeceği mebalîğ. (d) Vilayete hibe ve vasiyet suretiyle vuku bulan teberruat. (e) Adi bütçenin fazla varidatından inde'l-ıcab tefrik olunacak mebalîğ.

Madde: 8 Adi bütçenin masarîf kısmı hidemat-ı vilayete ait berveç-i ati masarîf-ı senevî ve daimeyi ihtiva eder: (a) Vilayet-i memurin ve devair-i hususiyesi muaşat ve maarifi. (b) Varidat-ı hususiyeye-i vilayetin masarîf-ı tahliyesi. (c) Turuk ve muaber-i vilayetin masarîf-ı daime ve tamiriyesi. (d) Tesis edilmiş umur-u nafianın masarîf-ı daime tamiriyesi. (e) Mekatib-i iptidaiye ve rüştiye ve leyli ve nehari darü'l-muallimin-i iptidailer ile liva adetleri muaşat ve masarîfı ve mekatib-i mezkure masarîf-ı inşaiye ve tamiriyesi. (f) İdaresi mahallerine mevdu ziraat ve sanayi mektebelerinin muaşat ve masarîfı ve bünyelerinin masarîf-ı inşaiye ve tamiriyesi. (g) Ama ken ve ukarat-ı vilayetin masarîf-ı tamiriyesi, vergisi sigorta bedeli. (ğ) Vilayete ait müessesat-ı hayriye ve sıhhiyenin masarîfı. (h) Vadesi hulul etmiş istikraz

taksitleri. (ı) Vilayet matbaa ve gazetesi masarılı. (i) Meclis-i umumi ve encümen-i vilayetin lüzum-u kırtasiye ve masarılı-tefrişkiye ve teshinye ve müteferrikesi ile meclis-i umumi azasının yevmiye harcırahları ve encümen-i vilayet azasının muaşatı. (k) Meclis-i umumi-i vilayet azasının intihabı için vuku bulacak masarılı. (l) Bunlardan maada olarak vilayetin vezaif-i hususiyesine dâhil veya kavanin ile icrası vilayette mevdu hidematın istilzam ettiğı masarılı-daime.

Madde: 9 Fevkalade bütçenin masarılı kısmı hidemat-ı vilayete ait her türlü inşaat ve tesisat-ı cedide masrafından ve adi bütçeye taalluk eden masarılı daime haricinde vuku bulacak arızı ve muvakkat masarıftan teşekkül eder.

Madde: 10 Meclis-i umumiye-i vilayet taadad olunan masarılı daime-i vilayet bütçesine behemahal ithal mecburiyetindedir. Aksi takdirde bütçeye ithal edilmeyen masarılı vali tarafından vuku bulacak iş'ar üzerine Dâhiliye Nezaretince res'en vilayet bütçesine ilave olunur. Bunun haricinde meclis-i umumi tarafından tasdik edilmiş olan bütçenin tagyiri haiz olmaz.

Madde: 11 Vilayet bütçeleri için devre-i hesabiye tam on iki aydan ve mahsup muamelesi müddeti iki aydan ibarettir. Bir senenin bütçesinden müdevver mebalığ ertesi sene bütçesinde ait bulunduğı fasla ilave olunur.

Madde: 12 Meclis-i umumiyece kabul edilen vilayet bütçesi vali tarafından Dâhiliye Nezaretine irsal ve idare-i seniyeeye iktiran ettikten sonra tatbik olunur.

Vali-i Vilayet ve Memurin-i Hususiye-i Vilayet

Madde: 13 Vali işbu kanun ile vilayete tefrik edilen hidemat-ı mahalliyeyi meclis-i umumi kararlarıyla ifaya mecburdur. Vali hidemat-ı mezkurenin ifasında vezaif-i mahalliyeye ile alakadar bulunan idare-i rüesa ve memuriyetini dahi istihdam etmek salâhiyetine haizdir.

Madde: 14 Vali, her sene meclis-i umumi-i vilayetin in'ikadından evvel vilayet bütçesini tanzim ettirip liecl tetkik evvela encümen-i vilayete badehu vilayet meclis-i umumisine tevdi eder.

Madde: 15 Vali, bütçede murakkam olan varidat ve masarifatın istilzam edeceği mukavelat projelerini ihzar ile yüz kırk dördüncü maddenin üçüncü fıkrası mucibince encümen-i vilayette tetkik ettirdikten sonra müzayedat ve münakasatın ihalesini icra ve mukavelat senedatını teati eder.

Madde: 16 Vali, vilayet bütçesinin amir-i itasıdır. Meclis-i umumi-i vilayet tarafından tasdik olunan bütçe mucibince her ay vuku bulan sarfiyat cetvelini evrak-ı müsbetesiyle birlikte encümen-i vilayete tevdi eder.

Madde: 17 Vali, her sene sene-i sabıkanın hesab-ı kat'isini tanzim ile encümen-i vilayette tetkik ettirdikten sonra bera-ı tasdik meclis-i umumiye tevdi eder.

Madde: 18 Vali, meclisi umumi kararı ile vilayet namına akar işтира ve beyii ve mübadele ve bu ukaratın tarz-ı idaresini tayin ve bunlardan bir veya bir kaçını mektep ve hastahane gibi hidemat-ı umumiyeye tahsis eder.

Madde: 19 Vali, vilayet menfaatına vuku bulan hibe ve vasiyetleri meclis-i umumi kararıyla kabul eder.

Madde: 20 Vali, vilayete tefrik edilen mevad hakkında mehakim ve devair-i resmîyede bizzat müddei ve müdde-i alayh sıfatıyla muhakeme ve murafaaya ve kâffe-i turuk-u kanunuyeye ve müracaata ve bu vezaifi münasip göreceği zevata mahtum vekâletname ile tamimen ve tahsisen tevdi mezundur.

Madde: 21 Vali, seyrisefaine ve nakl-i eşyaya müsaid olan enhardan kemiyet-i nehrin seyrüsefere olan hizmetini tağyir etmediği memurini nafia tarafından tasdik olunmak şartıyla makineler vasıtasıyla su alınmasına meclis-i umumi kararıyla ruhset itasına mezundur. Bu türlü enhar üzerinde nehrin seviyesi-

ni tenzil ve seyrisefain hizmetini tatil veya işkâl edecek tesisat Hükûmet-i merkeziyenin müsaadesine vabestedir.

Madde: 22 İnhisarı tazammun etmemek şartıyla enhar kenarlarında seyrisefain hizmetine mahsus olarak iskeleler inşasına ruhsat itası ve bu iskelelerin şerait-i istimalinin ve tarifelerinin tayini meclis-i umumi kararıyla valiyeye aittir.

Madde: 23 Vilayet maarif müdür veya müfettişlerinin inzımam reyi ile nizamname-i mahsusuna tevfikan mekatib-i hususiyeye küşadına ruhsat vermek ve maarif müfettişi vesatetiyle bu mektepleri taht-ı nezarete bulundurmaya emri maarifte valilerin hukuk ve vezaifi cümlesindedir.

Madde: 24 Vali maiyetinde maaşat ve masarıfatı vilayetin varidat-ı hususiyesinden tesviye edilmek üzere mükellef ve mes'ul bir müdürün taht-ı idaresinde bir vilayet muhasebe-i hususiyeye kalem bulunur.

Madde: 25 Vilayet-i muhasebe-i hususiyeye kalemli müdürü her sene sene-i atiyeye mühimmen bütçesiyle sene-i sabıkanın hesab-ı kat'iyesi hakkında şüabat-ı idare memurları tarafından ita olunacak muvazene cetvellerinin muhasebe-i vilayete ait olan cetvel ile bi'l-telkif gerek mühimmen bütçeyi gerek hesab-ı kat'iyeyi meclis-i umuminin vakt-i içtimasında birçok ay evvel makam-ı vilayete takdime mecburdur.

Madde: 26 Vilayete ait varidatın takib-i vacibatından ve vali tarafından emredilecek sarfiyatın vilayet bütçesine muvaffık olarak icrasından ve bi'l-cümle muamelat-ı hesabiyyeden muhasebe-i hususiyeye kalemli müdürü mesuldür.

Madde: 27 Varidat-ı hususiyeye-i vilayetin kabz ve tediyası ziraat bank şubelerine ve banka şubesi olmayan mahallerde mal sandıklarına mahuldür. Masraf senetleri ve havalenameler vilayet-i muhasebe-i hususiyeye kalem müdürünün (sarfi lazım gelir) işaretini ve emir ita olan valinin imzasını muhtevi olmak icab eder. Vilayet-i muhasebe-i hususiyeye muamelatının sur-ı icraiyesi talimat-ı mahsusa ile izah olunmuştur.

Madde: 28 Vilayetin vezaif-i hususiyesiyle mükellef bi'l-cümle memurların nasb ve azli valiyeye aittir. Şu kadarki umur-u maliyede erbab-ı ihtisastan olmak lazım gelen muhasebe-i hususiye kalemi müdürü valinin inhası üzerine maliye nezaretince memurin-i maliye meyanından tefrik olunur.

İkinci Fasıl

Meclis-i Umumi-i Vilayet

Madde: 29 Her vilayette bir meclis-i umumi bulunur. Meclis-i umumi-i vilayet azası kazalar tarafından intihab olunur. Kazalar her 12500 nüfus zükuru küsuru için bir aza göndermek hakkını haizdir. Şöyle ki: 12500'den 18750 kadar bir, 31250'ye kadar iki ve 37500'e kadar 3 ve 50.000'ne kadar dört aza intihab olunacak ve bu miktardan ziyadesi bu tesbit üzere arttırılacaktır. Nüfus zükuru 12500'den dun olan kazalar dahi behemahal bir aza intihab edecektir. Vali vakt-i muayeninde meclis-i umumi intihabını icra ettirmeye mecburdur.

Madde: 30 Meclis-i umumi azası son mebus intihabındaki müntehib-i sanilerle kaza merkezindeki Belediye Meclisinin içtimasında teşkil edecek heyet tarafından intihab olunur. Müntehib-i sanilerin bu vazifeleri mebusan intihabının teceddüyle yeni müntehib-i sanilerin tayinine kadar devam eder. Mecalis-i idare huzurunda icra olunacak intihab neticesinde ekseriyatı kazanan azaya mazbata verilir.

Madde: 31 Meclis-i umumi azasının intihab olunacakları kaza ahalisinden bulunmaları meşrut olmayıp vilayet ahalisinden olmaları kâfidir. Meclis-i umumi azalığına intihab olunabilmek için salâhiyetini haiz olmak lazımdır.

Madde: 32 Berveçh-i ait hidematı ifa edenler meclis-i umumi azalığına intihab olunamazlar: (a) Bilfiil hidemat-ı askerîyede bulunanlar. (b) Ayan ve mebusan. (c) Bi'l-umum hükkam ile memurin-i Devlet ve vilayet. (d) Vilayet dâhilinde vilayete ait hususatin mültezim, mukavil ve müteahidleri.

Madde: 33 Bir vilayetin birkaç kazasında intihap olunan bir aza sekiz gün zarfından kazalardan bir tanesini tercihe mecburdur. Tercih etmediği takdirde en ziyade en ziyade rey kazandığı kazanın azası addolunur.

Madde: 34 Meclis-i umumi-i vilayet azası dört sene ifa-ı hizmet etmek üzere intihap olunur. İkmal müddet edenlerin tekrar intihabı caizdir.

Madde: 35 Meclis-i umumi azası istifa eder veya cinayetle ve muhil-i şeref ve haysiyet bir fiilden dolayı cünha ile mahkûm olur veyahut meclis-i umuminin bir senelik içtima müddetinin nısfından ziyade müddet bila mazereti meşrua meclise devam etmemiş bulunursa azalıktan sakıt olur.

Madde: 36 İntihap olunan azadan istifa veya vefat eden veya müddeti hitam bulunmazdan evvel başka bir vilayete nakil hane eden veyahud azalıktan sakıt olanların yerlerine hangi kazadan intihap olunmuş ise o kazada ondan sonra en ziyade rey kazanmış olan zat evvelki azanın müddet-i mütebakiesini ikmal etmek üzere azalık sıfatını iktisab eder.

Madde: 37 Vilayet meclis-i umumiyesi senede bir defa içtima eder. Mübedde-i içtimai bütçenin sene-i cedit hülulünden evvel meclis-i umumiyeye tasdik ile Dâhiliye Nezaretine irsaline müsaid olacak surette meclisce karalaştırılır. İlk tarih-i içtima vali tarafından tayin olunacaktır.

Madde: 38 Meclisin müddet-i içtimai kırk gündür. Meclisin işi kalmadığına bi'l-müzakere karar verilirse hitam-ı müddetten evvel dahi içtimaa nihayet verilir.

Madde: 39 Müddet-i içtima hitam bulduğu hâlde bazı mevadd-ı mühimmenin müzakere ve tetkiki henüz neticelenmemiş olur ise vali içtimai on beş gün tecavüz etmemek üzere temdit ve esbabını Dâhiliye Nezaretine iş'ar eder.

Madde: 40 Devletçe veya vilayetçe lüzum görüldüğü hâlde zaman ve müddet-i içtimai tayin edilerek meclis-i umumi suret-i

fevkaladede dahi içtimaa davet olunabilir. İşbu fevkalade içtima-da tetkik olunacak mesail azalara davetnameler ile beraber tebliğ olunur ve bu içtimada mesail-i muayene-i mezkureden başka bir şey müzakere olunamaz.

Madde: 41 Meclis umumi azasının sülüsânı eshab-ı mücibe dermeyaniyle meclis-i umuminin fevkalade olarak içtimasını validen talep ederlerse vali işbu talebi mütalaa-ı mahsusuyla beraber Dâhiliye Nezaretine iş'ar eder. Nezaretçe tensip edildiği takdirde madde-i sabıkada muharrer şerait dairesinde meclis-i umumi-i fevkalade olarak içtima ve icra-ı müzakere eder.

Madde: 42 Meclis-i umumi azasına hazır buldukları her yevm-i içtima için elli kuruş mahsusat ve şehri 1500 kuruş itibarıyla harcırah ita olunur.

Madde: 43 Vali meclis-i umumiyi vakti muayeninde küşad ve müddet-i içtimanın nihayetinde hitam-ı müddetini beyan eyler.

Madde: 44 Meclis-i umumiye vali riyaset eder. Meclis-i umuminin ilk içtimasında aza-ı meclis içlerinden ekseriyat mutlaka ile bir reis-i sani ve iki kâtip intihap ederler. Reis-i sani ve kâtipleri müddet-i hizmeti ikinci içtima adi iptidasına kadar devam eder. Valinin hazır olamadığı zamanlarda işbu reis-i sani riyaset eder. Meclis-i umuminin hizmet-i tahririyesi encümen-i vilayet kalemi tarafından ifa olunur.

Madde: 45 Meclis-i umuminin idare ve inzibatı münhasıran reise aittir. Emr-i inzibat ve müzakeratın idaresi nizamname-i mahsusasına tevfikân icra edilir.

Madde: 46 Meclis-i umumi-i vilayet aza-ı mürettebesinin nısfından bir ziyadesi hazır bulunmadıkça müzakereye iptidar edemez. Meclis-i umuminin mukarrerat-ı aza-ı mevcudenin ekseriyatı mutlakasiyle ittihaz olunur. Bir mesele hakkında ekseriyeti mutlaka hâsıl olmadığı hâlde o işin müzakeresi ertesi güne talik edilir. Yine ekseriyet mutlaka hâsıl olmaz ise ekseriyet-i nisbiyeye itibar olunur. Tesavii aza vukuunda reisin bulunduğu taraf tecrih olunur.

Madde: 47 Meclis-i umumi-i vilayet azasından her biri bizzat ita-ı rey etmeye mecburdur. Bütçe müzakeresinde tayin-i esame ile rey itası zaruridir. Meclis-i umu-i vilayette vuku bulacak intihablar ve talil olunan mazbatalar hakkındaki ara rey hafi usulüyle istihsal olunur.

Madde: 48 Meclis-i umumi müzakeratının hulasası vilayet gazetesıyla neşr ü ilan olunur.

Madde: 49 Meclis-i umumice müzakere olunacak mevad vali tarafından meclise tevdi olunur. Meclis-i umumi azasından her biri dahi vilayete ait vezaif-i cümlesinden bulunan mevadda dair teklif dermeyanına salâhiyettardır. İşbu teklif meclisçe ekseriyeti mutlaka ile kabul edilirse ruznamaye ithal edilir.

Madde: 50 Meclis-i umumi siyasiyata dair müzakerat icra ve temenniyat izhar etmekten kat'iyen memnudur.

Madde: 51 Vali lüzum-u sıhhiye görür ise derhal Dâhiliye Nezaretini haberdar etmek şartıyla meclis-i umumi müzakeratını bir hafta için tehir edebilir. Vali meclis-i umuminin feshine lüzum-u kat'i ve mübrem gördüğü hâlde esbab-ı mucibesinin beyanıyla Dâhiliye Nezaretinden istizan ve meclis-i vükelanın cevaben tebliğ olunacak kararına tevfik muamele eder. Meclisin feshi tekdir ederse fesih kararının idare-i seniye-i Hazret-i Padişahîye iktiran etmesi lazımdır. Bu hâlde üç ay zarfında içtima etmek üzere müceddeden intibahata başlanır.

Madde: 52 Meclis-i umumi bütçenin tasdikinden evvel fesih olunursa geçen senenin bütçesi meclis-i umuminin içtimay-ı yeni bütçenin kabul ve tasdikine kadar mer'idir.

Madde: 53 Meclis-i umumi-i vilayetin muayyen olan zaman haricinde ve meclis-i umumi dairesini gayri mahallde içtimai kat'iyen memnu ve bu suretle bi'l-içtima ittihaz olunan mukarrerat keenlemeykündür. Vali bu yolda vuku bulan içtimaları derakap dağıtmak için lazımgelen tedabiri ittihaz eder.

Madde: 54 Meclis-i umumi-i vilayet her içtımai senevî iptidasında vali tarafından geçen sene içtımında ittihaz olunan mukarreratın tatbikat ve icraatına dair meclise verilen ve bir sureti Dâhiliye Nezaretine gönderilen izahname ile bu hususta encümen-i vilayet tarafından tanzim edilecek mütelaanameyi kıraat ve müzakereye iptidar eder; icraat-ı vak'a hakkında vali tarafından verilen izahatı meclis-i umumi sülüsünü ekseriyetle kâfi görmezse müzakeratı aynen ihtiva edecek surette bir zabıtname tanzim ve Dâhiliye Nezaretine takdim olunur.

Madde: 55 Meclis-i umumi-i vilayet hususi bütçe layıhasını madde bemade ve bütçeye merbut cetvelleri fasıl fasıl tetkik ve lüzum gördüğü cihetlerini bittadil tasdik eder. Şubat-ı idare-i vilayet rüesasını hidemat-ı hususiye-i vilayetten kendi dairelerine ait hususatın ve daireleri bütçelerinin hin-i müzakeresinde meclis-i umumide hazır bulunarak izahat-ı lazimeyi ita ederler.

Madde: 56 Meclis-i umumi-i vilayet kanun-u mahsusunun tayin ettiği müsaade ve nisbet dâhilinde küsurat-ı münazzame-i adiy ve fevkaladenin miktarını tayin eder.

Madde: 57 Meclis-i umumi-i vilayet umur-u nafia ve ihtiyacat-ı sıhhiye ve maarife sarf olunmak üzere berveçh-i ati şeraitine tevfikan akti istikraza da karar verebilir. Miktar-ı umumisi vilayet bütçesinde murakkam varidat-ı adiyenin bir seneliğinin sülüsünü tecavüz etmeyen istikrazlar valinin teklifi ve meclis-i umumi-i vilayetin kararıyla akdolunur. Bu miktardan fazla ve mecmuu vilayet bütçesindeki varidat-ı adiyenin bir seneliğine muadil olarak aktine meclis-i umuminin kararıyla lüzum gösterilecek istikrazların irade-i seniyeeye iktiran etmesi lazımdır. Bir veya müteaddit istikraz hâsılı bir senelik varidat-ı adiy miktarını tecavüz edecek olursa madde-i kanuniye ile müsaade istihsali muktazidir.

Madde: 58 Meclis-i umumi-i vilayet bütçesine dâhil olan inşaat ve imalat ve tamiratın keşif planlarını ve encümen-i vilayetin bu babdaki raporlarını tetkik ile ittihazı mukarrerat eyler.

Madde: 59 Meclis-i umumi sene-i atiyе bütçesiyle birlikte meclise verilen sene-i sabıka hesab-ı kat'isini ve bu babda encümen-i vilayetce tanzim olunacak mazbatayı tetkik ederek ittihaz-ı karar eyler işbu hesab-ı kat'iler bade'l-tetkik vali tarafından divan-ı muhasebata bera-ı tevdii Dâhiliye Nezaretine irsal olunur.

Madde: 60 Meclis-i umumi hidemat-ı mahalliyeye dâhil bulunmayan teşebbüsât hakkında beyan-ı temenniyat edebileceği gibi tekâlif ve mürettebat-ı umumiye-i emiriyenin suret-i tevzi ve istihsalinde ve muamelat-ı sairede kavanin ve nizamat-ı mevzua ahkâmına muhalif gördükleri ahvalin tashih ve islahı zımında mercii-i aidine müracaat ve tekâlif-i mezburede hâsılat ve varidatının tezyidini mucip tedabir hakkında beyan-ı mütalaat edebilir.

Madde: 61 Meclis-i umumi-i vilayetçe ittihaz olunan mukarrerat valinin tasdikiyle kesb-i kat'iyet eder. Vali mukarrerat-ı müttehaza aleyhinde zabıtname tarihinden itibaren yirmi gün zarfında hakk-ı itiraza maliktir. İtiraz vukuunda mesele Şura-ı Devlette tetkik olunur. Şura-ı Devlet evrakın tarih-i tevdiinden itibaren iki ay zarfında bir karar itasına mecburdur.

Encümen-i Vilayet

Madde: 62 Encümen-i vilayet her içtimaı senevî nihayetinde meclis-i umumi-i vilayetçe kendi azası arasında intihab olunacak dört zattan mürekkebtir. Meclis-i umumi azasının adedi sekizden dun olacak mahaller encümenlerinin meclis-i umumi kararıyla iki zattan mürekkebe olması dahi mecazdır.

Madde: 63 Meclis-i umumiyece encümen-i vilayet için muktezi adet azanın iki misli zat intihab edilerek bunlardan en ziyade rey kazanan nısfı encümen azalığına tayin kılınır. Tesavi-i ara vukuunda kur'a ile tefrik edilir ve diğer nısfına aza mülazımı namı verilerek meclis-i umuminin mün'akid olmadığı za-

manda münhal olan encümen azalığına mülazımlardan en ziyade haiz ekseriyet olan zat tayin olunur. Mün'akad olduğu zamanda münhal olacak azalığa yine meclis-i umumiyece diğeri intihab olunur.

Madde: 64 Encümen-i vilayet azasının ayrı kazalar ahalisinden olması şarttır. Mecalis-i idare ve belediye azası istifa etmedikçe encümen-i vilayete aza olamaz.

Madde: 65 Encümen azasının müddet-i hizmetleri bir senedir fakat meclis-i umumiyece lüzum görüldüğü hâlde içtimaat-ı fevkaladede dahi tebdilleri mümkündür. İkmal müddet eden azanın tekrar intihabı caizdir.

Madde: 66 Encümen-i vilayet azasına meclis-i umumi kararıyla şehri 1500 kuruşu tecavüz etmemek üzere tahsisat ita olunur.

Madde: 67 Encümen-i vilayete vali veya tevkil edeceği zat riyaşet eder. Encümen lüzum görüldükçe vali tarafından içtimaat davet olunur.

Madde: 68 Encümen-i vilayet-i heyetin ekseriyet-i mutlaka-sı mevcut olmadıkça müzakere ve ittihazı karar edemez. Tesavi-i aza vukuunda reisin bulunduğu tarafın reyini tercih olunur. Encümen müzakeratının zabıtnamesi tanzim ve zabıtnamede aza-i mevcudenin esamesi tasrih olunmak lazımdır.

Madde: 69 Sırasıyla üç defa akdolunan içtimalarda bila mazeret-i meşrua isbat-ı vücut etmeyen aza kanunen müstafi addolunur.

Madde: 70 Encümen-i vilayet berveç-i ati vezaifi ifa eder: (a) Vali tarafından tevdi olunacak vilayet bütçesini tetkik ile mütalaasını bamazbata beyan eder. (b) Vali tarafından her ay nihayetinde tevdi olunacak sarfiyat cetvellerinin bütçeye muvaffık olup olmadığını tetkik ile muvaffık olduğu hâlde mezkûr cetvelleri tasdik eder. (c) Vilayet bütçesi ve meclis-i umumi mukarrerat-ı mucibince icra olunacak münakasa ve müzayedede

şeraiti hakkında ita-ı rey ve bu babda lazım gelen evrakı tanzim eder. (d) Masarır-ı gayri melhuzeye mahsus olarak vilayet bütçesinde murakkam mebalığın suret-i sarfını tayin ve bir fasıl dâhilinde maddelerin münakalesini icra eder ve fasıldan fasıla münakalat icrası meclis-i umumi veya altıncı fıkraya tevfi kan encümen-i vilayet kararıyla idare-i seniyye-i Hazret-i Padişahı istihsaline mütevekkiftir. (e) Hidemat-ı mahalliyeye müteallik olarak meclisi umumiye tevdii olunacak projeler hakkında ita-ı rey eder. (f) Halat-ı müstecelede meclis-i umumi-i vilayetin ittihaz edebileceği kararları meclis-i umuminin ilk içtimasında meclise arz etmek şartıyla ittihaz eder. (g) Meclis-i umuminin her içtimaı senevîsi iptidasında idare-i hususiye-i vilayetin suret-i cereyanına ve mukarrerat-ı sabıkanın suret-i icrasına dair meclise bir mütalaaname takdim eder. (ğ) İşbu kanun ile vilayete tefrik edilen vezaif-i hususiyeye müteallik olarak valinin havale edeceği her türlü mevad hakkında da ita-ı rey eder. (h) Encümen-i vilayet işbu kanun ile vilayete muhavvil olmayan hususatı kat'iyen müzakere edemez.

Vilayete Mütejavire Beynindeki Mesalih-i Müşterekenin Suret-i Ruyeti

Madde: 71 Vilayat-ı mütejavire beyninde müşterek ve temsil yeti mecalis-i umumiyyeye mevdu olan mesalih hakkında husul-u itilafa veya müşterek bir karar itasına lüzum görülürse Dâhiliye Nezaretinden bade'l-istizan o vilayetler meclis-i umumileri azasından müntehap zevattan mürekkeb olmak ve beyne'l-vülat bi'l-muhabere tayin olunacak mevkide in'ikat etmek üzere muhtelit bir encümen teşkil olunur.

Madde: 72 Encümen-i muhtelit herhangi vilayet dâhilinde teşekkül ederse o vilayetin valisi veya tevkil edeceği zat riyaset eder. Encümenin ittihaz edeceği mukarrerat reisi tarafından alakadar olan vilayetlerin valilerine tebliğ olunur valiler

mukarrerat-ı sadirenin kabul ve âdem-i kabulünü mensup oldukları vilayet meclis-i umumisinin ilk içtimasında mevki-i müzakereye koyarak neticesini encümen-i icra-ı riyaset eden valiye bila tehir bildirirler. Meclis-i umumilerce encümen-i muhtelit kararına beyan-ı muvafakat edildiği hâlde icrasına alakadar olan vilayet valileri bi'l-ittifak iptidar ederler. Muvafakat beyan edilmediği takdirde keyfiyet Şura-ı Devletçe hallolunmak üzere muhtelit encümene riyaset eden vali tarafından Dâhiliye Nezaretine iş'ar olunur.

Madde: 73 Bu kanunun ahkâmı tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

Madde: 74 7 Cemaziyülâhır 1281 tarihli vilayet ve 29 Şevval 1287 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnameleri ahkâmı mefsuhtur.

Madde: 75 İşbu kanunun tatbikine Heyet-i Vükela memurdur.

Köy Kanunu¹²⁶

Birinci Fası

Madde: 1 Nüfusu iki binden aşağı yurlara köy ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara kasaba ve yirmi binden çok nüfusu olanlara şehir denir. Nüfusu iki binden aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahije, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur ve Belediye Kanununa tabidir.

Madde: 2 Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler.

Madde: 3 Bu kanunun hükmü başlar başlamaz her köyün sınırı ihtiyar meclisi tarafından bir kâğıda yazılır. Sınır için komşu köyler ile aralarında uzlaşamadıkları yerler varsa bu da göste-

126 *Düstur*, Üçüncü Tertip, 1931, c. 5, s. 696-722; Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Kavanin Mecmuası*, Devre II, İçtima I, c. 2, Ankara, 1942, s. 258-273.

rilir ve yazılan sınır kâğıdı ihtiyar meclisince mühürlenerek nahiye müdürüne gönderilir. Nahiye müdürü de bu sınır kâğıdını kaza veya vilayete gönderir. Oralarda idare meclisince sınır kâğıdı tetkik ve tasdik olunduktan sonra tasdikli bir örneği tekrar köy ihtiyar meclisine verilmek üzere nahiye müdürüne yollandığı gibi asıl sınır kâğıdı da tasdikli olarak tapu idaresine verilir. İki köy arasında uzlaşılabilen sınırlar için idare meclisleri tahkikat ve tetkikat yaparak sınırı beşinci maddeye göre çizip her iki köye de tasdikli birer örneğini gönderir ve bu kat'idir. Kazadaki bütün köylerin tasdikli sınır kâğıtları tapuca bir deftere yazılıp defterin altı idare meclisine tasdik ettirilir. Ayrıca bu tasdikli defterin bir sureti de tapuca çıkarılıp idare meclisinde saklanmak üzere verilir. Köy sınırlarına ait işlerde Devlet daireleri ve mahkemelerde bu tasdikli defterler esastır.

Madde: 4 Bir köyün sınırı aşağıda tarif edildiği şekilde çizilir. (a) Eskiden beri bir köyün sayılan bütün tarla, bağ, bahçe, çayır, zeytinlik palamutluk, baltalık ve otlaklar sınır içinde kalmalı. (b) Dağlık ve ormanlık havalide ötede beride dağınık olan evler, tarlalar, meralar parça parça en yakın köye bağlı sayılmakla beraber bunlar sınır haricinde bırakılmalı yalnız her birinin adı sınır kâğıdının altında yazılmalı. (c) Sınır mümkün olduğu kadar kolay anlaşılacak surette dereler, tepeler, yollar veya diğer değişmeyen işaretli yerlerden geçmeli ve bu dere, tepe ve yolların veya işaretli yerlerin köylüce adları ne ise behemehal sınırda sırasıyla yazılmalı. (d) Eğer bir köyün sınırını derelerden, tepelerden, yollardan veya diğer değişmeyen işaretli yerlerden geçirmek kabil olmazsa o hâlde sınır mümkün olduğu kadar düz yapılmalı ve büyük taşlar dikilerek sınır gösterilmeli. (e) Bir köy ahalisinden bazı kimselerin başka bir köy arazisi içinde kalan dağınık tarla, bağ, bahçe gibi yerleri sahibinin bulunduğu köyün sınırında değil; öteki köyün sınırında gösterilmeli. (f) Bir köyün sınırı mutlaka diğer köyün sınırıyla birleşmek lazım gelmez. İki köyün sınırları arasında eskiden beri hiçbir köyün malı sayılma-

yan boş arazi, dağlar, ormanlar, yaylaklar varsa bunlar gene sınırın dışında bırakılmalı. (g) Bir köyün malı olan yaylaların o köy ihtiyar meclisi tarafından ayrıca sınırı çizilmekle beraber bu sınır kâğıdı asıl köyün sınır kâğıdı ile birleştirilmeli.

Madde: 5 İki köy arasında nizamlı sınırların çizilmesi için Hükûmetin emriyle iki köy heyeti ihtiyariyesi bir araya toplanarak işin kendi aralarında düzeltilmesi için çalışılır. Gene uzlaşamadıkları hâlde idare meclisi tetkikat ve tahkikat yaparak altı ay içinde doğrudan doğruya sınırı çizer ve bu kat'i olur. Beş sene müddetle değiştirilemez. Bir köy sınırı; bu kanun mucibince çizildikten beş sene sonra hâsıl olacak lüzum ve ihtiyaç üzerine ihtiyar meclisi sınırın büyültülüp küçültülmesi için müracaatta bulunabilir. Şayet bu sınırın büyütülmesi veya küçültülmesi başka bir köye dokunmuyorsa vilayet veya kaza idare meclisleri kararıyla sınır tashih olunur ve tasdikli deftere yazılır. Sınırın büyültülmesi veya küçültülmesi başka bir köye dokunuyorsa bu maddenin birinci fıkrasına göre mesele halledilir.

Madde: 6 Birkaç köy arasında müşterek olan sıvat, sulak, pınar ve baltalık gibi yerler eğer bir köy sınırı içinde kalıyorsa o köyün malı olmakla beraber diğer köyler de eskisi gibi istifade ederler. Bu gibi müşterek yerler bir köy sınırı içinde kalmıyorsa buralardan istifade eden köylerin müştereken malı olup her köyün sınır kâğıdında bu hakları yazılır ve müştereken koruyup eskisi gibi istifade ederler.

Madde: 7 Köy bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemeyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır. Buna (şahsı manevi) denir.

Madde: 8 Köyün orta malı kanun karşısında Devlet malı gibi korunur. Bu türlü mallara el uzatanlar Devlet malına el uzatanlar gibi ceza görürler.

Madde: 9 İşbu kanun ile köye verilen işleri görmek köy muhtarının ve ihtiyar meclisinin vazifesidir.

Madde: 10 Muhtar, köyün başıdır. İşbu kanuna göre köy işlerinde söz söylemek, emir vermek, emrini yaptırmak muhtarın hakkıdır. Muhtar, Devletin memurudur. Devlet işlerinde vazifesini 36'ncı maddeye göre yapar.

Madde: 11 Köy muhtarının ve yapacağı işte köy muhtarıyla birlik olanlara köy işlerinde fenalıkları anlaşılırsa Devlet memuru gibi muhakeme edilirler ve ceza görürler.

İkinci Fasıl

Köy İşleri

Madde: 12 Köye ait işler ikiye ayrılır: (a) Mecburi olan işler. (b) Köylünün isteğine bağlı olan işler. Köylü mecburi olan işleri görmezse ceza görür. İsteğine bağlı olan işlerde ceza yoktur. Ancak köylünün isteğine bağlı bu gibi işlerde köy derneğinin yarısından çoğuna hükmederler ve vilayete bağlı olan yerlerde vali ve kazaya bağlı olan köylerde kaymakamın rızasını alırlarsa o iş bütün köylü için mecburi olur ve yapmayan ceza görür.

Madde: 13 Köylünün mecburi işleri şunlardır. (a) Sıtma, sivrisinek tarafından aşılacağı ve sivrisinek de su birikintilerinde barındığı ve ürediği için her şeyden evvel köy sınırı dâhilindeki su birikintilerini kurutmak. (b) Köye kapalı yoldan içilecek su getirmek ve çeşme yapmak, köyün içtiği su kapalı geliyorsa yolda delik deşik bırakmamak ve mezarlıktan veya süprütülük ve gübrelikten geçiyorsa yolunu değiştirmek. (c) Köylerdeki kuyu ağızlarına bir arşın yüksekliğinde bilezik ve etrafını iki metre eninde harçlı döşeme ile çevirmek. (d) Evlerde odalarla ahırları bir duvarla birbirinden ayırmak. (e) Köyün her evinde üstü kapalı ve kuyulu veya lağımlı bir helâ yapmak ve köyün münasip bir yerinde herkes için kuyusu kapalı veya lağımlı bir (Helâ) yapmak. (f) Evlerden dökülecek pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karışmayarak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak. (g) Köyde evlerin etrafını ve köyün sokaklarını te-

miz tutmak, her ev kendi önünü süpürmek. (ğ) Çeşme, kuyu ve pınar başlarında gübre, süprüntü bulundurmayıp daima temiz tutmak ve fazla sular etrafa yayılarak bataklık yapmaması için akıntı yapmak. (h) Köyün süprüntü ve gübreligini köyden uzakça yol üstü olmayan sapa ve rüzgâr altı yerlerde yapmak ve her-kese o gübrelikten ayrı yerler gösterilmek. (i) Her köyün bir başından öbür başına kadar çaprazlama iki yol yapmak bu yollar köy meydanından geçecektir. (i) Köyün büyüklüğüne göre orta yerinde ve mümkün olamazsa kenarında bir meydan açmak. (k) Köy meydanının bir tarafında ihtiyar meclisinin toplanıp köyün işlerini görüşmeleri için bir köy odası yapmak. (l) Köy, yol üzerinde uğrak ve konuk ise köy odası yanında ocaklı ve ahırlı bir konuk odası yapmak. (m) Köyde bir mescit yapmak, eğer yeniden bir mescit yapılacak ise köy meydanının bir tarafına yapılacaktır. (n) Köyde maarif idarelerinin vereceği örneğe göre bir mektep yapmak yeniden yapılacak ise köyün en havadar bir tarafına yapılacak ve mektebin herhalde bir bahçesi bulunacaktır. (o) Köy yollarının ve meydanının etrafına ve köyün içinde ve etrafındaki su kenarlarına ve mezarlıklara ve mezarlık ile köy arasına ağaç dikmek. Köylü her sene adam başına en az bir ağaç dikecek ve bu ağaç tamamen tutup yeşilleninceye kadar ağaca bakacak ve yeni dikilmişlere hayvanların sürünerek ve kemirerek zarar vermesinin önünü almak için etrafına çalı çırpı sarıp muhkemce bağlayacaktır. (ö) Köy korusunu muhafaza etmek. (p) Köyden Hükümet merkezine veya komşu köylere giden yolların kendi sınırını içindeki kısmını yapmak ve onarmak ve yollar üzerindeki küçük hendek ve derelerin üstlerine köprü yapmak ve yol üzerinden gelip gitmeye zorluk verecek şeyleri kırmak, kaldırmak; herhangi bir köye yakın bir yol üzerindeki işler, o köy sınırının bittiği yere kadar; o köye aittir. (r) Köy halkından askerde bulunanların ve bakacağı olmayan öksüzlerin tarlalarını, bağ ve bahçelerini imece yoluyla sürüp ekmek, harmanlarını kaldırmak. (s) Köy namına nalbant, bakkal, arabacı dükkânları yaptırmak. (ş) Köye

ortaklama korucu, sığırtmaç, danacı ve çoban tutmak. (t) Köyde insanlarda salgın ve bulaşıcı bir hastalık çıkarsa veya frengili adam görülürse o gün bir adam yollayarak Hükûmete haber vermek. Bu haber üzerine kazadan memur gelinceye kadar hastanın yanına bakacaklardan başkalarını sokmamak lazımdır. (u) Köy hayvanlarında salgın ve bulaşık bir hastalık görülürse o gün bir adam yollayarak Hükûmete haber vermek; bu haber üzerine kazadan bir memur gelinceye kadar hasta olan hayvanı diğerlerinden ayırmak ve hasta hayvan ile beraber bulunmuş olan hayvanları köyün hasta olmayan hayvanları ile karıştırmamak. (ü) Köyde su basması olursa birleşerek selin yolunu değiştirmek. (v) Ekine, mahsule, yemişli, yemişsiz ağaçlara, bağlara, bahçelere zarar veren kuşları, böcekleri, tırtılları öldürmek. Bunun için hangi türlü kuşların ve böceklerin hangi zamanlarda ve nasıl öldürülmesi lazım geldiği Hükûmetten sorulacak ve nasıl öğretilirse öyle yapılacaktır. (y) Köy halkının ekilmiş ve dikilmiş mahsullerini, ağaçlarını her türlü zarar ve ziyandan muhafaza etmek. (z) Mecbur olmadıkça yol üzerine halkın kolaylıkla gelip geçmesine dokunacak şeyler koymamak. (a1) Birdenbire yıkılarak altında adam ve hayvanat kalacak derecede çürümüş veya eğilmiş duvar veya damları bir sakatlık çıkarmaması için yıktırma veya tamir ettirmek. (b1) Köy içinde bila zaruretin hayvan koşturmamak. (c1) Muhafazasına mecbur oldukları yırtıcı ve azgın hayvanları başı boş salıvermemek. (d1) Devlet parasını kıymetinden aşağı aldirtmamak. (e1) Bir adamın suda veya başka suretle başına bir felaket gelince onu kurtarmak elinde iken yardım etmek. (f1) Köyde çürümüş ve kokmuş meyve vesair sıhhate muzır şeyler köyden dışarıya götürülür ve gömülür. (g1) Bir hayvana götüremeyecek kadar yük yüklettirmemek. (ğ1) Yaylımlara başlı başına hayvan salmamak ve ortaklama çayırları biçmemek. (h1) Bir yeri kazarak başkalarının hayvan ve davarlarının düşüp ölmesine ve sakatlanmasına sebep olmasına meydan vermemek. (ı1) İhtiyar meclisleri tarafından şahitlik için çağrılınca

her hâlde gelmek ve eğer gelmeyecek kadar mazereti varsa bildirmek.

Madde: 14 Yapılması köylünün isteğine bağlı olan şeyler şunlardır: (a) Köyün evlerinde ahırları odalardan ayrı bir yere yapmak. (b) Ev, ahır, helâ duvarlarının iç ve dışları senede bir defa badanalamak. (c) Her köyün bir başından öbür başına kadar olan yolları taş kaldırım ile döşemek. (d) Köy mezarlığının köyden ve caddeden uzak bir yerde, suların geldiği tarafta değil, akıp gittiği tarafta olmasına çalışmak ve etrafını duvarla çevirerek içersine hayvan girmesini önlemek ve mezarlığa gübre süprüntü dökmemek, herkesin mezarlarına iyi bakmak. (e) Köyde bir çamaşırılık yapmak. (f) Köyde bir hamam yapmak. (g) Pazar ve çarşı yerleri yapmak. (ğ) Köyün sınırı içinde münasip yerlerde ve tepelerde orman yetiştirmek. (h) Köyü, kasaba ve komşu köylere bitişiren yolların iki kenarına ağaç dikmek ve köy sınırı içindeki yabani ağaçları aşulamak. (ı) Köyde ekilip biçilen ve toplanan mahsulâtın veya yapılan eşyanın değeriyle satılabilmesi için köy namına alıcı adam aramak. (i) Köy tarla ve bahçelerini sulamak için bütün köye ortaklama ark yapmak. (k) Köye ortaklama her türlü ziraat, pulluk, orak, harman makineleri almak. (l) Köyde peynir ve yağ yapmak için makine almak. (m) Köye ortaklama değirmen yapmak veya getirtmek. (n) Köylülerin giydiği esvapları köyde dokutmağa çalışmak. (o) Köylüden berber yetiştirmek. (ö) Köylüden ayakkabıcı yetiştirmek. (p) Köylüden nalbant, demirci, arabacı, kalaycı yetiştirmek. (r) Ekinden çok gelir almak için yapma gübre getirtmek. (s) Köylünün bilgisini artıracak kitap getirtmek. (ş) Yemeklik ve para ile köy fukarasına ve öksüzlere yardım etmek kimsesiz çocukları sünnet ettirmek ve kızları evlendirmek için yardım etmek ve fukara cenazelerinin kefen vesairesinin tedarikine çalışmak. (t) Kazaen yanan veya yıkılan fukara evlerini bütün köy yardımı ile yapmak; Bütün köy için bankadan para kaldırmak ve tarla, bahçe, çift ve tohum almak isteyenlere vermek ve bu paranın her sene borçla-

rını toplayarak bankaya yatırmak. (u) Köyde güreş, cirit, nişan talimleri gibi köy oyunlarını yaptırmak. (ü) Kağnıları dört veya iki tekerlekli arabaya çevirmek ve köy parasıyla araba yapacak ve onaracak bir tezgâh açtırıp köy namına idare etmek. (v) Her köyde köy sandığından bir ambar yaptırıp bunun bir bölmesine harman zamanında herkesten köy namına mahsullerine göre birer miktar zahire ödünç almak ve bu zahireyi muhtaç köylülere gene köy namına yemeklik veya tohumluk olarak ödünç vermek ve her sene ambarda artan zahireyi yeni mahsul ile değiştirmek. (y) Her sene köy namına bir veya daha ziyade tarla ektirerek mahsulünü imece yoluyla biçip elde ettikten ve gelecek sene için tohumu ayırdıktan sonra artanını satarak parasını köy sandığına yatırmak. (z) Köy namına iyi cinsten boğa, aygır, teke, koç satın almak. (a1) Köy korusu olmayan yerlerde koru yetiştirmek. (b1) Köyde sağlık işlerine bakmak üzere bir sağlık korucusu buldurmak, yok ise vilayet veya kaza merkezinde açılacak sağlık derslerine adam göndererek yetiştirmek suretiyle köyde istihdam etmek. (c1) Hükümet tarafından sağlık işlerinde kullanılmak üzere verilecek ilaçları korumak.

Üçüncü Fasıl

İmece ve Köy Parası

Madde: 15 Köy işlerinin birçoğu bütün köylü birleşerek imece ile yapılır.

Madde: 16 Köy sınırı içinde yapılacak işler için para toplanması lazım gelirse işbu kanunun buyruğu üzere ihtiyar meclisinin hükmü ile köye salınır. Toplanan paraya köy parası denir.

Madde: 17 Köy parası şunlardır: (a) İhtiyar meclisi tarafından köylüye salınacak para. (b) İşbu kanuna göre alınacak ceza paraları. (c) Köy namına yazılı emlak ve arazi geliri. (d) Vakfedilen arazi ve emlak geliri. (e) Avarız gelirleri (Ağaç, arazi, emlak, para). (f) Hediye ve bağışlanmış paralar ve mallar, (İanat ve

teberruat). (g) Köy namına ekilen tarla geliri. (ğ) Köy tezgâh ve ambar ve dükkânları geliri. (h) Mühürlenecek ilmuhaberlerden alınacak para, (Bu para ihtiyar meclisince yapıлып kaymakam veya vali tarafından tasdik olunan cetvele göre alınır). (ı) Köy sınırı içindeki taş, kireç, tuğla, kiremit, çorak, kil gibi ocaklardan alınacak para (Nısf kutru elliden yüz metreye kadar olanlardan). (i) Çay ve nehirler üzerindeki kayık ve sallardan alınacak para, (Senenin altı ayı işleyenlere mahsustur. Bundan fazla işleyenler vilayet idarelerindir). (k) Köy sınırı içindeki otlaklardan ve meralardan fazlasının kira paraları. (l) Köyde satılmak için kesilen hayvanlardan alınacak para, (Zephiye resmî). (m) Köy sınırı içinde satılan hayvanlardan alınacak ihtisap resmî. (n) Köy sınırı içinde sahipsiz ağaçların ve yemişlerin geliri. (o) Köy sınırı içindeki kaplıcalar, maden suları; (Şimdiye kadar belediye, idare-i hususiye, maliye, evkaf ve eşhas tarafından yoluyla elde edilenler hariç). (ö) Geliri yetişmeyen köylerde muhtar, imam, kâtip, korucu, sığırtmaç, danacı gibi köy adamlarının aylıkları veya senelikleri için salınacak para veya mahsuller.

Madde: 18 Köy namına harcanacak para iki türlüdür: Biri köylünün isteğine bağlı olmayan, diğeri köylünün isteğine bağlı olandır.

Madde: 19 Köylünün isteğine bağlı olmayarak harcanacak paralar şunlardır: (a) Köy muhtarının köy derneğince kesilen aylık veya seneliği. (b) Varsa kâtip aylığı. (c) Köy namına yazılı veya vakıf emlak ve arazinin vergi ve başka masrafı. (d) Köyün mecburi işlerine lazım olacak paralar. (e) İhtiyar meclisinin hükmü ile isteğe bağlı iken mecburi yapılan işlere lazım olan paralar. (f) Köy işine bakacak adamların aylığı.

Dördüncü Fasıl

Köy Muhtarının ve İhtiyar Meclisi Azalarının Seçilme Yolu

Madde: 20 Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur. Köyde 24'üncü maddeye göre köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeye hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar heyetinin başıdır.

Madde: 21 Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azalarının seçilmesi her iki senede bir kere yapılır. Seçilmek mutlaka şubat ayı içinde olur ve mart ayında yeni seçilen köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azası 29'uncu maddeye göre işlerine başlar. Günü biten köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları yeniden seçilebilirler.

Madde: 22 İhtiyar meclisine nüfusu bin kişiden aşağı olan köylerde ve sekiz binden iki bine kadar olan köylerde on iki kişi ihtiyar meclisi azası seçilir. Bunlardan en çok sayı kazanan ihtiyar meclisine aza; geri kalan öbür yarısı da yedek aza olur. Azalıktan biri açıldıkta yedek azalardan en çok sayı kazanmış olan onun yerine geçirilir.

Madde: 23 Köyün imamı ile muallimi veya başmuallimi ihtiyar meclisinin her zaman azasıdır.

Madde: 24 Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azası seçecek olanlarda şu şartlar bulunmalıdır: (a) Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olmak. (b) Köy halkından olmak veyahut altı aydan beri köyde yerleşmiş olmak ve köyün nüfus kütüğünde yazılı bulunmak. (c) 18 yaşını bitirmiş olmak. (d) Cinayetle mahkûm olmamak. (e) Delilik, bunaklık, sefihlik gibi bir hâl sebebiyle hâkim tarafından üzerine vasi konulmuş olmamak.

Madde: 25 Köy muhtarlığına ve ihtiyar meclisi azalığına seçilmek için yukarıdakilerden başka şu şartlar da bulunmalıdır: (a) Yüz kızartacak cünha ile cezalandırılmış olmamak. (b)

Hükûmet ve vilayet ve köyün imtiyazlı şirketlerin aylıklı memuru olmamak. (c) Köy işlerinin ve aşarının mültezim veya müteahhidi ve bunların ortağı olmamak. (c) Mebusluk ve vilayet meclis-i umumisi ve vilayet kaza idare meclisi ve nahiye heyeti azalıklarında bulunmamak.

Madde: 26 İhtiyar Meclisi ikinci senenin şubat ayı içinde aralarında kararlaştıracakları bir günde yeni yapılacak seçilme için 24'üncü maddeye göre seçecek olan köylüyü, yani köy derneğini toplar.

Madde: 27 Köy muhtarının ve ihtiyar meclisi azalarının günleri bittiği zaman 29'uncu maddeye göre yeniden lazım gelen seçilmeyi vakti zamanında yapmak muhtarın vazifesidir. Muhtar bu vazifesini yapmadığı ve seçilmenin geri kalmasına sebep olduğu hâlde kendisinden beş liradan yirmi beş liraya kadar ceza parası alınır. İşbu ceza kaza idare meclisince karar altına alınır. İdare meclisinin kararına söz yoktur.

Madde: 28 Köy Derneği birinci olarak köy muhtarını ve ondan sonra ihtiyar meclisi azalarını seçer.

Madde: 29 Seçim yapıp bittikten sonra görevi bitmek üzere olan muhtar ve ihtiyar meclisi azasını yeniden seçilenlerin adlarını ve her birinin ne kadar sayı kazandığını ve yedek aza adlarıyla bunların her birinin kazandıkları sayıları bir mazbata ile Hükûmete bildirir ve martın birinci günü yeni muhtar ve ihtiyar meclisi işe başlar.

Madde: 30 Baba, oğul, güveyi ve kardeşlerin ihtiyar meclisinde aza olarak bir arada bulunmaları yasaktır. Bunların seçilmiş olduğu görülürse içlerinden en çok oy kazanmış olan azalıkta bırakılır. Sayıları beraber olursa bunlardan yaşça büyük olan alınır.

Madde: 31 Köy derneğinde seçim sırasında işi bozacak veya geri bırakacak olanlardan ve fenalık yapanlardan ilkinde yüz kuruştan beş yüz kuruşa kadar ceza parası alınır. İkinci de ceza

parası iki kat alınır. Köy derneğinde aralarında anlaşamazlarsa ertesi günü yine dernek olacak ve bu dernekte sözü kesceklerdir. İkinci dernekte de söz kesilemezse muhtarın vereceği haberle köyün bağlı olduğu Hükûmet reisi veya memur edeceği kimse üç gün içinde köye gelir ve onun gözü önünde seçim yapılır.

Madde: 32 Köylülerin malı olmayıp çiftlik olarak bir mal sahibine köylerde muhtarın ve ihtiyar meclisi azasının halk tarafından serbestçe seçilmesine kaymakam ve nahiye müdürü yakından bakmaya mecburdur. Böyle köylerde köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azasını seçerken çiftlik sahibinin karışması sebebiyle halkın ezildiği görülürse kaymakamın teklifi üzerine köy muhtarını vilayetin valisi seçer ve köye bildirir. Bu yolda seçilmiş köy muhtarı tıpkı köylü tarafından seçilen köy muhtarına benzer ve onun bütün işlerini görür.

Madde: 33 Köy muhtarlığına ve ihtiyar meclisi azalığına seçildikten sonra: (a) Yüz kızartacak fenalıktan dolayı cünha ile mahkûm olanlar. (b) Delilik, bunaklık ve sefihlik gibi bir hâl sebebiyle hâkim tarafından üzerine vasi konulanlar. (c) Hükûmet, vilayet ve köyün ve imtiyazlı şirketlerin maaşlı bir memurluğuna girenler. (d) Kendi köyünün mültezimi ve müteahhidi ve bunların ortağı veya kefil olanlar. (e) Mebusluğa meclis-i umumi ve idare meclisi ve nahiye heyeti azalıklardan birine seçilenler muhtar ve ihtiyar meclisi azalığından çıkarılırlar.

Beşinci Fasıl

Muhtarın Göreceği İşler

Madde: 34 Köyün sınırı içinde köylüye ait işleri yapmak ve yaptırmak muhtarla onun başında bulunduğu ihtiyar meclisinin vazifesidir.

Madde: 35 Muhtarın göreceği işler ikiye ayrılır: (a) Devlet işleri; (b) Köy işleri.

Madde: 36 Muhtarın göreceği Devlet işleri şunlardır: (a) Hükûmet tarafından bildirilecek kanunları, nizamları köy içinde ilan etmek ve halka anlatmak ve kanunlar, nizamlar, talimatlar, emirler ile kendisine verilecek işleri görmek. (b) Köyün sınırı içinde dirlik ve düzenliği korumak (Asayiş korumak). (c) Salgın ve bulaşık hastalıkları günü gününe Hükûmete haber vermek. (d) Hekim olmayanların ve üfürükçülerin hastalara ilaç yapmasını menetmek ve Hükûmete haber vermek. (e) Köylünün çiçek ve bulaşık hastalıklar aşısı ile aşılınıp hastalıktan kurtulmasına çalışmak. (f) Köye gelip gidenlerin niçin gelip gitmekte olduklarını anlamak ve bunlar içinde şüpheli adamlar veyahut ecnebler görülürse hemen yakın karakola haber vermek. (g) Her ay içinde köyde doğan, ölen, nikâhlanan ve boşananların defterini yapıp ertesi ayın onuncu gününden evvel nüfus memuruna vermek ve köyün nüfus defterini birlikte götürerek vukuatı yürütmek. (ğ) Vergi toplamak için gelen tahsildarlara yol göstermek, yardım etmek ve tahsildarların yol-suzluğunu görürse Hükûmete haber vermek. (h) Asker toplamak ve bakaya ve kaçakları Hükûmete haber vermek. (ı) Köy civarında eşkıya görürse Hükûmete haber vermek ve elinden gelirse tutturmak. (i) Köylünün ırzına ve canına ve malına el uzatan ve Hükûmet kanunlarını dinlemeyen kimseleri köy korucuları ve gönüllü korucularla yakalattırarak Hükûmete göndermek. (k) Köy sınırı içinde yangın ve sel olursa köylüleri toplayıp söndürmeğe ve çevirmeğe çalışmak, (Orman yangınlarında sınırdan dışarı olsa dahi yardıma mecburdurlar.). (l) Mahkemelerden gönderilen celpname ve her türlü tezkere ve hükümleri lazım gelenlere bildirerek istenilen işleri yapmak ve mahkeme mübaşirine ve jandarmaya vazifesinde kolaylık göstermek. (m) İhzar ve tevkif müzekkereleri (Bazı adamların kanun namına tutulmasını emreden mahkeme kâğıdı) gösterildikte arınan kimseleri kâğıdı getirenlere tutturmak. (n) Zarar görenlerin şikâyeti ve bilip işitenlerin haber vermesi üzerine sorup

araştırmak. (o) Bu kanunda ismi geçen davaları ihtiyar meclisine söyleyip hükmünü almak.

Madde: 37 Muhtarın göreceği köy işleri şunlardır: (a) 13'üncü maddede sayılan işleri ihtiyar meclisi ile görüşerek yapmak ve yaptırmak. (b) 14'üncü maddede sayılan işlerin yapılabilmesi için köylülere öğüt vermek. (c) İhtiyar meclisi ile görüştüktan sonra köylüyü işe çağırmak. (d) İhtiyar meclisi kararı ile köy işlerine harcanacak parayı toplamak. (e) Köy işlerine harcanacak parayı topladıktan sonra harcamak için emir vermek. (f) Bir ay içinde nerelere ve ne kadar para harcamış ise gelecek aybaşında hesabatını ihtiyar meclisine vermek. (g) Köy işlerinde hem davacı, hem hasım olarak mahkemede bulunmak ve isterse mahkemeye diğer birini yerine vekil göndermektir.

Madde: 38 Köy muhtarına köy işlerini gördükleri zaman karşı gelen ve kötü söyleyenler Devlet memuruna karşı koyanlar gibi ceza görürler.

Madde. 39 Muhtar yazılarını köy kâtibine yazdırır. Köyde kâtip bulunamazsa işi köyün muallimine ve yoksa imamına yaptırır.

Madde. 40 Köy muhtarının köylü faydasına olmayan kararlarını kaymakam bozabilir. Fakat onun yerine kaymakam kendiliğinden karar veremez. Karar, yine köylü tarafından verilir.

Madde: 41 Kaymakam köy muhtarının köy işlerini yapamadığını görürse köy muhtarına bir ihtar gönderir. Bundan sonra da iş görmediğini anlarsa köy derneğini toplar, başka bir köy muhtarı seçtirir. Çıkarılan köy muhtarı gelecek seçimlerde yine seçilebilir.

İhtiyar Meclisinin Göreceği İşler

Madde: 42 İhtiyar Meclisi en az haftada bir defa toplanıp konuşur. İhtiyar meclisini muhtar toplanmaya çağırır. İhtiyar meclisi köy muhtarının çağırmadığı ve meclisin toplanma günü ol-

madığı vakitlerde dahi köy muhtarına haber vererek kendi isteğiyle toplanabilir.

Madde: 43 İhtiyar Meclisi köy işlerini en ziyade lazım olan dan başlayarak bir sıraya koyar ve biri yapılp bittikten sonra sırasıyla hepsini köylüye gördürmeye çalışır. Evvel yapılması lazım gelen sağlık, yol, mektep işlerinin geri bırakıldığı haber alınır veya şikâyet edilirse köyün bağlı olduğu kaymakam veya vali tarafından gösterilen yolda yapılır.

Madde: 44 İhtiyar meclisinin göreceği işler şunlardır: (a) İhtiyar meclisi köylüye ait işleri konuşur ve hangi işlerin köylü tarafından çalışarak doğrudan doğruya ve hangi işlerin para ile veya ırgat ile görülebileceğine karar verir. “Köy işlerinden köy ahalinin imece ile çalışarak yapacakları işi, köylünün çift ve çubuğu ile uğraşmadıkları boş zamanlara bırakır.” (b) İhtiyar Meclisi mektep, camii, hamam gibi köylüye faydalı olan işleri yapmak için istediği yeri değer parası ile satın alır. Mal sahibi razı olmasa kaza idare meclisi işi gözden geçirir. Kaza idare meclisinin kararına söz yoktur. (c) Tarlası olmayan veya yetişmeyen köylüye köyün sınırı içinden boş bir parça ayırıp vermek ve tasarrufu mal sandığına veya sair dairelere geçmiş olan araziyi köy namına satın alıp arazisi olmayanlara vermek ve bedelini taksitle köy sandığına ödetmek mecburidir. (d) İhtiyar Meclisi köylünün kaç gün çalışacağını kestirir. (e) Köy işi için beher köylüye hâline göre salınacak paranın ne olacağını keser.

Madde: 45 Paranın harcanmasında hiçbir fenalık olmamasına ve faydasız yere para verilmemesine köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları göz kulak olurlar ve paranın harcanmasında fenalık ve yolsuzluk olduğu Hükûmetçe anlaşılırsa kaza idare meclisinin hükmü ile tahsili emval kanununa göre köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azasının malları satılarak köylünün parası ödenir.

Madde: 46 Mecburi işleri gördürmeyen ve toplanması isteğe bağlı olmayan paraları toplamayan ve toplattırmayan köy muh-

tarı ve ihtiyar meclisi azaları hakkında 27'inci maddedeki ceza, idare meclisi kararıyla Hükûmet tarafından tahsil ve köy sandığına teslim olunur.

İki ve Daha Ziyade Köylere Düşen İşler

Madde: 47 İki ve daha ziyade köyler arasındaki işler için o köylerin muhtar ve ihtiyar meclisleri kendi aralarında kararlaştıracakları bir köyde toplanarak konuşurlar ve ne türlü yapılacağını ve her köyün o işte ne türlü yardım edeceğini kararlaştırırlar ve ondan sonra Hükûmete haber vererek alacakları izne göre işe başlarlar.

Madde: 48 İki veya daha ziyade köylere düşen işler için köylerin ihtiyar meclisleri kendi aralarında anlaşamazlarsa bunlardan bir tarafın dilemesi üzerine köyün bağlı olduğu Hükûmet reisi işe karışır ve o köylerin ihtiyar meclislerini toplayarak işi bitirir.

Altıncı Fesil

İhtiyar Meclislerinin Göreceği Davalar

Madde: 49 İhtiyar Meclisi aşağıdaki davalara kat'i surette bakar ve kararları derhal yapılır; istinaf ve temyizi yoktur: (a) 10 liraya kadar ödünç para davaları; (b) 10 liraya kadar alım satım ve icar ve ücret ve saireden alacak davaları.

Madde: 50 Aşağıdaki davalarda köy ihtiyar meclisi iki tarafı uzlaştırmaya çalışır. Uzlaştıkları surette bir kâğıda yazıp altını uzlaşanlarla kendileri mühürler, mühürleri yoksa adlarının yazarlar veya parmak basarlar. Uzlaşamadıkları hâlde ihtiyar meclisi işi bitirmeyi üzerine almak için iki tarafa sorar. Tahkim razı olurlarsa ihtiyar meclisi kendi örf ve adetlerine ve maslahata göre bir karar verir ve bu kararlar da yine yukarıda söylendiği üzere yazılır ve mühürlenir veya imza edilir veyahut parmak basılır. Bu kararlar dahi kat'i olup istinaf ve temyizi yoktur.

Madde: 51 49 ve 50'inci maddelerde gösterilen ve elli liraya kadar olan davalarda evvela ihtiyar meclisine müracaat edilmedikçe hiçbir mahkemeye gidilemez.

Madde: 52 Elli liradan fazla davalarda aralarını bulmak üzere köylünün istekleriyle öne sürecekleri işlere iki tarafın rızasıyla ve hakem suretiyle bakarlar.

Madde: 53 İhtiyar meclisleri, köylünün iki tarafın uzlaşmasıyla bitirilebilen her türlü işleri görürler.

Madde: 54 Her kim başkasının çift âlât ve edevatını ve hayvan ve davar ağıllarını ve bekçi kulübelerini kırar, bozar ve binnek ve araba atı ve başka bir hayvanını ve her nevi davarını kasten öldürür veya boğazlar veya sakatlar veya başkasının emlak ve arazisinin hudut işareti olan hendekleri doldurur veya taşları ve toprak yığınlarını kaldırır veyahut yaş ve kuru ağaçtan veya sair şeyden yapılmış ve çevrilmiş olan ağıl, çit ve havluları bozar, yıkar, yakar veya su değirmeni ve su ile idare olunan tezgâh ve havuz ve sınaî göl sahipleri veya icarcıları su yollarını başka türlü yaptırarak veya kendi arkını ayıklamayarak başkalarının tarla veya bağ veya bostanını suya bastırırsa veya henüz biçilmiş ve biçilmemiş olan mahsulâtını veya korusunu veya dikilmiş olan ağaç, sebze vesairesini kırar, bozar telef ederse veya içine hayvan salıverirse bundan dolayı zarar gören mahkemeye dava etmez de yalnız zarar ve ziyânını ödetmek üzere ihtiyar meclisi 49, 50, 51, 52'inci maddelere göre davayı halleder. Bu suretle ihtiyar meclisinin neticelendirdiği işlerden dolayı hukuk-u umumiye davasının istimaından mahkeme memnudur.

Madde: 55 54'üncü maddeye göre zarar gören bir adam mahkemeye veyahut ihtiyar meclisine dava etmeyip de kendisini zararlandıran adamla hariçte uyuşur ve sulh olur da bunu senet veya şahitlerle kararlaştırılır ve ihtiyar meclisi huzurunda deftere geçirterek altını mühürler veya imzalar ve parmak basarlarsa bundan sonra mahkemeye veya ihtiyar meclisine dava etmek hakkından vazgeçmiş sayılırlar.

Madde: 56 13'üncü maddede yazılan mecburi işleri yapmayan köylüden ihtiyar meclisinin kararıyla hâline göre bir kuruştan yüz kuruşa kadar ceza alınır. Ceza parasını vermeyenler hakkında 66'ıncı maddeye göre muamele yapılır. Cezaya mahkûm olan adam o işten gene kaçarsa evvelki ceza iki kat olarak alınır. İhtiyar meclisince salınan parayı ödemeyenlerden iki katı 66'ıncı maddeye göre tahsil olunur.

Yedinci Fasıl

Davaların Nasıl Görüleceği

Madde: 57 Davacı köy muhtarına giderek kimden davası varsa ve ne istiyorsa anlatır. Bunun üzerine köy muhtarı işe göre ihtiyar meclisini hemen veyahut bir hafta içinde toplar ve davacı ile kendisinden dava olunanlar orada bulunur.

Madde: 58 Kâtip veya muallim veya imam tarafından davacının ne istediği ve diğerinin ne dediği ve işin sonu neye vardığı tutulacak bir deftere yazılarak sonuna davacılar ve ihtiyar meclisi azası adlarını yazarlar ve altını mühürlerler. Mühürleri yoksa yazı bilmeyenler parmak basarlar.

Madde 59 Kendisinden dava olunan kimse davacının istediğini kabul ve ikrar ederse ihtiyar meclisi hükmünü verir. İnkâr ederse davacıdan senedi veya şahidi olup olmadığı sorulur. Senedi olduğu ve gösterdiği ve diğer taraf da bu senedi kabul eylediği takdirde bu senet üzerine hükmedilir. Senedi olmayıp da şahidi varsa 61'inci maddeye göre ihtiyar meclisi şahitleri dinler. Şahitler davacının davasına göre söylerlerse yine hüküm olunur. Davacının senet veya şahidi olmadığı veyahut şahidi olup da şahitlerin ifadeleri davaya muvafık çıkmadığı takdirde 61'inci maddeye göre yemin verilir.

Madde: 60 İki taraf sulh olurlarsa veya iki taraf ihtiyar meclisinin hükmüne razı olurlarsa ne üzerine uzlaştıkları veya ne üzerine karar verildiği 58'inci maddeye göre deftere yazılarak

uzlaşanlar veya ihtiyar meclisinin kararına razı olanlarla ihtiyar meclisi altına adlarını yazarlar veya parmaklarını basarlar.

Madde: 61 İhtiyar meclisince şahit şu yolda dinlenir. İki taraftan biri veya ihtiyar meclisi isterse şahide kitaba el bastırarak yemin verilir. Meclis, şahitlerin namuslu, özü sözü doğru adamlar olduğuna ve davada hakkın o tarafta bulunduğu kalbiyle inanırsa ona göre hükmü verir.

Madde: 62 Kendisinden dava olunan kimse köyde hazır bulunduğu hâlde ihtiyar meclisinin çağırması üzerine gelmeye mecburdur. Özünden dolayı gelemediği takdirde muhakeme bir defa için münasip bir güne bırakılır. O gün de gelmezse davacının senet ve şahidi olmayıp da ant içirmek isterse ant içip içmeyeceği sorulmak üzere tekrar çağrılır. Yine gelmezse davacının istemesi üzerine muhakeme edilerek hüküm verilir. Bu hüküm aleyhinde çağrıldığı hâlde gelmeyen kimsenin itiraz hakkı yoktur. Hakkında dava olunan kimsenin kendisinin çağrılmadığına dair olan itirazı dinlenir ve itirazı kabul edilirse dava yeniden görülür. Kendisinden dava olunan kimse köyde yoksa dava onun gelmesine kadar bırakılır. Bırakılmasına razı olmayan davacı mahkemeye gitmekte serbesttir.

Madde: 63 Dava ayrı ayrı iki köy arasında olursa davacı kendisinden dava ettiği şahsın bulunduğu köy ihtiyar meclisine veya mahkemeye gider.

Madde: 64 Dava, köy ihtiyar meclisi azaları arasında olur veya yahut kendisinden dava olunan veya dava eden şahıs köy ihtiyar meclisi azasından bulunursa ihtiyar meclisinin geri kalan azaları adedi kanunen lazım olan kadar değilse yedek azadan o kadar alınır.

Madde: 65 İşbu maddelerdeki hükümler bir köyün veya birkaç köyün ahalisi arasındaki davalar ve ihtilaflar içindir. Şehirlilerin köylerden ve köylülerin şehirlilerden olan davaları eskisi gibi mahkemede görülür.

Madde: 66 Köyce salınan parayı ve ihtiyar meclisince hükmedilen paraları vermeyenlere yirmi bir gün zarfında borcunu vermesi için köy muhtarı tarafından haber gönderilir. Yirmi bir günün sonunda borçlu yine borcunu vermezse ihtiyar meclisinin mazbatasını Hükûmete gönderilir. Vali veya kaymakam veya nahiyeye müdürü aşağıdaki usule göre parayı tahsil ve köy sandığına veya ihtiyar meclisi vasıtasıyla alacaklılara teslim eder. Şöyle ki: (a) Borçlu veya cezalıya lazım olandan gayri ev eşyası satılmak suretiyle alınır. Fazla eşyası bulunamazsa veyahut alınan eşya borcu ödeyemezse bir yerden diğer bir yere götürülebilen diğer malları, bu da yoksa tarla bağ ve bahçe gibi bir yerden diğer bir yere götürülemeyen malları satılır. Çift ve çubuğu ve çift hayvanatı satılamaz. (b) Ev eşyasıyla bir yerden diğer bir yere nakil onulabilen her nevi eşya haczi gününden başlayarak üç gün içinde ihtiyar meclisinin gözü önünde ve kasabada belediye vasıtasıyla sattırılır. Yetecek kadarı köy sandığına veya alacaklıya ve üst tarafı mal sahibine verilir. Üç gün içinde borcunu verenlerin malı geri verilir. (c) Oturduğu ev ile geçimi için lazım olan tarla, bağ, bahçenin ve dört senelik mahsulü veya kirası borca yetişen ve bir yerden diğer yere götürülemeyen malların satılması yasaktır. (d) Haciz olunan ve bir yerden diğer yere götürülemeyen mallar yirmi gün müddetle müzayedeye çıkarılır. Bu müddet bittikte sürülen peyler kâfi görülürse on gün müddetle askıya alınır ve on gün bitince her kaç kuruşa çıkmış ise Hükûmetçe talibine ihale olunur. (e) Satılan şeylere köy ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya kendileri veya başkaları vasıtasıyla pey süremezler ve satın alamazlar.

Madde: 67 Köy ihtiyar meclislerince görülecek davalardan ve verilecek örneklerden ve kayıtlardan pul, harç ve saire namıyla hiçbir para alınmaz.

Sekizinci Fasıl

Köy Korucuları ve Göreceği İşler

Madde: 68 Köy sınırı içinde herkesin ırzını, canını ve malını korumak için köy korucuları bulundurulur.

Madde: 69 Her köyde en aşağı bir korucu bulunur. Nüfusu binden yukarı köylerde her beş yüz kişiye bir korucu tutulur.

Madde: 70 Korucular ihtiyar meclisi tarafından tutulur ve köy muhtarının vereceği haber üzerine kaymakamın buyruktusuyla işe başlar.

Madde: 71 Korucuların yirmi iki yaşından küçük ve elli yaşından büyük olmaması ve cinayetle veyahut yüz kızartacak bir cünha ile cezalandırılmamış ve namuslu tanınmış bulunması ve herkesle kavga çıkarmak, sarhoşluk gibi huysuzlukları olmaması şarttır.

Madde: 72 Korucular köy muhtarının emri altındadır. Resmî işlerde onun her emrini tutmaya mecburdur.

Madde: 73 Korucular silahlıdırlar. Kendilerine karşı gelenler jandarmaya karşı gelmiş gibi ceza görürler.

Madde: 74 Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi mahsul zamanlarında çapulcular ve eşkiya türemiş ise yağmadan köy halkını korumak için köylünün eli silah tutanlarından lüzumu kadarını gönüllü korucu ayırarak bunların isimlerini bir kâğıda yazıp kaymakama götürür. Kaymakamın müsaadesi olursa bu gönüllü korucular asıl korucularla beraber yağmacılara ve eşkiyaya karşı köy ve köylüyü korurlar.

Madde: 75 Koruculara verilecek silahlar ve cephaneler Hükûmet tarafından ihtiyar meclisine mazbata mukabilinde demirbaş olarak verilir.

Madde: 76 Korucular kendilerine verilen resmî silah ve cephaneleri ancak kendileri kullanırlar. Başkalarına emanet vermezler.

Madde: 77 Korucular aşağıdaki hâllerde silah kullanabilirler: (a) Vazifesini yaparken kendisine saldıran ve hayatını tehlikeye koyan kimselere karşı hayatını korumak için mecburi olursa. (b) Vazifesini yaparken ahaliden bir kimsenin can veya ırz tehlikesi altında kaldığını görür ve onu kurtarmak için başka bir çare bulamaz da bunalırsa. (c) Cürmü meşhutta (Yani yapılırken veyahut yapıldıktan sonra henüz izi meydanda iken) bir cinayetini failini yahut maznun bir şahsı yakalamak istediği hâlde o kimse silahla karşı korsa. (d) Tutulan bir canı kaçar ve “Dur” emrini dinlemez ve onu tekrar yakalamak için silah kullanmaktan başka çare bulunmazsa. (e) Eşkiya takibi sırasında yatak olan yerlerden şüpheli bir adam çıkar ve korucunun “Dur” emrine itaat etmeyip kaçarsa. Yukarda sayılan ahvalden maada korucu silahını kullandığından dolayı ceza görür. Korucu silah kullanmağa mecbur olduğu zaman bile mümkün mertebe öldürmeksizin yaralayarak tutmaya dikkat eder.

Madde: 78 Korucuların kıyafetleri ile silahlarının şekil ve cinsi aşağıda yazıldığı gibi olur: (a) Korucuların elbisesi boz renkli salta, kilot biçiminde boz renkli potur ve çizme veya meşin tozluktur. Dâhiliye vekâletince gösterilecek numunesi gibi diktirilir. Parası köy gelirinden senede bir defa verilir. İki senede bir de gocuk veya kepenek verilir. (b) Korucular ellerine verilen koruculuk cüzdanını daima üzerinde bulundurur ve korucusu olduğu köyün adı kalın yazı ve vilayet ve kaza adları ince yazı ile yazılmış olmak üzere gösterilen örneğe göre pirinçten bir levhayı göğüslerinin sol tarafına asmağa mecburdur.

Madde: 79 Ölen veya koruculuğu bırakan veyahut çıkarılan korucuların silah, fişek, tezkere ve levhaları ve gocuk veya kepenegi, yerlerine geleceklere verilmek üzere köy muhtarı tarafından alınıp saklanılır.

Madde: 80 Vazifesinde kayıtsızlığı ve tembelliği ve aşağıda sayılan yasak işleri yapan korucular, ihtiyar meclisi tarafından

ilk defasında tekdir, ikincisinde tevbih olunur ve her iki ceza da tezkerelerine işaret edilir. Üçüncü defasında işten çıkarılır.

Madde: 81 Koruculara yasak olan işler şunlardır: (a) Koruculuktan başka iş yapmak: Mesela dükkân, kahvehane, han açıp işletmek veya bunlara ortaklık etmek. (b) Köylüden herhangi birinin veya kendi hizmetinde bulunmak için izinsiz vazifesini terk etmek. (c) Koruduğu bağ ve bahçe ve ekinlerden fuzuli faydalanmak. (d) Kendi hayvanlarını otlatmak ve köye çobanlık etmek. (e) Levha, elbise ve silah ve cüzdanını üzerine taşımamak veya değiştirmek.

Madde. 82 Silahını ve cephanesini kayıtsızlığı yüzünden kaybeden veya isteğiyle aharın eline geçmesine sebep olan korucu hemen çıkarılarak hakkında ayrıca ceza yapılmak üzere Hükûmete haber verilir ve silah ve cephane parası ödettilir.

Dokuzuncu Fasıl

Köy imamları

Madde: 83 Köy imamları köy derneğinin intihabı ve müftünün buyrultusuyla tayin olunurlar. Bu kanunun neşri tarihinde mevcut olan imamlar yeniden buyrultu almağa mecburdurlar.

Madde: 84 İmam olacaklar, yirmi dördüncü maddeye göre (İkinci fıkrasından başka) lazım gelen sıfatları haiz olmakla beraber ilmihal, amali erbaa ve kâfi derecede Türkiye coğrafyası ve Türk ve İslam tarihini ve sağlık işlerini bilmek ve okunaklı yazı yazmak lazımdır.

Madde: 85 Köy imamlarına köyce şimdide kadar ne veriliyorsa gene o verilecektir. Ancak verilen şeyler, ihtiyar meclisi vasıtasıyla toplanır ve verilir.

Madde: 86 Bir köyde birden fazla imam bulunursa ihtiyar meclisinde aza olarak bulunacak imamı kaymakam seçer.

Onuncu Fasıl

Müteferrik Maddeler

Madde: 87 Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetinde bulunmayan gerek şahıslar, gerek şahıs hükmünde olan cemiyet ve şirketlerin (Eşhas-ı hususiye ve hükmüne) köylerde arazi ve emlak almaları memnudur.

Madde: 88 Ecnebi tebaası köylerde ikamet etmek için Dâhiliye Vekâletinden resmî tezkere alacaklardır. Bu tezkerelerin verilip verilmemesi ve ikamet müddetlerinin azaltılıp çoğaltılması Dâhiliye Vekâletine aittir.

Madde: 89 İşbu Köy Kanunu kadın ve erkek nüfusu yüz elliden yukarı olan köyler içindir. Nüfusu yüz elliden aşağı olan köyler bu kanuna göre köy ahalisinden seçim hakkı olanların yarısından çoğunun istemesiyle etrafındaki bir saat ve ondan aşağı olan köylerden birine bağlanırlar veyahut vali veya kaymakam bu kanunun hangi maddeleri yapılacağını ayrıca emreder. Bu kabil köyler hiçbir köye bağlanmaz ve vali veya kaymakam da hiçbir emir vermezse eski göreneklerine göre işlerini yaparlar.

Madde: 90 Yüz elli nüfustan aşağı birkaç köy bir arada bulunursa her köydeki seçim hakkı onların yarısından çoğunun isteğiyle birleşerek bu kanuna göre bir köy olurlar.

Madde: 91 İşbu kanunun bir tanesini köy odasında diğer bir tanesini de kö- yün cami veyahut mektebinde buldurmamayan köy muhtarı kaymakamın emriyle köy sandığına beş lira ceza parası verir.

Madde. 92 İşbu kanundaki ceza-ı nakdiler köy sandığının varidatıdır.

Madde: 93 Köy mühürleri bu kanuna merbut numune veçhile bir çeşitte vilayetlerce yaptırılıp gönderilir. Köy mührü bir kutu içinde bulundurulur ve üzeri ihtiyar meclisinin en az iki azası tarafından mühürlenir ve ihtiyar meclisi önünde açılır.

Madde: 94 İşbu Köy Kanunu köy mekteplerinde çocuklara belletilir.

Madde: 95 İşbu kanuna muhalif ve köylere ait bütün kanunlar, nizamlar ve maddeler kaldırılmıştır.

Madde: 96 İşbu kanunun hükümleri neşir ve ilanı tarihinden başlar.

Madde: 97 İşbu kanunun hükümlerini yaptırmaya Dâhiliye ve Adliye Vekilleri memurdur.

Fikirleri

19. yüzyıl sonlarında Batı dünyasında görülmedik ekonomik, teknolojik, bilimsel gelişmeler, kültür ve düşün alanlarında güçlü akımlar başlamıştı. Batı uygarlığı 20. yüzyıla merdivenlerini dayamış, büyük endüstri uygarlığı, denizleri, karaları aşarak dünyanın geri kalan ülkelerinin gelenek sınırlarını aşındırmaya başlamıştı. Tarihin bu en güçlü uygarlığı Balkanlar'dan Yemen'e kadar bütün Osmanlı ülkelerinin üzerine de gölgelerini iyice salmıştı. Böyle bir dönemde, Osmanlı Devleti ise bütün bu gelişmelere tam anlamıyla ayak uyduramamış durumdaydı.¹²⁷

Osmanlı Devleti, geride kalan yüzyıllarda her mevkideki yöneticiler ve ulemanın elinde Batı dünyasında meydana gelen bu büyük gelişmeleri takip edememişti. Özellikle fen bilimleri alanında Fatih Devri'nin o büyük azameti kaybolmuştu. Devlet adamları, bu gerçeklerin farkına varınca Avrupa'dan her alanda uzman getirerek açılan boşlukları kapatmaya çalışmışlardır. II. Selim ve II. Mahmut devirlerinde çeşitli reformlar gerçekleştirilmişse de Batı'yla teknolojik anlamda aranın kapanması mümkün olamamıştı. 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı da uzun vadede sorunların üstesinden gelememiştir.

Batılı devletler, sanayi inkılabı ile geliştirdikleri endüstri-leri için gerekli enerji, ham madde ve pazar ihtiyaçları doğrul-

127 Berkes (2004), 389.

tusunda bütün dünyayı kontrol altına almak isterlerken her geçen gün jeopolitik önemi daha da artan Osmanlı Devleti, bu büyük teknoloji azameti karşısında kendini korumak amacıyla büyük bir çaba içine girmiştir. 19. yüzyılın, ikinci yarısından itibaren Devlet, edebiyat ve fikir adamları, Osmanlı Devleti'ni içine düştüğü, durumdan kurtarmak amacıyla çeşitli fikirler üretmeye başlamışlardır.

1865 yılında ortaya çıkan Genç Osmanlı hareketinin temelinde, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak ve Batı seviyesinde gelişmiş bir devlet düzeyine getirmek düşüncesi yatmaktaydı. Onları takip eden Jön Türkler ve onların da en etkili teşkilatları İttihat ve Terakki de bu düşünceleri gerçekleştirmek için siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Yüzyılın, ikinci yarısında yitirilen büyük topraklar, ekonominin iflası, zimmilerin bağımsızlık amacıyla çıkardıkları ayaklanmalar ve bunun gibi pek çok olay Osmanlı Devleti'nin, ömrünün son dönemlerini yaşadığını gösteriyordu, fakat ileri gelen aydın sınıfı, daha önceden gördükleri bu büyük çöküşün önüne geçebilmek amacıyla siyasi çabalar içine girmişlerdir.

I. Abdülmecit Dönemi'nden başlamak üzere aydınlar, Sultan Abdülaziz ve özellikle II. Abdülhamit Dönemlerinde büyük sıkıntılar çekmelerine rağmen sahip oldukları fikirleri yaymaya çalışmışlardır.

İlerleyen yıllarda büyük bir devlet adamı olacak olan Ahmet Ferit Bey, genç yaşlarından itibaren Jön Türklerin fikirlerini benimsemiştir. Arkadaşı Yusuf Akçura ile beraber tahsil amacıyla gittiği Fransa'da, Prens Sabahattin Bey tarafından 4 Şubat 1902'de düzenlenen I. Jön Türk Kongresi'ne katılmıştı. Ahmet Ferit Bey, bu Kongrede ileri sürülen “yabancı müdahalesi” kavramına şiddetle itiraz ederek Ahmet Rıza Bey'in dikkatini çekmişti. Ona göre “yabancı müdahalesi, işgal ve felaket getirir. Sadece, yabancılara menfaat temin eder. Bu sebepten ecnebi müdahalesi istemek vatana ihanettir.”

Ahmet Ferit Bey, 20. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlılık düşüncesine bağlıydı. Fakat ilerleyen yıllarda, bu fikirden uzaklaşıp Türkçülük düşüncesine bağlanmıştır. Nitekim 1904 yılında Yusuf Akçura'nın, Mısır'da yayımlanan Türk gazetesinde neşrettiği "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli makaleye, Ali Kemal Bey'in "Cevabımız" isimli yazıyla cevap vermesiyle başlayan tartışmaya ortak olmuş ve kendisi de "Bir Mektup" isimli makaleyi yazarak, Yusuf Akçura'nın, Türkçülük düşüncesine destek vermiş ve Ali Kemal Bey'i ciddi manada eleştirmiştir. Ona göre, "Osmanlılık ve İslamcılık düşüncelerinin Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak için herhangi bir fonksiyonu kalmamıştır. Devlet'in temelini oluşturan Türkler, kuruluş aşamasında olduğu gibi yine büyük zorluklar altına girerek Devlet'in geleceğinin teminatı olacaktır. Türkçülük düşüncesi bugün¹²⁸ tam anlamıyla faal olmayabilir. Fakat Osmanlılık ve İslamcılık düşünceleri yakın gelecekte çökecektir. O zaman gelince bu büyük fikir boşluğunu Türkçülük dolduracaktır."

Ferit Bey, ekonomi alanında himaye (Karma Ekonomi) taraftarı idi. Öyle ki 1910'larda İttihat ve Terakki Hükûmeti, maliye nazırı olan Cavit Bey'in, serbest-i ticaret taraftarı olması nedeniyle, bu konuda Cavit Bey'i ağır ölçülerde eleştirmişti. Millî faideyi, sanayinin teessüsünde görüyordu. Bilhassa un, şeker ve pamuğu Osmanlı memleketlerinin kendilerinin üretmesini istiyordu. Bu fikirlerin propagandası için "Üç Beyazlar" tabirini bulmuştu.

30 Mayıs 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisine Kütahya mebusu olarak katıldıktan kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın en çok güvendiği kişilerden biri hâline gelen Ferit Bey, 18 Temmuz 1920 tarihinde maliye vekâletini uhdesine almıştı. Mayıs 1920'ye kadar bu görevi başarıyla devam ettiren Ferit Bey, çok büyük olumsuzluklara rağmen, Millî Mücadele ekonomisini derleyip toparlamıştı.

128 1904

Millî Mücadele'nin bütün hızıyla devam ettiği günlerde Ahmet Ferit Bey, Hâkimiyet-i Millîye gazetesi yazarı Hüseyin Ragıp'a şunları söylemiştir:

“Fabrika azizim fabrika! Evet, bize en lazım olan şey bu!.. Yazınız, tekrar yazınız, herkese anlatınız ki bize fabrika lazımdır. Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı (istiklal-i iktisadîsi) ancak bununla sağlanacaktır. Bu olmazsa kazanacağımız siyasal bağımsızlık neye yarayacaktır? Şimdiye kadar ve hâlâ Türkiye çalışıyor, üretiyor, fakat ürünlerinden başkaları faydalanıyor. Ülkemizde herkes çalışıyor, fakat birçok alın teri dökerek vücuda getirdiğimiz ham maddeleri, bin rica minnetle yok pahasına dışarıya satıyoruz. Sonra yabancılar bu maddelerin biçimini biraz değiştirerek bize geri veriyorlar. Bir kuruşa satıyoruz, yirmi kuruşa geri alıyoruz. Bu dünyanın neresinde görülmüş? Kırk kuruşa karşı 1200 kuruş! Baştan kara gidiyoruz. Evet, 42 kuruşa satıyoruz, 1200 kuruşa geri alıyoruz. Aradaki bu fark, bu ham eşya dolaşmasını bitirip bize gelinceye kadar ecnebi ellere, fabrikacılara, tacirlere, hatta ecnebi hükûmetlere verdiği vergi, 40 kuruş yükün bedeli, 40 kuruş ulaştırma masrafı, 50 kuruş kömür, 100 kuruş işçi gündeliği, boya vesaire... 150 kuruş, fabrika masraf ve kârı... 200 kuruş yükün işlendiği yabancı ülkedeki vergi... Üst tarafı, 1200 kuruşun yarısından fazlası, sadece elden ele kâr!.. Bu kârın 6 hissesini yabancı, 4 hissesini yerli tacirler alıyor. Evet, bu yükün altından azim ile cesaretle çıkmak lazım, yoksa bizi ezer, mahveder ve günün birinde görürüz ki siyasal istiklal diye elde ettiğimiz şey, parmaklarımızda yaldızını bırakıp uçan bir kelebekten ibarettir. 1200 kuruşun 700 kuruşunu kaybedersek düşünün milyonlara varan alışverişteki kaybımız neye ulaşıyor. Bunun için, yazınız azizim yazınız, bize fabrika, bize yine fabrika lazımdır. Yurtta kömür var,

su bol, ham maddeler bol... Yurtta yetişen ham maddeleri kendimiz imal etmeli, ihtiyaçlarımızı kendimiz üretmeliyiz. Aksi takdirde intihar muhakkaktır. Farkında olmadan müthiş bir uçuruma gidiyoruz.”¹²⁹

Millî Mücadele'nin en zorlu döneminde, maliye nazırının baş düşünceleri bunlardır ekonomik bağımsızlık!.. Siyasal bağımsızlık bir ülkeyi “Tam Bağımsız” kılmaya yetmez gerçek bağımsızlık ekonominin güçlü bir yapıya sahip olmasında yatar.¹³⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. kuruluş yıl dönümünde, 23 Nisan 1970 tarihinde yayımladığı beyannamede, Cumhuriyetin çok büyük zorluklar içinde kurulduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın vatanın kurtuluşunda oynadığı muazzam rol ve büyüklüğü, Cumhuriyetin değerinin çok iyi kavranıp ilelebet korunması gerektiği hususlarında görüşlerini dile getirmiştir. Diyebiliriz ki Ahmet Ferit Tek, 1902 yılında toplanan I. Jön Türk Kongresi'nden başlamak üzere 23 Nisan 1970 tarihinde yayımlanan önemli beyannameye kadar olan dönemde, millî birlik ve beraberlik, millî ekonominin ihdası, Türk Devleti'nin gelişip büyümesi ve çok güçlü bir devlet hâline gelmesi için çok büyük çabalar harcamış ender devlet adamlarından biridir. Hayatının büyük bölümünü çok sevdiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gelişip büyümesine harcamıştır. Hayatı boyunca gördüğü bütün eksiklikleri şiddetle tenkit etmiştir ki bu nedenle sürgün hayatı dahi yaşamak zorunda kalmıştır. Gerek haricî gerek dâhili siyasette başarılı olabilmek için çok büyük fedakârlıklarda bulunmuştur. Türk millî menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmuştur. Hayatı boyunca sürekli sıkıntılarla karşılaşmış fakat üstün zekâ ve kabiliyeti, bitmez tükenmez çalışma azmiyle bütün bu zorlukların üstünden gelmiştir.

129 Aksoy (1990), 43–44.

130 Oktay Akbal, “Ekonomik Bağımsızlık Olmadan”, *Milliyet gazetesi*, 12 Mayıs 1994.

IV. SONUÇ

7 Mart 1878 tarihinde, Bursa'da doğan Ahmet Ferit Tek, Türk tarihinde, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinin yetiştirdiği büyük simalardan birisidir. Jön Türk Hareketi, İkinci Meşrutiyet'in ilanı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in ilanı, onun bizzat yaşadığı büyük siyasi olaylardır.

Ahmet Ferit Tek, İstanbullu bir aileye mensuptu. Babası Mustafa Reşit Bey, büyük babası, Kadı Asım Efendi, dedesi yeniçeri efendilerinden Sadık Efendi, annesi Şehit İbrahim Ağa'nın kızı Hanife Hanım idi. Tahsil-i iptidaiyesini Darü'l-Feyz mektebi ile Gülhane Rüştîyesinde tamamladı. Asker olmak hevesiyle girdiği Kuleli Askeri İdadisinden sonra 28 Nisan 1894'te Harbiye Mektebine girdi. 17 Ağustos 1896'da piyade asteğmen rütbesiyle mezuniyetini takiben Erkan-ı Harbiye Mektebine kabul edildi. 1897 kışında siyasi faaliyette bulunduğu gerekçesiyle tevkif edilip Trablusgarp'a sürüldü. Arkadaşı Yusuf Akçura ile birlikte 1898 senesi Ağustosunda bütün arkadaşlarıyla birlikte affedildi. 1900 yılında, Trablusgarp kıyılarından bir kayığa binerek Tunus'a ve oradan Paris'e gitti. Paris'te Siyasi İlimler Mektebine (Ecole Libre des Sciences Politiques) devam ederek 29 Haziran 1903'te okulu yedinci ve "Mansion Honorable" ile bitirerek dip-

loma aldı. Burada siyasetle de meşgul oldu. 4 Şubat 1902 tarihinde toplanan I. Jön Türk Kongresi'ne katıldı.

Fransa'daki faaliyetlerine müteakip sürgün ve firari olması hasebiyle Türkiye'ye dönmeyip 1903 ile 1908 arasında Kazan'da Yusuf Akçura'yı ziyaret etti ve sonra da Mısır'a yerleşti. Kahire'de intişar eden Türk gazetesinde Osmanlı siyaseti hakkında açılan tartışmaya katıldı. II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilanı üzerine İstanbul'a geri döndü.

22 Ocak 1908 tarihinde Mekteb-i Mülkiye 18. asır siyasi tarih öğretmenliğine tayin edildi. Bu göreve 1913'te Mahmut Şevket Paşa'nın katli bahane edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmasına kadar devam etti. Mecliste İttihat ve Terakki'yi açıkça tenkit etmesi üzerine 1909'da Fırka'dan çıkarılmasına rağmen politikadan uzaklaşmayarak Yusuf Akçura, Müderris Zühdü Bey, Mehmet Ali ve Cami Bey'le birlikte 5 Temmuz 1912 tarihinde Millî Meşrutiyet Fırkasını kurdu. Aynı yıl Fırka'nın yayın organı olarak 22 Eylül 1912 tarihinde İfham gazetesini yayın hayatına soktu. Bu arada aynı yıl, 12 Mart 1912 tarihinde Türk Ocaklarının kuruluşunda önemli rol oynadı.

İttihat ve Terakki siyasetini tenkit ettiği için, kısa bir süre için Bursa'ya sürüldü, Mahmut Şevket Paşa'nın katli hakkında "İfham"da çıkan bir haber vesilesi ile de gazetesi 13 Haziran 1913'te kapatıldı. 24 Haziran 1913'te önce Sinop'a ve 1915'te Bilecik'e gönderildi. Sinop ve Bilecik'te geçen sürgün yıllarında I. Dünya Harbi çıkmıştı. 1917 yılında Ukrayna'nın merkezi Kiev'e 15 Temmuz 1918'de başkonsolos olarak tayin edilen Ferit Bey, Bolşeviklerin, Ukrayna'yı işgali üzerine Kiev'deki vazifesinden ayrılarak 1919 yılında İstanbul'a döndü.

İstanbul'da, milliyetçi gruba katılan Ahmet Ferit, onların mümessili olarak Damat Ferit Paşa'nın II. Kabinesi'nde, 21 Mayıs 1919–20 Temmuz 1919 tarihleri arasında nafia nazırı olarak bulundu ve bir müddet maliye nezaretine (Mayıs1919-Temmuz 1919) vekâlet etti. Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin,

Sevr Antlaşmasının müzakerelerine hazırlanması, Ahmet Ferit Bey'in istifasına neden oldu. Nitekim 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih Mitingi'nin toplanmasını sağladı. Son gelişmeler karşısında boş durmak istemeyerek 9 Aralık 1919'da Millî Türk Fırkasını kurdu.

12 Ocak 1920'de toplanacak Meclis-i Mebusan için Kütahya mebusluğuna tekrar adaylığını koyan Ahmet Ferit, 15 Ocak 1920'de İstanbul mebusu seçildi. 30 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'ya gelerek Büyük Millet Meclisi'nde İstanbul mebusu olarak yerini aldı. 18 Temmuz 1920 tarihinde maliye vekilliği uhdesine verildi. Maliye vekilliği döneminde yaptığı en önemli icraat Kuva-i Millîye Hükûmeti'nin ilk bütçesini tanzim etmesi olmuştur.

İcra Vekilleri Heyetinin 26 Ekim 1921 tarihli kararıyla Paris temsilciliğine atandı ve milletvekilliğini koruyarak izinli sayıldı. Fransa'da çalışmaya başlaması Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa'ya büyük yararlar sağladı. Ocak 1923'te Lozan'a geldi ve Lozan barış görüşmelerine katıldı. 6 Şubat 1923 günü Hükûmetin bir kararıyla Paris Mümessilliği görevine son verildi.

30 Ekim 1923'te kurulan İsmet Paşa'nın ilk Cumhuriyet Kabinesi'nde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Kütahya mebusu olarak ilk dâhiliye vekili olma şerefini kazandı ve 6 Mart 1924'teki İkinci Kabine'de de bu göreve devam etti. Cumhuriyet döneminin ilk dâhiliye vekili olan Ahmet Ferit Bey, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk Köy Kanunu'nu oluşturdu. Dâhiliye vekilliği sırasında gerçekleştirdiği diğer önemli icraatı ise 150'likler listesini hazırlamış olmasıdır.

1925 yılından sonra tamamen haricîyenin hizmetine giren Ahmet Ferit Bey, 6 Mayıs 1925 tarihinde Londra'ya büyükelçi olarak atandı. Londra büyükelçiliği vazifesini 1932 yılında tamamlayarak 26 Mayıs 1932'de Varşova büyükelçiliğine atandı.

Bu görevine de aralıksız yedi yıl devam etmişti. 17.07.1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla merkeze çekildi. 1934 yılında çıkan soyadı kanunu gereğince “Tek” soyadını aldı. 5 Aralık 1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Tokyo büyükelçiliğine atandı. Çok uzun bir memuriyet hayatının sonunda 13 Kasım 1943 tarihinde emekliye ayrıldı.

Fransızca ve İngilizce bilmekteydi. İstiklal Madalyası ile Lehistan Devleti Beyaz Kartal Nişanı Büyük Kordonu sahibiydi. 1907 yılında İskenderiye’de Müfide Ferit ile evlenmişti. Bu evlilikten ünlü sanat tarihçisi Emel Esin dünyaya geldi. 25 Kasım 1971’de, vefat etti. “Turan”, dışında “Tarih-i Siyasi” ve “Tarih-i Medeniyet” olmak üzere iki kitabı daha bulunan Ahmet Ferit Bey’in, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış çok sayıda makalesi de bulunmaktadır.

Ahmet Ferit Tek, 20. yüzyıl Türkiye tarihinde yetişmiş en büyük devlet adamlarından birisidir. Siyasi faaliyetleri ile Türkiye’nin yakın tarihinde kendine çok önemli bir yer edinmiştir. Yaklaşık 43 yıl devam eden siyasi hayatı boyunca daima doğruluktan ayrılmamış ve Türk Devleti’nin çıkarları için çalışmıştır. Ülkesine faydalı olabilmek için 20. yüzyıl Türkiye tarihinin kırılma noktalarında gerek dâhili gerekse haricî siyasette çok önemli ve riskli görevler üstlenmiş, bu görevleri başarıyla sonuçlandırmıştır. Her hâliyle örnek alınabilecek büyük bir devlet adamı, yazar ve siyasetçidir.

BİBLİYOGRAFYA

Resmi Yayınlar ve Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu (BKKK).

Düstur, Üçüncü Tertip, 1931, c. 5, s. 696–722.

Düstur, Tertib-i Sani, c. 5, 1332/1916, s. 187–216.

Emekli Sandığı Arşivi, Maliye Devir Emeklileri Servisi Tahsis Dosyası Sicil No: M0061565, Vatan Hizmet Tertibinden Bağlanan Emekli Sandığı Sicil No: (vh) 000339, Müddet Hizmet Cetveli.

Kanunlarımız, c. 1, 1326/1910, s. 108–142.

Nevsal-i Millî, Dersaadet, 1330/1914.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, TBMM Matbası, 2. bs, c. 8, 1945, s. 232–266.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, Köy Kanunu, Devre II, İçtima I, 2. bs. c. 2, 1942, s. 258–273.

Ansiklopediler:

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, c. 12–21–22–23, İstanbul, 1986.

Büyük Lügat Ansiklopedisi, Meydan Yayınevi, c. 12, İstanbul, 1960.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, c. 8, İstanbul, 1983.

Dil ve Genel Kültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, c. 3.

Edebiyatımızda İsimler ve Terimler Ansiklopedisi, İstanbul, 1995.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, c. 4–8, İstanbul, 1981–1998.

Türk Ansiklopedisi, Milli eğitim Bakanlığı, c. 30–31–32, Ankara, 1981–1982.

Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, c. 15–16, Ankara, 2002.

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 15, İstanbul, 1997.

Türk Meşhurları Ansiklopedisi, c. 1, İstanbul, 1960.

Gazeteler:

İfham : 1913–1919–1920.

İkdam : 1912.

Milliyet : 1993–1994.

Şura-ı Ümmet :1902–1903–1904–1905–
1906–1907–1908–1909–1910.

Tanin : 1912.

Türk : 1903–1904–1905–1906–1907.

Vatan : 1924.

Dergiler:

Türk Kültürü: 1965–1972.

“Yusuf Akçura”, sayı:36, 1965, s. 997–999.

“İlk Türkiye Büyük Millet Meclisinden Hayatta kalan En Yaşlı Aza, İstanbul Milletvekili Ahmet Ferit Tek’in 23 Nisan’ın 50. Yıl Dönümünde Mesajı”, sayı: 91, 1970, s. 441–442.

“Ahmet Ferit Tek”, Türk Kültürü, sayı: 110, 1971, s. 137–142.

“Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Üful Etti”, sayı: 110, 1971, s. 116–128.

“Millî Mücadele’de Ekonomik Durum”, sayı: 118, 1972, s. 952–988.

Türk Edebiyatı: 1973.

“Cumhuriyeti Kuranlardan Ferit Tek’in Bitmeyen Son Makalesi”, cilt: 2, sayı: 22, 1973, s. 11–12.

Türk Yurdu: 1912.

“Kuvvet ve Siyaset Muharebesi”, c. 2, nr. 1, 1912/1328 s. 388–394.

“Kanun-u Esasi-yi Vilayet”, c. 2, nr. 3, 1912/1328 s. 464–470.

Kitaplar:

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki*, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984.

Ahmad, Feroz, *The Making of Modern Turkey*, Routledge Publish, Newyork, 1993.

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 3. bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Akçura, Yusuf, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yazıları*, 2. bs. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Aksoy, Muammer, *Atatürk ve Sosyal Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

Akşin, Sina, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.

Albayrak, Sadık, *Devrim'in Çakıl Taşları*, Medrese Yayınları, İstanbul, 1979.

Araı, Massami, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Atatürk'ün *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri 1917–1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, c. 4, Ankara, 1964.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul, 1980.

Aydoğan, Metin, *Yönetim Gelenekleri ve Türkler*, 2. bs. Umay Yayınları, c. 2, İzmir, 2004.

Baykara, Tuncer, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, 6. bs. Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.

Bayraktutan, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme Milliyetçilik ve Türk Ocakları 1912–1931*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Belen, Fahri, *XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 7. bs. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Berkes, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da 1919–1921*, 2. bs. Kent Yayınları, Ankara, 1981.

Bilsel, M. Cemil, *Lozan*, Sosyal Yayınları, c. 2, İstanbul, 1998.

Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990.

Birinci, Ali, *Tarihin Gölgesinde Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

Birinci, Ali, *Tarih Uğrunda Matbuat Âleminde Birkaç Adım*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001b.

Birinci, Ali, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001a.

Bleda, Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

Bozdağ, İsmet, *Universal Dimensions of Atatürk*, Ministry of Culture of Republic of Turkey, Ankara, 2002.

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859–1968*, Mars Yayınları, c. 2, Ankara, 1968–1969.

Çavdar, Tevfik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1981.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839–1950*, İmge Yayınları, Ankara.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919–1923*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, c. 1–3, Ankara.

Dumant, Paul; Georgeon, François, *Bir İmparatorluğun Ölümü 1908–1923*, Yenigün Yayınları, İstanbul, 1997.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Dünden Yarına İbret Aynasında Çehreler*, Med Yayınları, İstanbul, 1978.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Eroğlu, Hamza, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

Ertur, Esat Kamil, *Tamu Yelleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994.

Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Yusuf Akçura 1876–1935*, çev. Alev Er, 2. bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Gökalp, Ziya, *Kızıl Elma*, 2. bs. Toker Yayınları, İstanbul, 2004.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, 2. bs. Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003.

Gökalp, Ziya, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, 2. bs. Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2004.

Gönlübol, Mehmet; Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

Gözübüyük, A. Şeref; Kili, Suna, *Türk Anayasa Metinleri 1839–1980*, 2. bs. Ankara, 1982.

Güleklî, Nurettin; Onaran, Rıza, *Türkiye Büyük Millet Meclisi 50. Yıl Dönümü 1920–1970*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul, 1973.

Güneri, Zekai, Kabataş, Orhan, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, c. 2, Ankara.

Heyd, Uriel, *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri*, Sebül Yayınevi, İstanbul, 1980.

İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943.

Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul, 1945.

Karacan, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, 3. bs. Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, c. 4, Ankara, 1996.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Hüküm Gecesi*, 9. bs. İletişim Yayınevi, İstanbul, 2006.

Karay, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab*, 2. bs. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992.

Kocabaş, Süleyman, *Jön Türkler Nerede Yanıldı?*, Vatan Yayınları, Kayseri, 1991.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918–1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1973.

Kongar, Emre, *Tarihimizle Yüzleşmek*, 16. bs. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, 2. bs. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

Kuran, Ahmet Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, Baha Yayınları, İstanbul, 1956.

Landau, Jacob M, *Tekinalp Turkish Patriot*, Netderlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul, 1984.

Mango, Andrew, *Atatürk*, çev. Füsün Doruker, Sabah Yayınları, İstanbul, 2000.

Mango, Andrew, *Türkiye ve Türkler*, çev. Füsün Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895–1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 3. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Meray, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Takım I, c. 3, Ankara, 1972.

Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1981.

Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ Yayınevi, c. 3, İstanbul, 1968.

Nur, Rıza; Grew, Joseph C. *Lozan Barış Konferansının Perde Arkası 1922–1923*, Orgun Yayınevi, İstanbul, 2003.

Nur, Rıza, *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası (1919–1980)*, 8. bs. İletişim Yayınları, c. 1, İstanbul, 2003.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923–1927*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, c. 3, Ankara.

Parmaksızoğlu, Abbas, *Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi*, Dünya Haber Ajansı Neşriyatı, İstanbul, 1959.

Ramsaur, Ernest Edmondson, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1972.

Seçkin, Nalân, *İlk Meclis'ten Kalanlar 1920–1970*.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınevi, c. 1, İstanbul, 2000.

Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele*, Milliyet Yayınları, c. 2, İstanbul, 2005.

Shaw, Stanford; Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları, c. 2, 1982.

Sonyel, Selahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu, c. 2, Ankara, 1991.

Soysal, İlhami, *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul, 1988.

Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazetecilik Tarihi*, Güven Matbası, Ankara, 1971.

Şimşir, Bilal N. *Atatürk ile Yazışmalar 1920–1923*, Kültür Bakanlığı Yayınları, c. 1, Ankara, 1981.

Şimşir, Bilal N. *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1996.

Şimşir, Bilal N. *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi 1922–1924*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981.

Şimşir, Bilal N. *Doğunun Kahramanı Atatürk*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999.

Tek, Ahmet Ferit, *Tarih-i Medeniyet*, İstanbul, 1327/1911.

Tek, Ahmet Ferit, *Tarih-i Siyasi*, İstanbul, 1327/1911.

Tek, Ahmet Ferit, *Turan*, haz. Necati Kültepe, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 1999.

Tek, Müfide Ferit, *Aydemir*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

Tek, Müfide Ferit, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

Temo, İbrahim, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1939.

Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908–1918*, 2. bs. Hürriyet Yayınları, c. 1, İstanbul, 1988.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918–1922*, Hürriyet Yayınları, c. 2, İstanbul, 1986.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yenigün Yayınları, İstanbul, 1960.

Tuncer, Hüseyin, *Türk Yurdu Bibliyografyası (1911–2001)*, Kültür Bakanlığı-Türk Ocakları Yayınları, Ankara, 2002.

Turfan, M. Naim, *Rise of The Young Turks*, I.B.Tauris Publishers, Newyork, 2000.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İştittiklerim*, 2. bs. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1951.

Walder, David, *Çanakkale Olayı*, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.

Yalçın, E. Semih, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

Yalçın, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976.

Yerasimos, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, çev. Babür Kuzucu, 3. bs. Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980.

Zürcher, Eric, J. *Turkey, A Modern History*, I.B.Tauris Publisher, Newyork, 2004.

EKLER

EK-1

Millî Meşrutiyet Fırkasının Siyasi Programı

EK-2

Millî Türk Fırkasının Siyasi Programı

EK-3

Emekli Sandığı Arşivi ile Başbakanlık Cumhuriyet
Arşivi Belgelerinden Örnekler

EK-1

Millî Meşrutiyet Fırkasının Siyasi Programı¹³¹

Birinci Fasıll

Madde: 1 Osmanlı Devlet ve milletinin menafi-i hakikiyesini tahsil ve müdafaa maksadı ile Millî Meşrutiyet Fırkası namında bir siyasi fırka teşkil olunmuştur.

Madde: 2 Millî Meşrutiyet Fırkası'nın şekl-i siyasi-i devlet hususunda fikr-i kanunuesasî ahkâmı dâhilinde olmak üzere an'anat ve tekamülât-ı tarihiyeye müstenid bir saltanat-ı meşrua-ı Osmaniye'dir.

Madde: 3 Saltanat-ı seniye-i Osmaniye hilafet-i kübra-ı İslamiyeti haiz olarak sülale-i Âli Osman'a aittir.

Madde: 4 Devlet-i Osmaniye'nin dini, din-i İslamdır. Bu esas-ı vikaye ile beraber asayiş-i halk ve adâb-ı umumiyeyi ihlal etmemek şartı ile Memalik-i Osmaniye'de maruf olan bi'l-cümle edyânın serbesti-i icrası ve cemaat-ı muhtelifeye verilmiş imtiyâzât-ı mezhebiyenin kamekan cereyanı devletin taht-ı himayesindedir.

Madde: 5 Zat-ı Hazret-i Padişahînin nefsi-i hümayunları mukaddes ve gayr-ı mes'uldür. Devletin idaresi vükalâ-ı saltanat tarafından icra olunmak lazım geldiğinden vezaif ve mes'uliyet-i vükelâyı tayin edecek kanunun tanzim ve tertibi-ne çalışılacaktır.

Madde: 6 Sülale-i Alî Osman'ın hukuk-u hürriye ve emval ve emlak-ı zatiye ve kanun-u mahsus mucibince madamü'l-hayat tahsisat-ı maliyeleri tekafül-ü umumi tahtındadır. Sinn-i tahsil-

131 *Sabah, İkdâm*, 7 Eylül 1912 (R. 25 Ağustos 1328); Tunaya (1988), 355-363.

de bulunan şahzadeganın Zat-ı Hazret-i Padişahî emr-i nezareti tahtında talim ve terbiye-i siyasetlerine muktazi bi'l-cümle masarîf için masarîf bütçesine ayrıca tahsisat vaz'ına gayret edilecektir.

Madde: 7 Millî Meşrutiyet Fırkası, kanunuesasînin Osmanlılara bahşeylediği bi'l-cümle hukuk ve hürriyetlerin marifet-i kavanin ve mehakim ile taht-ı muhafaza ve sıyanete alınmasını talep ve takip edecektir.

Madde: 8 Heyet-i Âyan azasının kanunuesasîye tevfikân Zat-ı Hazret-i Padişahî tarafından tayinleri usulü makbuldür.

Madde: 9 Müddet-i muayyenesinde bi'l-intihap içtima etmek üzere ledde'l-icab Meclis-i Mebusa'nın fesh-i hukuk-u mukaddese-i Padişahî cümlesinden olacaktır.

Madde: 10 İntihab-ı Mebusan usul-ü terakkiyât-ı içtimaiye ile mütenasiben peyderpey tevsii olunmak üzere şimdilik iki derece ve liva dairesinde olarak kabul edilmiş fakat intihabatın ekseriyet-i mutlaka ile icrası, ilk intihapta ekseriyet-i mutlaka olamadığı halde ikinci bir intihap usulünün vaz'ı, müntehiplerin intihap edecekleri mebusları daire-i vilayet ahalisinin intihaba mecbur olmamaları serbest-i intihabata riayetle beraber intihap mazbatalarının tetkik ve tasdiki hakkının Mahkeme-i Temyize tevdiî gibi tadilatın tervici takarrür etmiştir.

İkinci Fasıl

Siyaset-i Dâhiliye

Madde: 11 Osmanlı Padişahlığını tesis eden kütle-i esasiyenin menafiini daima nazar-ı dikkatte bulundurmamak, anasır-ı mevcudenin hukuk-u müktesebelerine riayet etmek ve bunlara karşı bir siyaset-i akılane ve itilafkaranenin mürevvici olarak devletin kuva-i esasiyesinin israfını mucip olacak teşebbüsât-ı siyasiyeye taraftar olmamak ve mine'l-kadim anasır-ı Müslime-i Osmaniye meydanında caygir olan münasebat-ı haseneyi ida-

me ve revabıt-ı diniyeyi takviyeye çalışmak Millî Meşrutiyet Fırkası'nın siyaset-i dâhiliyede rehber-i harekât ve icraatı olacaktır.

Madde: 12 İdare-i dâhile-i devletin kanunuesasîde münderiç olduğu veçhile tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif usulüne tevfiği, vezaif-i devletten siyasi olanların yani umur-u umumiye-i devletin ve vezaif-i ihtiyariye-i devletten mülkün heyet-i umumiyesine ait bulunanların kat'i bir merkeziyete raptı ve fakat nef'ü zararı bir vilayete ait bulunan bi'l-cümle umur-u nafia, ziraie, ticariye ve sınaîye gibi menafi-i mahalliyenin idare-i vilayat ve nevahiye tevdi mukarrerdir. İdare-i mahalliyelerin idare-i hukuk ve vezaif-i kat'iyyen tayin, mes'uliyetleri tezyid ve Hükümet-i merkeziyeyi temsil edecek memurinin hakk-ı teftiş ve murakabeleri takviye edilecektir. İdare-i vilayat ve idare-i nevahi kanunları bu esaslara teb'an ve serian tanzim olunacaktır.

Madde: 13 Mevki-i coğrafi ve içtimaileri cihetiyle müstena olan vilayattan maadası, aşağıda zikredilecek nahiye teşkilatı ikmal edildikçe ilga olunarak livalar en yüksek kademe-i idare itibar olunacaktır.

Madde: 14 Doğrudan doğruya memurin-i mülkiyeye merbut bulunacak vilayat memurin-i inzibatiyesinin biran evvel ikmaline son derece ikdam ve ihtimam olunacaktır.

Madde: 15 Vilayet, idare-i hususiyeleri nokta-ı nazarından emval-i menkule ve gayrı menkuleye mutasarrıf ve kanunen muayyen ve mahdud vezaif-i hususiyeye malik birer şahs-ı manevi teşkil edeceklerdir. Vilayat yolları, vilayat nehir ve limanları, vilayete mahsus itibar ve iktisat sandıkları, nümune ve tecrübe ve çiftlik tarlaları, ameli ziraat mektepleri, ziraat ve sınaat ve ticaret odaları, müessesat-ı iptidaiye-i maarif vilayetlere tefrik edilecek vezaif cümlesinden bulunacaktır.

Madde: 16 Vilayet hususi bütçelere malik olacaklardır. Maarif ve menafi hisseleri, tarik bedelatı, teçhizat-ı askeriye tert-

bi, zebihyye rüsümü, müessesat-ı vilayet hâsılatı vilayetlere terk olunacağı gibi, tekâlif-i umumiyye küsurat-ı munzamma ilavesi ve şerait-i lâzime tahtında istikraz akdi dahi vilayet mecalis-i umumiyesine tevdi edilecek vezaif cümlesinden olacaktırdır.

Madde: 17 Bütün Memalik-i Osmaniye, vilayet-i mamureden başlayarak nevahiye taksim olunacaktır. Beş binden ziyade nüfusu havi bulunan her şehir ve kasaba tabiaten menafi-i müşterekeye tabi arazi ve kura-ı mütecaviresi ile birlikte bir nahiyeye teşkil edecektir. Beş binden ziyade nüfusa malik bulunan ve hudutları arası altı saat mesafeyi tecavüz etmeyen köyler ve çiftliklerden dahi bir nahiyeye teşkil edecektir.

Madde: 18 Nevahi idareleri mansup müdürlerle, müntahap nahiyeye meclislerine tevdi edilecektir. Nahiyelere ayrıca vezaif-i idariye tefrik edilecek, varidat tayin olunacak, nahiyeye imarat-ı nafiası için amele-i mükellefe usulü vazolunabilecektir.

Madde: 19 Memurin-i Hükümetin kudret ve ehliyetlerine dikkat ve itina olunacaktır. Memurinin tayin ve terakki ve suret-i azilleri hakkında der-akap bir kanun-u mahsup talep edilecektir. Umur-u devletin kâffe-i şubatında ciddi bir teftiş usulü vazolunacaktır.

Madde: 20 Tekaid kanunlarının hazine-i devlet ve memurin menfaatleri düşünülerek ıslahına çalışılacaktır.

Madde: 21 Bi'l-cümle memurin-i devletin siyasi cereyanlar haricinde bulunması selamet-i vatan muktezası olduğundan umum memurin-i devlet hakk-ı intihaba malik olmakla beraber fırka-ı siyasiyeye intisaptan kat'iyen memnu olacaktırdır.

Üçüncü Fasıl

Umur-u Adliye

Madde: 22 Memlekette adaletin teessüsü ihtiyac-ı zamana muvafık kavanin-i hukukiye ve cezaiyenin vücudu ile beraber tatbik ve icra-ı kavanin her yerde mevcut iyi hâkimlerin ellerine

mevdu bulunmasına ve kuvve-i adliyenin her türlü müdahaleden masun ve tamamen müstakil kalmasına mütevakıftır. Bunun için henüz naks bulunan kavanin sür'at-i itmamı, teşkilat-ı adliyenin bir an evvel ikmalı, hükkamın tezyid-i iktidarı ve kuvve-i adliyenin istiklal-i tamı esasları takip olunacaktır.

Madde: 23 Hükkam ve memurin-i adliyenin, istiklal ve bi tarafilerini muhafazaten her türlü fırka-ı siyasiyeye intisapları kanun-u mahsus ile kat'iyyen men' edilecektir.

Madde: 24 Teşkilat-ı adliyenin tevsii-i tatbikatı ile beraber vasi salâhiyetli seyyar sulh hâkimleri kanununun kabul ve tervicine sarf-ı gayret olunacaktır.

Madde: 25 Adaletin bihakkın temini için hükkamın hukuk mezunu olup mehakimde bir müddet amelîyat gördükten sonra tayinleri usul ittihaz kılınacak, hükkamın terakkiyatı, inzibatı ve tahvil-i memuriyetleri hakkında kanun-u mahsus edilecektir.

Madde: 26 Hapishanelerin terakkiyat-ı hazıraya tevfiKAN islah ve tanzimine gayret olunacaktır.

Dördüncü Fası

Siyaset-i Haricîye, Harbiye, Bahriye

Madde: 27 Millî Meşrutiyet Fırkası, siyaset-i haricîyede sulh taraftarıdır. Devlet-i Osmaniye, mevki-i siyasisini tahkim için, iştiraki menafiine malik bulunduğu devletlerle, tevhit-i menafi esası üzerine itilaflar, ittifaklar akdederek siyaset-i haricîyesini takviyeye çalışmalıdır.

Madde: 28 Millî Meşrutiyet Fırkası, mülk-ü Osmanî'nin muhafazası için tedarikat-ı harbiyenin daima muin ve zahiri olacaktır. Muhafız-ı vatan olan ordunun siyasiyat ile iştigali, zabitanın fırka-ı siyasiyeye intisapları kat'iyyen menedilecektir. Osmanlı ordusunun şerefi Osmanlı ordusu kalmaktır. Zabitanın terakkiyat ve suret-i istihdamlarında kavanin hüsn-ü tatbikine, iltizam ve iltimasın men'i hususuna kemaliyle dikkat olunacak-

tır. Millî Meşrutiyet Fırkası, yanlış siyaset neticesi olarak ordunun memleket dâhilinde daima işgal edilmesine mani olacaktır.

Madde: 29 Osmanlı ordusunun zaman-ı hazerde her an harbe hazır bulunması tedabirinin ittihazı ve emr-i kumandanın bu suretle tanzimi matluptur; devletin ihtiyacat-ı askeriyesine kifayet edecek derecede mühimmat-ı harbiye tedariki ve mühimmat-ı mezkurenin daima hal-i mükemmeliyette muhafazası, hiç el sürülmemek üzere daimi bir sermaye-i harp teşkili elzemdir.

Madde: 30 Millî Meşrutiyet Fırkası, Anadolu-yu şarki sevkü'l-ceyş şimendiferlerini de devletin esbab-ı müdafaasının en başlıcalarından addettiği için bunların her teşebbüse tercihen mevki-i fiile isal olunmalarına gayret edecektir.

Madde: 31 Millî Meşrutiyet Fırkası donanmanın dahi lüzum-u veçhile tekâmülüne atf-ı ehemmiyet eder. Devlet-i Osmaniye sahillerini ve adalarını her türlü taarruza karşı müdafaadebilecek bir kuvve-i bahriyeye muhtaçtır. İşbu kuvve-i bahriyenin, istitâat-ı maliye derecesinde, kademe kademe teşkiline gayret olunmak lazımdır.

Beşinci Fasl

Siyaset-i Maarif

Madde: 32 Millî Meşrutiyet Fırkası'nın maksadı bi'l-cümle zükur ve inas Osmanlıların seviye-i fikir ve irfanlarının günden güne terakki ve tealisini istikmaldır. Bu maksada vüsul için müessesat-ı maarifin en son terakkiyata göre tanzimini suret-i umumiyyede talep eyler.

Madde: 33 Mekatib-i iptidaiye ve rüşdiye ve Darülmualimin-i iptidailer kanun-u mahsusuna tevfikan vilayet mecalis-i umumiyesine terk olunacaktır. Tahsil-i iptidai meccanendir. Bu tahsilde mecburiyet usulünün bilfiil tatbikine say-ü gayret edilecektir. Her nahiye merkezinde ve nüfusu kesir olan karyelerden

bed' ile kurrada mekatib-i iptidaiye inşasına ihtimam olunacaktır. Mekatib-i iptidaiyede tedrisat her vilayette o vilayet ahalinin ekseriyet-i lisanîyle icra edilecektir. Programlara her mahalde ahalinin en ziyade meşgul olduğu sanata dair dersler ilave olunacaktır. Mektep kitaplarının vesair levazımı tedrisin nevahi tarafından tedariki usulünün tatbikine gayret edilmesi mukarrerdir. Her kaza merkezinde behemehal zükura ve inasa mahsus birer rüşdiye bulunacaktır. Bu mekteplerde tahsil meccanendir. Mekatib-i umumiye-i rüşdiyede dahi tedrisat-ı vilayetteki ekseriyetin lisanîyle olacak ise de devletin lisan-ı resmisi de mutlaka öğrenilecektir. Mekatib-i iptidaiye ve rüşdiyeye muallim yetiştirmeye Darülmualiminler lüzum ve ihtiyaç derecesinde tesis ve teksir olunacaktır.

Madde: 34 Mekatib-i taliye şimdilik Hükümet-i merkeziye idaresinde bırakılacak ve lüzumlu mahallerde peyderpey tesis ile miktarları tezyid olunacaktır. Mekatib-i taliyede bulunan talebe dahi mektep ücretinden muaf olacaklardır.

Madde: 35 Osmanlı Darülfünununun tekemmülüne ve İzmir, Konya, Erzurum, Diyarbakır, Selanik, Manastır, Şam ve Bağdat gibi merakiz-i mühimmede peyderpey Darülfünunlar küşadına ihtimam olunacaktır. Her sınıf tahsil-i âli-i ilim için Avrupa'dan lüzumlu muallimler celb edilecektir.

Madde: 36 Mekatib-i hususiye tesisi kanun dairesinde serbesttir. Hususi cemaat mektepleri Maarif Nezaret-i Umumiyesinin teftiş ve nezareti altında bulunacaktır.

Madde: 37 Mekatib-i umumiyeden yetişen müsaid talebelerden ikmal-i tahsil için Avrupa'ya mümkün olduğu kadar çok talebe izam edilecektir.

Altıncı Fası

Siyaset-i Maliye

Madde: 38 Siyaset-i maliye hakkında Millî Meşrutiyet Fırkası'nın rehber-i siyaseti bervech-i aitidir: (a) Mükellefiyet-i

emiriyenin Osmanlıların kuvveti iktisadîyelerine göre adilane tarh ve tevzii, (b) Efrad-ı vatanın kuva-i istihsaliyesini vergilerle ta'kim ve tahdid etmeyerek tenmih ve tezyide sarf-ı gayret olunması, (c) Mütevazın bir bütçe vücuda getirilmesi

Madde: 39 Baladaki düsturlara tevfikân tekâlîf-i mevcude-nin umumi bir plan dairesinde tedricen tadili ve adaletle kabil-i telif olmayan şahsi vergilerin irad ile mütenasip bir şekilde ifrağı ve makasid-ı muayyene için tarhedilmiş tekâlîfin tedricen ref-ü ilgası takip olunacaktır.

Madde: 40 Bi'l-vasıta tekâlîfin suret-i adilede temin ve tevzii için irad-ı safiyye göre hesap olunmak üzere bir teklif-i umumiye kalb ve ifrağı ve bu tekliften muayyen bir hadde kadar küçük iradların af ve istisnası talep olunacaktır. Binaenaleyh el-yevm cari olan müsakkafat vergisinin irad-ı hakiki üzerine vaz'ı; tahrir-i cedid icrasile aşarın peyderpey arazi vergisi haline ifrağı ve gayet mühim bulunan şu tahavvülün zaman-ı icrasına kadar aşar vergisinde mucib-i şikâyet olan hususatın ıslahı; temettü vergisinin memleketimizde yaşayan bütün eshab-ı temettüye teşmili ile beraber temettüat-ı sınaîye ve ticariye miktar-ı safisini tayine yarayan bi'l-cümle anasırın suret-i memzucede esas ittihaz edilerek vaz' ve tarh-ı ağnam, deve, camız, canavar resimlerinin irad-ı zirai, yani arazi veya temettü vergisine kalbi; tarik-i mükellefiyetinin ve hususi ianeleri muahharen tamamen ilga edilmek üzere şimdilik vilayet bütçelerine terki; servet-i menkule iradı üzerine yeni vergi vaz'ı; damga kanununun serian tadil ve ıslahı; emvali gayr-ı menkule intikal harcının emval-i mezkurenin miktarı ile veresenin murise olan derece-i karabetine göre tayini ve emval-i menkuleden aynı suretle harç-ı intikal ahzı hususlarına peyderpey gayret olunacaktır.

Madde: 41 Bi'l-vasıta alınan vergilerin lüzum-u mübrem olmadıkça adem-i tezeyüdüne ihtimam ve bi'l-hassa ahalinin havayic-i zaruriyesinden olan eşyanın ağır vergilerle mükellef olmamasına ve olanların tedricen tenkisine gayret edilmesi mu-

karrer ise de bütçenin husul-ü muvazenetine yardım etmek yardım etmek istidadını haiz bir nevi tekaliften münasiplerine muvakkaten zamaim-i lâzime icrasına muvafakat olunacak ve tütün resmi memlektin ihtiyacat-ı maliye ve ziraiyesine en muvafık bir surette ıslah edilecektir.

Madde: 42 Millî Meşrutiyet Fırkası, gümrük mesailinin devletin hayat-ı iktisadîyesinde en mühim ve en müessir avamilden olduğuna kani bulunduğu gibi, devletin hürriyet-i iktisadîyesinde malik bulunduğu itikadında olduğundan, bütçede tevazün hâsil olur olmaz ihracat resminin lağvı ile beraber der-akap ithalat rüsumunun eylevm cari olan usulün terkiyle tarife usulüne tevfiğini talep eyler. Tarife tanziminde dâhil-i memlekette yetişen ve terakkiye istidadı görülen istihsalat-ı ziraiye ve el işleri mahsulât-ı himaye olunacaktır. Fukara-ı ahalinin havayıç-i zaruriyesinden olan eşyadan ağır nispette gümrük alınmayacaktır.

Madde: 43 Millî Meşrutiyet Fırkası şevket-i Osmaniyenin i'la ve idamesi için lazım olan maarif-i zaruriyenin ifasına taraftar olmakla beraber esas-ı hayat-ı devlet olan bütçe muvazenesinin temin-i husulü için, sarfiyatın tenkihini, idare-i umur masarîfının tenkisini ve ale'l-umum sarfiyatın müsmir cihetlere tevcihini iltizam ve bütçe muvazenesinin behemehal istihsalini şiddetle talep ederek istikrazat-ı senevîye ile uzun müddet idare-i umur edilmesine mümanaat-ı esbabının istikmalinde ısrar eyler.

Madde: 44 Tevsii-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif usulüne tevfikân idare-i mahalliyeye nail olan vilayat ve nevahi ahval-i maliyelerinin ıslah ve takviyesiyle idare-i merkeziye tarafından murakebe-i kat'îyyesi matluptur. Millî Meşrutiyet Fırkası, nevahi ve kurâ emlakının ve mer'alarının tezayüdünü ve nevahi dâhilinde ihtiyacat-ı müştereke-i umumiyenin ibkası için tesis edilmiş ve edilecek müessesatın nevahi idaresine tevdiini arzu eder. Vilayet ve nevahi vergilerinin müstakil vergilerden olmasını bi'l-vasita vergilerden mümkün olduğu kadar ictinab edilmesini ve ileride devlet için irad vergisinin vaz' ile mevcut vergi-

lerden bir kısmının vilayet ve nevahiye terkini bir gaye-i iktisadî addeyleyler.

Yedinci Fasıl

Siyaset-i İktisadiye

Madde: 45 Millî Meşrutiyet Fırkası, iktisadîyatta gerek kasa-balı, gerek köylü bi'l-cümle ahalinin imal ve teşebbüsât-ı en ziyade nef'ü faide istihsal etmesine hadim tedabiri ittihaz eyleyecektir. Memlekette umum turuk-u maişetin bi'l-hassa ziraat ile küçük sanatkârlığın inkişafı saadet-i vatan ve millet için takibi muktazi en mühim bir gaye olup bu gayeye vüsul için beyne'l-efrad teavün ve tekafül esaslarının neşr-ü tamamı ile revabit-ı iktisadîye ve içtimaiyenin tevsikine gayret olunacaktır.

Madde: 46 Memlekette umum turuk-u maişetin ziraat ve sınaatin terakki ve tealisi için berveçh-i ati vesait müracaat edilecektir: (a) Bi'l-umum emlak ve emvalin, eshabına daha emin, daha yüksek varidat temin edecek ve sermaye tedarikine muktedir olacak bir surette ifrağı, bunun için emval-i gayr-i menkulenin keyfiyeti tasarruf ve usul-ü intikalince tebeddül-ü zaman ile lüzum-u mahsus olan tadilat icra edilecek fakat bu hususta çiftçilere eshab-ı arazinin halen ve istikbalen mal ve mülklerini sühuletle ellerinden çıkarmamaları esas ittihaz olunacaktır. (b) Ahaliye ucuz sermaye tedarik ve ihzarı, bunun için bankaların tervic ve teessüsüne, ecnebi sermayesinin teshil-i duhulüne çalışılacaktır. Bi'l-hassa Ziraat Bankasının varidatıyla hazineden matlubatı karşılık tutularak bir istikraz-ı mühim ile sermayesinin tezyidi, nizamnamesinin uzun vadeli istikrazlara da müsaid olacak surette tadili takip edilecektir. (c) Kuvve-i mübayâyı haiz dâhili mahreçler ve pazarlar tesisine gayret olunacaktır. (d) İhracatın tezyid ve takviyesine ihtimam edilecektir. (e) Vesait-i nakliye tesis ve teşvik olunacaktır. Millî Meşrutiyet Fırkası, nef'ü zararı bir vilayete taalluk etmeyip umum va-

tana ait bulunduğu cihetle inşa ve idareleri devlete terk olunan turuk-u sultaniye, enhar-ı şahane ve mürasi-i hakaniye ile demiryollarının muntazam bir plan üzerine hazırlanacak kanuna tevfikan tesri-i inşaalarını ve sevahil ve enhar vapur kumpanyalarının teşvik-i teessüsünü son derece mühim vazifelerden biri addeder. (f) Tedrisat-ı ziraiye, sınaîye ve ticariyenin vasi mikyas-ta neşr-ü tamimine çalışılacaktır.

Madde: 47 Küçük çiftliğin terakkisi için berveç-i ati tedabir-i mahsusaya müracaat Millî Meşrutiyet Fırkası'nın amal-i mahsusasındandır: (a) Ziraat Bankasından cüz'î faiz ile para istikraz ile itibar-ı müteakabil şirketleri esası üzerine Köy Ziraat Sendikaları tesisine çalışılacaktır. Bu sandıklar köylüye mevad-ı iptidaiye, tohum, gübre, âlât-ı ziraiye gibi ihtiyacat-ı mübremlerine sarfedilmek üzere gayet ehven faiz ile para ikraz edecektir. (b) İtibar-ı zirai ve itibar-i emlak muamelatını yekdiğerinden tefrik şimdiye kadar ihmal edilmiş şayan-ı ehemmiyet bir emr-i iktisadî olup itibar-ı zirai teşkilatında çiftçilere ikraz olunan mebalığın doğrudan doğruya felahate sarfını teminen bir usul-ü murakabe vaz' ve tesisine tevessül olunacaktır. (c) Arazi ve emlak eshabının vaki olacak istikrazlarını teshil-i refah ve umran-ı memlekete hizmet edecek surette ayrıca Millî arazi ve emlak bankaları tesisine gayret olunacaktır. (d) Çiftçilerin mevad-ı iptidaiye-i âlât ve edevatı ehven fiyatla elde etmek ve san'atlarını terakki ettirmek için çiftçi şirketleri teşkiline ihtimam olunacaktır. (e) Hükümetin muavenet ve murakabesile ıslahat-ı nafia-ı ziraiye icra edecek irva, tathir ve teybis ameliyat-ı sagiresi yapacak serbest veya mecburi ıslahat nafia-ı ziraiye şirketleri tesisine çalışılacaktır. (f) Ameli ziraat mektepler, nümune tarlaları, hayvan depoları tesis ve mahalli ameli ziraat dersleri küşat edilecektir. (g) Emraz-ı sâriye-i hayvaniyenin men'i tevessülü ve hayvanat-ı ehliyenin teksir ve ıslah-ı cinsinin temini ile hayvan hırsızlığının şediden men'i tedabirine tevessül olunacaktır. (h) Çiftçiliği muhafaza için ormanların tahripten vikayesi, kat'iyatın fenni usul-

lerle icrası, çıplak yamaçlarda orman yetiştirilmesi hususlarına dikkat olunacaktır.

Madde: 48 Sınat-ı sagirede kuvve-i istisaliyenin tezyidi için berveç-i ati tedabir ittihazı zaururidir: (a) Küçük sınat erbabına ikrazatta bulunmak üzere bir merkezi sınat bankası ve müteaddit İtibar-ı Mütekabil Sınat Sandıkları tesisi. Merkezi Banka, Ziraat Bankası gibi Hükümetin muavenetiyle tesis olunacak, Sandıklar kasabatta mevcut eshab-ı sınatın iştirakile teşekkül ederek ehven faiz ile Merkez Bankasından alacağı parayı mevad-ı iptidaiye almak üzere hafif nema ile kendi azalarına ikraz edecektir. (b) Merkezi sınat bankalarının sınatın terakki ve tekemmülü için âlât, edevat ve makineler almak üzere rehin mukabilinde küçük sanatkârlara ikrazatta bulunması. (c) Bütün azasına lazım olacak mevad-ı iptidaiyenin toptan iştirası için sınat şirketleri tesisi. (d) Hükümet tarafından nümune imalathaneleri, sınat sergileri, usta ve çırak sınat dersleri ve sınat mektepleri küşadı.

Madde: 49 Millî Meşrutiyet Fırkası, mukavelat akdinde hürriyet-i mutlaka taraftarı olmakla beraber lüzumlu gördüğü bazı kavanin-i içtimaiyenin kabulü taraftarıdır. Bu cümleden olmak üzere: (a) İşçilik eden kadın ve çocuklar say-ü amelinin temin-i müdafaası. (b) İmalathane ve fabrikaların kavaid-i hıfzısihaya muvafık olmaları hususlarına gayret ve dikkat olunacaktır.

Sekizinci Fasıl

Hıfzısihha-ı Umumiye

Madde: 50 Hükümetin en mühim vezaifinden biri de sıhhat-i umumiyenin muhafazası olduğuna Millî Meşrutiyet Fırkası kanidir. Bunun için Heyet-i Vükelaya dâhil bir Hıfzısihha-ı Umumiye Nezareti teşkil olunacaktır.

Madde: 51 Hıfzıssıhha-ı Umumiye Nezareti sıhhat-i umumiyenin muhafaza ve istikmaline ve bi'l-hassa mülk dâhilinde şiddetle icra-ı tahribat eden emraz-ı sâriye ve müstevliyenin izalesine memur ve bundan mes'ul olacaktır.

Madde: 52 Hıfzıssıhha-ı Umumiye Nezaretinin taht-ı murakabesinde olmak üzere her livada umur-u sıhhiyeye muktazi irad tesis olunarak hastane ve müessesat-ı sıhhiye küşad, kaza ve nahiye merkezlerinde merakiz-i sıhhiye tesis olunacak ve muhtacinin meccanen tedavisi esbab-ı istikmal edilecektir.

Madde: 53 Şehir ve kasabaların kavaid-i sıhhiyeye muvafık olarak tanzim, tathir ve tanzifi, hastalıkların esbab-ı izalesinin taharrisi, belediye zabıta-ı sıhhiyesinin tezyid ve takviyesi cihetlerine dahi sarf-ı gayret olunacaktır.

EK-2

Millî Türk Fırkasının Siyasi Programı¹³²

Madde: 1 Türk Devleti'nin selameti emperyalist temayüllerini redderek Demokrat olmak iddiasında bulunan Hükümetlerle milliyet esası dairesinde itilaf etmektedir.

Madde: 2 Wilson Prensiplerinin milliyetten kastettiği manaya dayanarak vahdet ve tamamiyetimizi müdafaa eylemek lazımdır. Binaenaleyh fırka, milliyet prensibini muasır telakkiye göre anlar ve emperyalist (istilacı) efkârdan kat'iyen uzak olarak Osmanlı İmparatorluğunun Türk veya Türk lisan âdeti ile meluf Müslümanların ekseriyetini haiz olan kısmında sakin ahalinin kendi iradesiyle kendi mukadderatına hâkim olabilmesi için çalışır.

Madde: 3 Millî Türk Fırkası, Türk tabirinden ırk tefrik etmeksizin Türk lisan ve terbiye ve hissiyatı ile meluf olanların heyet-i mecmuasını kasdeder.

Madde: 4 Türk milletinin anasır-ı asliyesinden biri de İslamiyettir. Fırka Türkün birliği ve hukukunu müdafaa ederken İslamiyet'in ve Türkiye'de sakin Müslümanların hukukunu da müdafaa eylediğine kanidir.

Madde: 5 Milliyet prensibine nazaran milletler parçalanamaz. Fırka (Türkiye) denilen Türk veya Türk medeniyetini kabul eylemiş Müslüman ekseriyetiyle meskûn kıt'anın tamamiyet-i mülkiyesinin temin edilmesini kat'iyetle talep eder.

132 *İfham*, 10 Aralık 1919 (R. 10 Kanun-u Evvel 1335); Tunaya (1986), 534-535; Güneri (1990), 88-91.

Madde: 6 Milliyet prensibi diğer milletlerin hukukunu tanımayı istilzam eylediği için fırka Türk memleketinde kalacak olan gayr-ı Türk ekalliyetlerin siyasi ve medeni bi'l-cümle hukukuna Türklerle mütesaviyen mazhar olmalarını umde-i esasiye olarak kabul eyledikten başka, gayr-ı müslimlerin devlet vahdet ve istiklalini ihlal etmemek şartı ile milletçe inkişaflarına azami derecede müzaheret ve muavenette bulunmayı da vazife bilir.

Madde: 7 Milliyet prensibine nazaran milletler kendi irade ettikleri hâkimiyetten gayrısına tabiyete mecbur kılınmaz. Binaenaleyh fırka, Türk Devleti'nin istiklal-i siyasisinin teminini ayrıca talep eder. Bununla beraber milletin kendi kendini idare etmek hususundaki iradesini tamamen mahfuz kalmak şartı ile Türk Devleti'nin asrın ihtiyacatına tevfikân deruhte edeceği vezaif-i medeniyeyi başarabilmesi için medeniyet-i garbiyenin tekamülât-ı ilmiye ve idariyesinden istifade etmeği de faydalı addeder.

Madde: 8 Millî Türk Fırkası, Türk Devleti'nin şekl-i hükümetini kanunuesasîde musarrah olduğu veçhile meşrutî bir Padişahlık "Monarşi" olarak muhafazaya taraftardır.

Madde: 9 Millî Türk Fırkası irade-i ammenin layıkıyla tezahürünü temin edecek teşebbüsât ve tedabirde bulunmayı vazife addeder ve hukuk-u intihabiyenin tesri-i tekâmülüne taraftardır.

Madde: 10 Fırka, bir taraftan beynelmilel sosyalizm fikirlerinin inkişafını ve istikbalde dünya iktisadîyatının alacağı şekli düşünerek, diğer cihetten Türk milletinin ahval-i içtimaiye ve ruhiyesinin ve hâl-i hazırdaki ihtiyacını nazara alarak devlet kuvvetinin ferdi say yanında bir amil-i iktisadî olarak kabul eder. Binaenaleyh Türk Hükümeti'nin ferdin hayat-ı iktisadîyesinde nazım-ı icraat, mürebbi vazifelerini ifa eylesesini talep ve ona göre kavanin vazetmesini arzu eder. Bunun için büyük iktisadî ve umrani teşebbüslere millî veya beledi bir mahiyet verilmesi ve umumun istifadesinde hadim müessesatın imkân mertebesinde

devletin elinde bulunması ve bi'l-umum say erbabını memnun edecek içtimai müesseselerin ihdas edilmesi lazımdır.

Madde: 11 Fırka, mevcut buhran-ı iktisadînin bu esas daire-sinde hâlli çarelerini aramak lüzumuna kanidir. Binaenaleyh işsiz kalan efrad, bi'l-hassa harb-ı zailin tesiriyle vasita-ı maişet bulamayan vatandaşlara çalışacak zemin göstermeyi devletin vazifesi cümlesinden addeder ve açıkta kalacak askeri ve mülki memurların memleketin imarı muktazi mahallerinde yerleştirilerek ziraat ve ticaret edebilmelerinin temini ile beraber yerli halkın gerek talimi ve gerek ziraat ve sanat vesaiti ile tenviri için bunlardan istifade edilmesine ve yetim bikeslerin bilahare maişetlerini kazanacak vasıtaya mazhar kılınmaları için lazım gelen tedabirin ittihazına ait kavanin ve nizamât vaz'ını hükûmetten talebeder.

Madde: 12 Türkiye'nin hayat-ı müstakbelesi nokta-i nazardan istiklal-i mali ve iktisadîye nailiyet-i elzemdir. Binaenaleyh Millî Türk Fırkası, Türkiye'nin ticaret-i dâhiliye, haricîye ve umur-u iktisadîyesinden tamamen istiklale sahip olarak bu hususta cari olan hukuk-u medeniyeden istifade edilmesini talep eder.

Madde: 13 Millî Türk Fırkası, Türkiye'nin hudutları dâhilinde sakin ahaliye nispeten hissesine düşecek borçlarını alacaklılarıyla bi'l-italaf namuskârane ödemeyi taahhüt taraftarıdır.

Madde: 14 Millî Türk Fırkası, Türkiye'nin, Cemiyet-i Akvama en yakın bir zamanda diğer akvamla hukukça müsavî olarak girmesi için teşebbüsât-ı lâzîmede bulunulmasını talep eyleyecektir.

T. C.
Hariciye Vekâleti
Sicil ve Memurin D. U. M.

U. No. _____
H. No. _____
Lef. _____

Ankara _____ 194

Hukuk _____

S U R E T

İsim ve Şöhreti : Ferit
Pederi İsmi : Reşit efendi
Validesi İsmi : Leyla hanım
Tari ve Mahalli- : 1293-1294
viladeti
Milleti : İslam
Sunat, Sfat ve : Meclisi ulii mebusan Başkatibi
hizmeti
Boy : Orta
Göz : Mavi
Sima : Buğday
Alaceti Parika : Tam
Vilayeti : Hüdavendigâr
Kazası : Bursa
Muhallesı : Veli Şemseddin
Mesken.NO. : 53/I
: Balada isim ve şöhret ve mal ve sıfatı muharre olan

Ferit bey Devleti ahliyenin tabiiyetini hazırlan olup olsuretle ceridi muhafaza mahalliyet olduğuna müşir işbu tezkere ita kınıdı.

20/ Haziran/ 1326

Resmi Mühür ve İmza

Aslı gibidir.

نورده
۷

مدیر آملی ایستاد

قوی بودک محرمیه رفیق مدینه ایستاد
ایریمه بودک تری در دست اولتین بولک کیمنده ایلدیر
قامت اول عمریردن نامه ایله فرار ویشد
بوقرائت ایلدیر مدینه و سالی و کیلدی ناسور در
۷۷۸ ۷۷۸ ۷۷۸
۷۷۸ ۷۷۸ ۷۷۸

فایزیه
زاهدی
علیه و لایه
مدینه ایستاد
ایریمه بودک
بروک مدینه ایستاد

ایریمه بودک
مدینه ایستاد
فایزیه
زاهدی
علیه و لایه
مدینه ایستاد
ایریمه بودک
بروک مدینه ایستاد

30.18.1.1/1.1.8

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamele: Müdürlüğü
Şube
Sayı 2467

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

Vickers Armstrong meselesini ; Maliye Vekâletinin vereceği direktif dairesinde halletmek üzere Londra Büyükk Elçimiz Ferit Beye salâhiyet itası hakkında Maliye Vekâletinin 17/10/929 tarih ve 203 numaralı tezkeresiyle vukubulan teklifi , İcra Vekilleri Heyetinin 17/10/929 tarihli iqtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

17/10/929

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

B. V.

Y. İsmail

Ad. V. V.
M. E. İ.
İqtimaında bulunmadı

M. M. V.

M. Abdullah

Da. V.

S. İsmail

Ha. V.

S. İsmail

Ma. V.

S. Sarıca

M. V.
C. H. İ.
İqtimaında bulunmadı

Na. V.

Recep

İk. V.

S. İsmail

S. İ. M. V.

090 18 01 09 6 51 7

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Müameleat Müdürlüğü
Yakı
Sayı 3699

Kararname

Armstrong ve Wigers şirketleriyle hükümetimiz arasında tersane imtiyazının feshi münasebetiyle çıkan ihtilafın, mezkûr şirketler tarafından hükümetimize 150 000 İngiliz lirası verilme ve eski mukavele münabince duyumu umumiyeye tarafımızdan tediy edilmiş paralar hükümetimize iade olunmak suretile sulhen halledilmiş olmasına binaen bu x muvaffakiyetin istihsalinde hizmetleri görülen Maliye Vekâleti hukuk müsaviri Selâhattin beye iki bin beş yüz , hakemimiz Burdur meb'usu x Mustafa Şeref beyefendiye beş bin ve Londra sefiri Ferit beyefendiye de on bin liranın masarifi gayri melhuza tertibinden verilmesi, Maliye Vekâletinin 25/12/1929 tarih ve 6297 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 25/12/1929 tarihli toplantısında tasvip ve kabul olunmuştur . 25/12/1929

REİSİCUMHUR

Cağrı M. İsmailoğlu

Bz. V.

İsmail

Ad. V.

M. Şat.

M. M. V.

M. İsmailoğlu

Da. V.

S. İsmailoğlu

Ha. V.

S. İsmailoğlu

Ma. V.

S. Sarıoğlu

Mf. V.

Cağrı M. İsmailoğlu

Na. V.

İsmailoğlu

İk. V.

İsmailoğlu

S. İ. M. V.

M. İsmailoğlu

650 18 01 02 7 63 2

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜHÜRLEME MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Şube :
Sayı : 12915

Vargova Büyük Elçiliğine Londra Büyük Elçisi Ferit Beyfendi-
nin tayini , Hariciye Vekâletinin 26/5/932 tarih ve 10290/429 numara-
lı teskeresile yapılan teklifi Üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/5/-
932 tarihinde tasvip ve kabul olmuştur .

26/5/932

REİSİCUMHUR

Yazı M. İsmail

Bg.V. V. Ad.V. M.M.V. Da.V.

S. Şefiç *Ş. Kemal* *K. İsmail* *S. İsmail*

Ha.V. Ma.V. ME.V. Na.V.

S. İsmail *M. İsmail* *İsmail* *İsmail*

İk.V. S.İ.M.V. G.İ.V. Zr.V.

İsmail *S. Şefiç* *İsmail* *M. İsmail*

030	18	01	02	29	42	12

İNDEKS

150'likler 49, 149, 159

A

- Abdullah Cevdet 27, 55, 79
Abdülhak Adnan Adıvar 59
Ağaoğlu Ahmet 33, 76
Ahmet Ferit Tek 9, 10, 13, 19, 21,
25, 37, 52, 54, 61, 62, 63,
65, 67, 70, 72, 74, 79, 82,
146, 147, 150, 153
Ahmet Hikmet 35, 59
Ahmet Mithat 19
Ahmet Refik Altınay 36
Ahmet Rıza 27, 28, 30, 31, 55,
76, 77, 143
Ahmet Vefik Paşa 19
Ali Ekrem Bolayır 36
Ali Haydar 28
Ali Kemal 30, 79, 82, 144
Ali Suavi 18, 19
A. Vahit Moran 54

B

- Balkan Savaşları 13, 34, 56, 65,
147
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
9, 12, 151, 179
Berlin Antlaşması 23

C

- Celal Nuri 38
Ceride-i Havadis 17

D

- Damat Ferit Paşa 35, 49, 148
Doktor Nazım 28
Doktor Refik Nevzat 28

E

- Emekli Sandığı Arşivi 151, 161,
179
Emel Esin 54, 55, 62, 65, 66, 70,
150
Ethem Nejat 32, 35, 83

F

- Falih Rıfkı Atay 36
Fatih Mitingi 35, 149
Fazıl Ahmet Aykaç 36
Feyzullah Sacit 36, 83
Fransa 15, 16, 21, 25, 26, 30, 43,
44, 56, 72, 75, 87, 143,
148, 149

G

- Genç Osmanlılar 18, 19, 26

H

- Halil Ganem 28
Halit Fahri Ozansoy 36
Hasan Vehbi 83
Haşim Nihat 36
Hoca Kadri 28, 30
Hüseyin Ragıp Baydur 42
Hüseyin Siret 28
Hüseyinzade Ali 33, 55

I

- I. Abdülmecit 15, 143
I. Dünya Savaşı 13, 34, 56, 147
II. Abdülhamit 13, 19, 22, 23,
26, 28, 29, 55, 65, 78, 79,
80, 143
III. Selim 14
II. Mahmut 14, 142
Islahat Fermanı 15
İbrahim Alaattin Gövsa 36
İbrahim Temo 27, 28, 55, 159
İdare-i Hususiye-i Vilayet Kanu-
nu 63, 64, 102
İdare-i Umumiye-i Vilayet Ka-
nunu 88
İfham gazetesi 32, 57
İshak Sükuti 27, 55
İslamcılık 30, 81, 144
İsmail Hakkı Baltacıoğlu 35, 59
İsmail Hakkı Paşa 28
İsmail Kemal 28, 30
İttihat ve Terakki Fırkası 32, 55
İzzet Ulvi 83

J

- Jön Türk Kongresi 27, 28, 34,
56, 76, 77, 143, 146, 148
Jön Türkler 19, 26, 56, 143, 154,
157, 158

K

- Kanunuesâfı 16, 22, 23, 26, 76
Kanun-u Esasi-yi Vilayet 153
Köy Kanunu 49, 87, 118, 141,
142, 149, 151
Kuvvet ve Siyaset Muharebesi
61, 62, 153

M

- Mahmut Şevket Paşa 31, 33, 83,
148
Maliye Nazırı Cavit Bey 32, 33
Mehmet Ali 32, 43, 56, 148
Mehmet Emin Erişirgil 35, 59
Mehmet Emin Yurdakul 35, 36,
58
Mısır 16, 18, 30, 31, 45, 56, 144,
148
Mithat Paşa 16, 26
Mustafa Fazıl Paşa 18
Mustafa Kemal Atatürk 45, 52
Mustafa Suphi 32, 35, 82, 83
Müfide Ferit Tek 36, 54

N

- Namık Kemal 18, 19

O

- Orhan Seyfi Orhon 36
Osmanlıcılık 57, 58, 79, 80, 144
Ömer Naci 76
Ömer Seyfettin 36, 83

P

- Paris Antlaşması 15
Prens Sabahattin 27, 28, 29, 30,
143

R

- Refik Halit Karay 34
Rıfat Bey 18
Rıza Nur 47
Ruşen Eşref 36, 83

S

- Sadrettin Celal 32, 35, 83
Sultan Abdülaziz 18, 22, 143
Şemsettin Sami 19
Şinasi 18, 19
Şura-ı Ümmet gazetesi 78

T

- Takvim-i Vekayi 17
Talat Paşa 32, 33, 34
Tanzimat Fermanı 15, 142
Tarih-i Medeniyet 61, 74, 150,
159
Tarih-i Siyasi 61, 72, 74, 150,
159
Tasvir-i Efkâr 17
Tercüman-ı Ahval 17

- Tokyo Büyükelçiliği 52
Trablusgarp Savaşı 62
Turan 34, 61, 65, 67, 68, 69, 70,
71, 72, 150, 159
Türkçülük 30, 57, 59, 67, 68, 144
Türk gazetesi 78, 80, 82
Türk Ocağı 58, 61, 64, 65

U

- Üç Beyazlar 33, 144, 185

Y

- Yunus Nadi 38
Yusuf Akçura 24, 25, 28, 30, 32,
33, 35, 36, 54, 56, 59, 76,
79, 82, 83, 143, 144, 147,
148, 152, 156
Yusuf Kenan 83

Z

- Ziya Paşa 18, 19